

LAPUALAISAKTIVISMIA PUNAMAAKUNNASSA

Työväentalojen sulkemiset ja kunnanvaltuustojen puhdistukset
Pohjois-Savossa 1930

Suomen historian lisensointityö
Jyväskylän yliopisto
Historian laitos
Elokuu 2000

Esa Ruuskanen

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Historian laitos
Tekijä Esa Ruuskanen	
Työn nimi LAPUALAISAKTIVISMIA PUNAMAAKUNNASSA Työväentalojen sulkemiset ja kunnanvaltuustojen puhdistukset...	
Oppiaine Suomen historia	Työn laji lisensiaatintyö
Aika elokuu 2000	Sivumäärä 166 168
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Työ käsittelee työväentalojen sulkemisia ja kunnanvaltuustojen puhdistuksia Pohjois-Savossa vuonna 1930.</p> <p>Lapuan liikkeen paikallinen painostuspolitiikka jakautui kolmeen ulottuvuuteen: kyydityksiin, kunnanvaltuustojen puhdistuksiin ja työväentalojen sulkemisiin. Pohjois-Savossa Lapuan liike aktivoitui kesäkuussa 1930 kommunististen kirja-painojen sulkemisliikehännän myötä. Elokuussa paikallisten "lapualaisten" painostustoimet kohdistuivat kunnanvaltuustojen vasemmistolaisiin valtuutettuihin. Yllyke ns. kunnanvaltuustojen puhdistuksille tuli Lapuan liikkeen johdolta.</p> <p>Painostusta pyrittiin "legitimoimaan" kansalaiskokouksilla, jotka lausuiivat kommunistivaltuutetuille erovaatimuksen. Järjestönä Suomen Lukolla oli tärkeä osuus puhdistusten toteutuksessa. Painostuksen tuloksena maakunnan kaikki kommunistivaltuutetut jättivät eroanomuksensa.</p> <p>Työväentalojen sulkemisliike oli Pohjois-Savossa jatkoa kunnanvaltuustojen puhdistuksille. Lapualaispainostus kohdistui viranomaisiin, joilla oli oikeus tarpeen vaatiessa sulkea kommunistisia työväentaloja. Painostuksesta vastasi lähes aina Suomen Lukko.</p> <p>Työväentalojen sulkemisissa korostui myös viranomaisten päätösvalta. Sulkemisten virkatien mukaan Etsivä keskuspoliisi vastasi talon omistajayhdistyksen aatteellisen linjan määrittelystä, nimismiehet lisäselvityksistä ja maaherra itse sulkemispäätöksestä.</p> <p>Lapualaispainostus vaikutti siihen, miten viranomaiset sovelsivat heille myönnettyä erityisvaltuutta työväentalojen sulkemiseksi. Kaikkiaan Pohjois-Savossa suljettiin 59 kommunistista ja vasemmistososialistista työväentaloa, mikä oli lähes kolmannes koko maassa suljetuista työväentaloista. Lapualaispainostuksen ja viranomaisrepression vaikutuksesta kommunismi oli tukahdutettu maakunnassa ennen varsinaisten kommunistilakien hyväksymistä.</p>	
Asiasanat Pohjois-Savo; Lapuan liike, oikeistoradikalismi; kommunismi, vasemmistososialismi, työväenliike; työväentalo; painostuspolitiikka	
Säilytyspaikka Historian laitos, yliopiston kirjasto	
Muita tietoja	

1. JOHDANTO	3
1.1. Lähteistä ja tutkimustehtävästä	3
1.2. Aiemmista tutkimuksista	7
2. VASEMMISTOLAINEN TYÖVÄENLIKE POHJOIS-SAVOSSA	11
2.1. Punainen maakunta	11
2.2. Pohjois-Savon julkinen kommunistinen ja vasemmistososialistinen liike 1920-luvulla	20
2.3. Kommunistit ja vasemmistososialistit Pohjois-Savon kunnallispolitiikassa	25
2.4. Työväentalot - liikkeen näkyvä omaisuus	29
3. LAPUAN LIIKKEEN VALLAN JA VOITON KUUKAUDET	33
3.1. Lapuan nousu	33
3.2. Lapuan laki	37
3.3. Lapualaisuus rantautuu Pohjois-Savoon	40
3.4. Mielenilmaukset kommunistisia kirjapainoja vastaan aktivoivat Pohjois-Savon lapualaisia	45
4. HALLITUSVALLAN OHJEET JA MÄÄRÄYKSET TYÖVÄENTALOJEN VALVONNASTA HEINÄKUUSSA 1930	51
4.1. Svinhufvudin hallitus käy kommunisminvastaiseen taisteluun	51
4.2. Sisäasiainministeriö myöntää maaherroille erityisvaltuuden kommunististen työväentalojen sulkemiseen	53
4.3. Svinhufvudin hallitus antaa ensimmäiset repressiiviset määräykset työväentaloilla esiintymisestä	56
4.4. Pohjois-Savon työväentalot talonpoikaismarssista kunnanvaltuustojen puhdistuksiin	57
5. MAAKUNNASSA VAADITAAN KUNNANVALTUUSTOJEN PUHDISTUSTA JA KOMMUNISTISTEN TYÖVÄENTALOJEN SULKEMISTA	59
5.1. Kunnanvaltuustojen puhdistukset ja Lapuan liike	59
5.2. Suomen Lukko painostuspolitiikan kärjessä	60
5.3. Kansalaiskokoukset vaativat sulkua kommunistien toiminnalle	76
5.4. Kunnanvaltuutettujen painostusta ilman kansalaiskokousta tai Suomen Lukon paikallisosastoa	105
6. KUNNANVALTUUSTOJEN PUHDISTUSTEN DYNAMIIKKA POHJOIS-SAVOSSA	115
6.1. Painostuksen huippu elokuussa	115
6.2. Olivatko valtuustojen puhdistukset spontaaneja mielenilmauksia	116
6.3. Suomen Lukko kunnanvaltuustojen puhdistuksissa	118
6.4. Porvarilliset valtuutetut vievät puhdistuksen läpi	120
6.5. Miten vajaalukuisia kunnanvaltuustoja täydennettiin syksyllä 1930	121
7. VIRANOMAISET JA PAINOSTUSPOLITIikka TYÖVÄENTALOJEN SULKEMISISSA	123
7.1. Etsivä Keskuspoliisi kommunismin valvojana	123
7.2. Etsivän Keskuspoliisin Kuopion alaosasto	124
7.3. Kuinka Etsivä Keskuspoliisi pitäytyi aloitteentekijän roolista	126
7.4. Nimismiehet työväentalojen sulkijoina	128
7.5. Maaherra Ignatius lain ja omantunnon ristipaineessa	129
8. POHJOIS-SAVOSSA VUONNA 1930 SULJETUT TYÖVÄENTALOT	132

8.1. Sulkemisten ensimmäinen periodi	132
8.2. Sulkemisten toinen periodi	133
8.3. Sulkemisten kolmas periodi	135
8.4. Työväentalot vaihtavat omistajaa	139
9. SDP:N PROTESTOINNIT KUNNANVALTUUSTOJEN PUHDISTUKSILLE JA TYÖVÄENTALOJEN SULKEMISILLE	141
10. PAINOSTUSPOLITIIKAN KOVA YDIN	144
10.1. Suojeluskunnat ja Lapuan liike	144
10.2. Suomen Lukko lapualaisaktivismiin toteuttajana	146
10.3. Keitä olivat Pohjois-Savon lukkolaiset	150
10.4. Juridiikkaan ja moraaliin vedoten	153
10.5. Painostuspolitiikan erot	155
11. HILJENTYNYT POHJOISSAVOLAINEN TYÖVÄENLIKE	158
LÄHDELUETTELO	161

1. JOHDANTO

1.1. Lähteistä ja tutkimustehtävästä

Pro gradu-työssäni käsittelin työväentalojen sulkemista Pohjois-Savossa Lapuan liikkeen poliittisesti värittäminä vuosina 1930 - 32. Kotimaakunnan valinta oli sikäli tietoista, ettei Lapuan liikkeen ole yleensä katsottu vaikuttaneen siellä kovinkaan aktiivisesti. Kuitenkin jo tutkimuksen alkuvaiheessa havaitsi tilastoja silmäillessään, että Pohjois-Savossa suljettiin 59 työväentaloa vuonna 1930. Tämä oli lähes kolmannes koko maassa kyseisenä vuonna suljetuista työväentaloista. Lapuan liike rantautui vaatimuksiin myös Pohjois-Savoon.

Lisensiaattityön tutkimusteemaksi muotoutui Lapuan liikkeen työväentaloihin ja kunnanvaltuustojen vasemmistojäseniin kohdistama painostuspolitiikka Pohjois-Savossa vuonna 1930. Toinen kantava teema oli viranomaisrepression osuuden selvittäminen kommunismin tukahduttamisessa Pohjois-Savossa.

Tutkimusteeman kannalta tärkeimpiä arkistonmuodostajia ovat olleet eri viranomaiset. Järjestysvallasta vastanneiden viranomaisten - maaherran ja nimismiesten - kirjeenvaihtotallenteet Joensuun maakunta-arkistoon (JOMA) sijoitetussa Kuopion lääninhallituksen arkistossa (KLHA) tarjosivat materiaalia sekä viranomaisrepression että viranomaisiin kohdistuneen painostuksen selvittämiseen. Kyseisestä arkistosta löytyvät viranomaisille lähetetyt painostuskirjelmät, sikäli kun niitä on vielä tutkijan ulottuvilla. Arkisto on kaikilta osin hyvin järjestetty ja selkeä.

Toisena pääalkuperäislähteenä oli Etsivän keskuspoliisin (EK) arkisto Kansallisarkistossa (KA). EK:n asiaryhmittäin koottu arkisto sisältää hajanaista tietoa työväentalojen sulkemisista ja vasemmistolaisesta työväenliikkeestä Pohjois-Savossa. EK:n arkisto on osittain epäjohdonmukainen ja sekava. Erityisesti EK:n arkiston suhteen on muistettava, että se on syntynyt sellaisen viranomaistahon keskuudessa, jonka ensisijainen tehtävä oli kommunismin tarkkailu ja mahdollisen repression valmistelu ja täytäntöönpano. Siten EK:n materiaalissa on suuri

tarkoitushakuisuuden leima. Toisaalta EK halusi asiantuntijan roolissaan suosia faktapohjaista argumentointia: valtiollinen poliisi ei perustanut raportointiaan huhupuheille ja omille peloilleen vaan runsaalle kommunistiselle lehdistö- ja tiedotemateriaalille, vuotojen, kuulustelujen ja takavarikointien kautta saaduille tiedoille ja asiakirjakopioille sekä yhteyksille naapurimaiden valtiollisiin poliiseihin. Toki EK aina koki kommunismin uhkana suomalaiselle yhteiskuntajärjestelmälle, mutta kuvaa uhkasta ainakin yritettiin rakentaa selkeälle näytölle.

Kolmannen pääalkuperäislähteen muodostavat kunnalliset keskusarkistot, joissa on tutkittu kunnanvaltuustojen pöytäkirjoja liitteineen sekä kyseiselle elimelle osoitettuja anomuskirjeitä.

Lapuan liikkeen painostuspolitiikan tutkimista vaikeutti se, etteivät liikkeen aktiivijäsenet ole juurikaan jättäneet julkisuuteen kirjallista lähteistöä painostustoimistaan, olihan kyse sellaisesta aktivismista, joka oli suhteellisen lyhyellä varoitusajalla toimeenpantua ja liikkui usein laillisuuden ja laittomuuden rajoilla. Pohjoissavolainen sanomalehdistö oli suurena apuna painostustoimenpiteitä kartoitettaessa samoin kuin myös lapualaisaktivistien organisoitumisen selvittämisessä.

Vasemmistolainen työväenliike muodostaa työssä lähinnä repression kohteen. Tähän vaikutti se, että kommunistisen ja vasemmistososialistisen työväenliikkeen alkuperäisaineistoa 1920 – 30-luvuilta on niukalti tutkijan ulottuvilla. Siten on myös lähes mahdotonta rakentaa kuvaa vasemmistolaisen työväenliikkeen reaktioista siihen kohdistuneen repression suhteen. Työväenliikkeen vasemmiston reaktioiden tutkimista vaikeuttaa myös se seikka, että kommunistiset kirjapainot suljettiin kesällä 1930, jolloin eräs olennaisimmista protestoinnin väylistä oli tukahdutettu.

Kyseisessä lisensiaattityössä tarkastellaan maakunnan poliittisen luonteen mullistanutta repressiota vuonna 1930. Työväentalojen sulkemisia verrataan ns. kunnanvaltuustojen puhdistuksiin, joiden kautta kunnallisten hallintoelinten vasemmistolaisia jäseniä painostettiin eroihin. Pääongelmaa lähestyttiin hakemalla vastausta mm. seuraaviin kysymyksiin: Miten repressio toteutui ja mikä oli viranomaisten ja mikä lapualaisaktiivismin osuus repressiossa? Millaisen osan

työväentalojen sulkemiset ja kunnanvaltuustojen puhdistukset muodostivat Lapuan liikkeen painostuspolitiikassa? Keitä olivat paikalliset ”lapualaiset”? Oliko painostuspolitiikka suunnitelmallista tai järjestäytynyttä? Miten viranomaiset reagoivat painostuspolitiikkaan? Kuinka Pohjois-Savo erosi muusta maasta repression suhteen? Mikä oli repression kohteeksi joutuneen työväenliikkeen vastaus toimenpiteille? Miten repressio vaikutti maakunnan työväenliikkeeseen?

Tutkimuksen alueellisena rajauksena on Pohjois-Savon maakunta, joka rajoittuu etelässä Etelä-Savoon, lännessä Keski-Suomeen, luoteessa Pohjois-Pohjanmaahan, pohjoisessa Kainuuseen ja idässä Pohjois-Karjalaan. Kaupunkimaisia keskuksia maakunnassa oli kolme: tuolloin 20 000 asukkaan Kuopio, läänin pääkaupunki ja hallinnollinen ja taloudellinen keskus, sekä pienemmät Iisalmi Ylä-Savossa ja Varkauden teollisuuskauppala Keski-Savossa. Tutkimusajankohtana 1920 - 30-lukujen taitteessa Pohjois-Savo oli Kuopion läänin läntinen osa, itäisen osan muodosti Pohjois-Karjalan maakunta.

Pohjois-Savon kautta tutkitaan sitä, miten Lapuan liikkeeseen kytköksissä ollut repressio vaikutti sellaisella alueella, jota on totuttu pitämään liikkeen reuna-alueena. Pohjois-Savo on myös sikäli mielenkiintoinen tutkimusalue, että siellä työväenliikkeen - ja nimenomaan sen vasemmiston - kannatus oli valtakunnallista huippua. Siten repressio tuli muovaamaan erityisen jyrkästi maakunnan poliittisia voimasuhteita uudelleen.

Työväentalolla tarkoitetaan minkä tahansa vasemmistolaisen yhdistyksen tai järjestön omistamaa toimitaloa. Kunnanvaltuustojen puhdistuksissa oli kyse kunnallisten hallintoelinten ja luottamustointien kommunististen tai sellaisina pidettyjen jäsenten eroamaan painostamisesta. Repressiossa oli kyse tiettyyn poliittiseen liikkeeseen kohdistuneista tukahduttamistoimista.

Lapuan liikkeen tavoitteita ajavista henkilöistä on käytetty käsitettä lapualaiset ja lapualaisaktivistit, jolloin jälkimmäiset kuuluivat johonkin liikettä tukevaan järjestöön tai ottivat muutoin näkyvästi osaa liikkeen painostuspolitiikkaan.

Kommunismi on käsitteenä monin tavoin problemaattinen. Itsenäisyyden alkuaikojen kommunismia tutkinut Tauno Saarela on todennut osuvasti, että kuvaa

suomalaisesta kommunismista on hallinnut 1980-luvulle saakka kaksi eri lähtökohdista syntynyttä tulkintatapaa: vasemmistolaisen työväenliikkeen sisällä on kirjoitettu "sankaritarinaa", työväenliikkeen ulkopuolella suhtautumista ovat määrittäneet kommunismin pelko- ja viholliskuvat. Neuvostovaltion syntyhetkistä lähtien ajatus Moskovan määräysvallasta maailman kommunistiseen liikkeeseen on elänyt Saarelan mukaan voimakkaana.¹

Neuvostoliiton hajoamisen ja reaalisosialismin miltei täydellisen häviämisen jälkeen kommunismin tutkimus on saanut käytettäväkseen uusia lähdekokonaisuuksia ennen julkisuudelta pimennossa olleista arkistoista. Tähän saakka on näyttänyt siltä, että kyseisten lähteiden kautta on pyritty lähinnä selvittämään vallinneiden pelkokuvien todenperäisyyttä: sitä, millainen Kremlin ote oli maailman kommunistisesta liikkeestä.

Suomessa kommunismin tutkimus on siten keskittynyt 1990-luvulla etenkin jatkosodan jälkeisiin vaaran vuosiin sekä kylmän sodan heijastumiin Pohjolassa 1950 - 70-luvulla. Suomen 1920 - 30-lukujen kommunismista tutkimuksia on sitä vastoin tehty hyvin vähän, jolloin kuva kyseisestä aihepiiristä jää vaillinaiseksi ja voi muodostua helposti myöhempien Neuvostoimperiumin suuruuden aikana syntyneiden uhkakuvien sävyttämäksi. Tämä tutkimuksellinen ongelma on tiedostettu hyvinkin omakohtaisesti, kun lapsuus- ja nuoruusvuodet olivat toisaalta televisiosta välittyneen valtiollisen ystävyysliturgian ja toisaalta asuinympäristön vanhojen sotajermujen ilmaistemien uhkakuvien kyllästämiä.

Vasemmistolaisesta työväenliikkeestä on käytetty tutkimuksessa monessa yhteydessä mieluummin käsitteitä kommunistinen ja vasemmistososialistinen kuin pelkästään käsitettä kommunistinen, jollei asiayhteydelle ole sitten löytynyt suoranaista sidettä esimerkiksi SKP:hen ja sen suomalaisiin tahoihin tai kansainvälisen kommunistisen liikkeen johtoelimeen Kominterniin. Kommunisteiksi on vaikea kutsua toimijoita, joiden suhde esimerkiksi kirkkoon, reformipolitiikkaan ja sosialidemokraattiseen työväenliikkeeseen erosi paljossa Kominternin ja SKP:n

¹ Saarela Tauno, Suomalaisen kommunismin synty 1918 - 1923. Tampere 1996, s. 9.

opeista. Tällaisia kirkkoon kuuluvia, sosialidemokraatteja vastustajina mutta ei millään muotoa luokkavihollisina pitäviä vasemmistolaisen työväenliikkeen toimijoita ja kannattajia Pohjois-Savossa oli paljon. Toisaalta vasemmistolaisen työväenliikkeen toimijoina oli paljon jyrkän ”Moskovan linjan” kannattajiakin. Siksi käsitepari kommunistinen ja vasemmistososialistinen ilman, että toista on häivytetty pois. Saman liikkeen sisällä oli monenlaisia toimijoita; sellaisia, jotka monessa kohdin olivat lähellä sosialidemokraatteja ja vastaavasti sellaisia, joiden perustavana tarkoituksena oli valtiojärjestelmän väkivaltainen muuttaminen.

Tutkimuksen alkuosassa käsitellään vasemmistolaista työväenliikettä Pohjois-Savossa vaalikannatuksen, järjestöjen hallinnan ja julkisen poliittisen toiminnan osalta. Ennen varsinaista empiiristä osuutta on vielä eritelty Lapuan liikkeen vaiheita ja erityisesti liikkeen oikeudelliset periaatteet ylittävää olemusta sekä P. E. Svinhufvudin hallituksen kommunisminvastaista politiikkaa.

Maakunta muodostaa tutkimuksessa kokonaisuuden, jota lähestytään kuntien tapauskohtaisen käsittelyn kautta. Yksittäiset kunnat tarjoavat siten vertailukohdan suhteessa toisiinsa ja sitä kautta myös pohjan systemaattisemmalle lähestymistavalle varsinaisen tutkimusteeman selvittämiseksi. Pohjoissavolaisista kunnista tutkimuksessa ovat mukana Kuopio, Kuopion maalaiskunta, Iisalmi, Iisalmen maalaiskunta, Varkaus, Leppävirta, Suonenjoki, Rautalampi, Tervo, Vesanto, Karttula, Maaninka, Vehmersalmi, Siilinjärvi, Riistavesi, Tuusniemi, Juankoski, Säyneinen, Muuruvesi, Kaavi, Nilsiä, Lapinlahti, Pielavesi, Kiuruvesi, Vieremä ja Sonkajärvi.

1.2. Aiemmistä tutkimuksista

Lapuan liikettä on tutkittu melko vähän, kirjoitettu siitä on sitä vastoin paljonkin. Akateemiset tutkimukset ovat keskittyneet pääsääntöisesti Lapuan liikkeen johtoportaan ja valtiovallan haltijoiden välisiin suhteisiin, jolloin avainkysymyksenä

on ollut se, miten uhattuna suomalainen demokratia oli vuosina 1929 - 1932, kommunisminvastaisen liikkeen nousun ja Mäntsälän ”kapinan” välisenä aikana. Lapuan liikkeen paikallinen painostuspolitiikka ei sitä vastoin ole liiemmästi kiinnostanut tutkijoita: esimerkiksi kunnanvaltuustojen puhdistuksista ei ole tehty yhtään väitöskirjatason tutkimusta.

Lapuan liikkeestä kirjoitettiin omana aikanaan kaksi historiikkaa, joissa liikkeelle rakennettiin kansakunnan eheyttänyttä sädekehää. Arvid Kajan vetosi omakohtaisiin reportterin kokemuksiin Lapualla liikkeen päämajassa; kirjailija Arvo Kokon ote oli yhtä subjektiivinen, joskin hän pyrki myös osoittamaan liikkeen syntyä hieman monipuolisemmin. Kokon mukaan Lapuan liikkeen syntyyn oli vaikuttanut kommunistien kiihtynyt maanpetoksellinen toiminta, sen herättämä syvä ja oikeutettu narkästys kaikissa isänmaallisissa kansalaisissa. Molemmat kirjoittajat käyttivät kansanliikkeen käsitettä, joka oli vakiintunut etenkin porvarillisen lehdistön keskuudessa. Kansanliikkeen kautta haluttiin korostaa Lapuan liikkeen puoluepolitiikan yläpuolisuutta ja spontaanisuutta. Oikeistolaisten kirjoittajien keskuudessa 1920-luvun loppupuoli koettiin eräänlaisina vaaran vuosina, jolloin Suomen valtiollinen koskemattomuus oli uhattuna. Jonkin kaltainen analogia kommunistiuhalla spekuloiduille löytyi vuoden 1917 tilanteesta, jolloin työväenliikkeen radikalisoituminen oli uhannut yhteiskuntajärjestystä.

Kommunistinen historiankirjoitus koki Lapuan liikkeen sen konkreettisista tukahduttamistoimenpiteistä ja omista aatteellis-teoreettisista lähtökohdista käsin. Kommunistisille kirjoittajille Lapuan liike oli fasistinen liike, jota tukivat suurpääoma ja taantumukselliset voimat. Sama sävy säilyi kommunistisessa historiankirjoituksessa useita vuosikymmeniä. Jatkosodan jälkeen Lapuan liikkeen aika merkitsi vasemmistolaiselle työväenliikkeelle sen jäsenten omakohtaisesti koettua sortoa, kuin myös työväenliikkeen uhrausten täyttämää kollektiivista historiaa.

Kuvaa Lapuan liikkeestä rakensivat pitkälle kansakunnan jäsenten omakohtaiset kokemukset, siirretty muistitieto ja kirjallisuuden liikkeestä piirtämä kuva. Siten kuva oli hajautunut ja paljolti tiettyihin väkivaltaisiin kokemuksiin sidottu. Mitään

sankaritarinaa Lapuan liikkeestä ei koskaan oikein tullut, sen ratkaisi liikkeen yhdistyminen Mäntsälän ”kapinaan”, joka tuomittiin miltei kaikissa poliittisissa leireissä. Lapuan liike torjuttiin poliittisena ääriliikkeenä poliittisen keskustan ja vasemmiston keskuudessa jo 1930-luvun alussa, liikkeen vielä vaikuttaessa. Myös kokoomuksen voi katsoa ottaneen etäisyyttä Lapuan vuosiin saman aikaisesti kun puolue teki pesäeroa IKL:ään 1930-luvun puolivälissä.

Suomessa ei koskaan syntynyt erityistä puolueryhmittymää, joka olisi tukeutunut Lapuan liikkeen ohjelmiin tai arvomaailmaan. IKL oli jo selkeästi yltiökansallinen ja fasistinen puolue, jollaisena Lapuan liikettä ei voi pitää, sillä parlamentaarisen järjestelmän muutosta enemmän se vaati ”oikeita miehiä” jo olemassa olevien instituutioiden sisälle. Eikä Lapuan liike myöskään koskaan tosissaan uhannut fasististen liikkeiden suosimalla suoranaishallinnalla vallankumouksella, vaikka vallankaappauksen tielle Mäntsälässä lähtikin.

Lapuan liike oli erityisen pinnalla 1960-luvulla, jolloin poliittinen aloitteellisuus ja vetovoima kulminoitui työväenliikkeessä. Osittain Lapuan vuosien kokemusten purkamisessa oli samankaltaista vaietun historian kohtaamista kuin toisessa pinnalle nousseessa aiheessa, kansalaissodassa, ja sen tapahtumien läpikäymisessä häviäjien, punaisten näkökulmasta. Lapuan liikettä tulkitsivat suuren suosion saavuttaneissa kulttuuriteoissa mm. Väinö Linna Pohjantähti-trilogiassaan ja Arvo Salo Lapualaisopperassa. Niissä äkkijyrkät ja isänmaallisen hurmoksen elähdyttämät lapualaiset edustivat tietynlaista vastavoimaa yhteiskuntaryhmille, joita Linna ja Salo pitivät kansakunnan rakentajina.

Kulttuuriväki ja akateemiset tutkijat kiinnostuivat Lapuan liikkeestä melko lailla samanaikaisesti 1960-luvulla. Lauri Hyvämäen perustavat tutkimukset Lapuan liikkeestä keskittyivät kommunistilainsäädännön syntyyn; siihen miten Lapuan liike vaikutti lainsäädäntötyöhön ja miten se oli kosketuksissa lainsäätäjätahoihin. Amerikkalainen Marvin Rintala käytti suomalaista oikeistoradikalismia käsittelevässä tutkimuksessa urauurtavasti sukupolvi-analyysin keinoja. Vaikka molemmat tutkimukset olivat tulkinnoiltaan perusteellisia ja hyvin perusteltuja sekä myöhemmille oikeistoradikalismien tutkijoille virikkeitä antavia, Lapuan liikkeen

paikallinen painostuspolitiikka eri ilmenemismuotoineen jäi niissä vähemmälle huomiolle.

Oikeastaan vasta 1980-luvulla Lapuan liikkeen tutkijat lähtivät käymään Helsingin arkistojen lisäksi läpi myös niukalti hyödynnettyjä maakuntien arkistoja. Juha Siltalan vuonna 1985 julkaistu väitöskirja kyydityksistä oli runsaaseen alkuperäisaineistoon pohjautuvaa lähdetutkimusta, jossa oli samalla vahva tulkinnallinen ote. Siltalan vaikutteet tulivat mentaalihistoriasta ja sosiologiasta. Siltalan perustulkinta oli, että Lapuan liike oli vapaussodan jälkinäytös, samankaltaista yksimielisyyden tilaa hakenut ryhtiliike. Siltala osoitti, että kyyditykset olivat osa Lapuan liikkeen suunnitelmallista ja organisoitua painostuspolitiikkaa. Etenkin aikalaiskirjoituksissa elänyt kuva liikkeen ympärillä toimineista lievemiehistä osoittautui kestäättömäksi väkivaltaisuuksien selittäjänä. Siltalan tutkimustulos oli, että väkivaltaisuuksilla oli Lapuan liikkeen johdon yllyke tai ainakin henkinen tuki takanaan.

Hyvämäen, Rintalan ja Siltalan ohella Lapuan liikettä ovat käsitelleet mm. Martti Ahti (politologinen tutkimus Mäntsälän kapinasta), Risto Alapuro (sosiologinen tutkimus Lapuan liikkeestä paikallisyhteisössä Huittisissa), Toivo Nygård (politologinen tutkimus Lapuan liikkeen aatteellisista juurista), Reijo Perälä (väitöskirja Lapuan liikkeen ja lehdistön suhteista) ja Heikki Ylikangas (Lapuan vuodet kansallisena murroskautena). Ahdin tutkimus on perinteistä poliittista historiaa, jossa tietyillä keskushenkilöillä on merkittävä osuus tapahtumien selittäjinä. Alapuro on tarkastellut Lapuan liikettä erään kehitysvaiheen päätöspisteenä Huittisissa, osana paikallista ja samalla kansallista modernisaatiota. Paikallistason kautta Alapuro on hahmottanut selkeän kuvan pitäjän lapualaisaktivistien sosiaalisista verkostoista ja niiden muodostamista sidoksista. Oikeistoradikalismia laajemmin tutkinut Nygård on nähnyt Lapuan liikkeen juuria itsenäistymistä edeltäneessä aktivismissa. Perälän lehdistötutkimuksen ongelmana on tietoyhteiskunnan sanaston soveltaminen 1930-luvun kontekstiin, esimerkiksi median suhteen. Muuten Perälä on osoittanut hyvin sen, miten lehdistön

asennoituminen muuttui kuukausi kuukaudelta Lapuan liikkeeseen suhteessa kunkin lehden puoluelinjaan.

Tapio Huttula on tehnyt Jyväskylän yliopistossa lisensiaattitutkimuksen työväentalojen sulkemisista osana Lapuan liikkeen painostuspolitiikkaa vuosina 1930 - 32. Huttula keskittyy perinteisen poliittisen historian tutkimusmetodeilla operoivassa työssään alueellisesti Pohjanmaahan ja Hämeeseen. Huttula on osoittanut, että Pohjanmaa muodosti varsin omaleimaisen yksikön työväentalojen sulkemisissa omavaltaisuuksissaan ja radikaaleissa keinoissaan. Työssään Huttula on myös keskittynyt tutkimaan Etsivän keskuspoliisin roolia työväentalojen sulkemisissa ja ylipäänsä valtiollisen repressiopolitiikan muotoutumisessa vuonna 1930. Huttulan työ tarjoaa merkittävän alueellisen vertailuaineiston omaan tutkimukseen nähden. Huttula väittelee samasta teemasta kesällä 2000.

2. VASEMMISTOLAINEN TYÖVÄENLIIKE POHJOIS-SAVOSSA

2.1. Punainen maakunta

Vaalitilastojen pohjalta luotu kuva tietyn alueen poliittisesta ilmastosta on monin tavoin ongelmallinen. Niin sanotun vapaamatkustajuuden ongelmaa on pohdittu useissa politologisissa organisoitumistutkimuksissa.¹

Tämän pohjalta voi todeta, etteivät vaalitulokset ole missään nimessä kattavia kuvauksia aktiivisista, poliittisesti sitoutuneista kannattajajoukoista. Suomen 1920-luvun tilanteen osalta problematiikkaa liittyy myös melko alhaiseen osallistuvuuteen

¹ Katso esim. Olson Mancur, *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1971. - Olson on tutkinut vapaamatkustajuuden ongelmaa etenkin modernissa ammattiyhdistysliikkeessä, jossa etujen saavuttaminen ei perustu aktiiviseen toimimiseen vaan jäsenmaksuihin.

vaaleissa ja tiettyjen kansalais- ja ikäryhmien jättämiseen vaille äänioikeutta. Jälkimmäinen seikka ei ole suinkaan yhdentekevää esimerkiksi kommunistisen nuorisoliikkeen voimakkailla tukialueilla. Äänioikeutta vailla oli kansalaissodan jälkeen lisäksi useita tuhansia punavankeja, samoin myöhemmin satoja kommunisteina tuomituttuja henkilöitä. Yksittäisen kunnan alueella tämä on voinut vaikuttaa mm. työväenliikkeen sisäisissä voimasuhteissa sekä vaalikäyttäytymiseen että järjestökentän kyvykkyyteen ja aloitteellisuuteen kanavoida kannatusta omalle linjalle.

Vaaliekologinen menetelmä joka tapauksessa tarjoaa - sen problemaattisuuden huomioiden - yhden tavan kollektiivisen ilmiön selittämiseksi. Parhaimmillaan se voi antaa kuvan tietyn ympäristön erityisestä luonteenpiirteestä.¹

Eduskunta- ja kunnallisvaalitulastoilla mitattuna Pohjois-Savo oli punaisimpia maakuntia Suomessa. Työväenliikkeen sisäisessä mittelössä kommunistit ja vasemmistososialistit olivat kansalaissodan jälkeen Pohjois-Savossa niskan päällä, mikä erotti maakunnan sosialidemokraattisen työväenliikkeen hallitsemista naapureista, Pohjois-Karjalasta ja Etelä-Savosta. Kommunistien ja vasemmistososialistien vahvan kannatuksen suhteen Pohjois-Savolle löytyi vertailukohta lähinnä Kainuusta ja Lapista.

Sosialidemokratiaa edusti valtiollisissa vaaleissa puolueena SDP. Kommunistiseksi ja vasemmistososialistiseksi on luokiteltu Suomen Sosialistinen Työväenpuolue (SSTP) ja sen seuraajaksi perustettu Työväen ja pienviljelijäin vaaliliitto, joka ei koskaan organisoitunut puolueeksi.

Kommunistit ja vasemmistososialistit olivat 1920-luvun eduskuntavaaleissa selkeästi niskan päällä Kuopiossa, Kuopion maalaiskunnassa, Suonenjoella, Rautalammilla, Karttulassa, Vesannolla, Tervossa, Siilinjärvellä, Vehmersalmella, Tuusniemellä, Riistavedellä, Pielavedellä, Keiteleellä, Kiuruvedellä, Vieremällä, Lapinlahdella, Varpaisjärvellä, Nilsiässä, Juankoskella, Säyneisissä ja Kaavilla. Yli kolmannekseen kokonaisuäänimäärästä kommunistit ja vasemmistososialistit ylsivät

¹ Karvonen Lauri, From White to Blue-and-Black. Finnish Fascism in the Inter-War Era. Commentationes Scientiarum Socialium. Helsinki 1988, s. 21.

kautta 1920-luvun Kuopiossa, Kuopion maalaiskunnassa, Suonenjoella, Rautalammilla, Karttulassa, Tervossa, Vehmersalmella, Tuusniemellä, Riistavedellä, Pielavedellä, Keiteleellä ja Juankoskella.

Tuusniemi oli koko maan punaisin kunta, jossa kommunisteja ja vasemmistososialisteja äänesti vuoden 1927 ja 1929 eduskuntavaaleissa yli 60 % äänioikeutetuista.¹ Kuopion voi katsoa muodostaneen keskuksen, jota ympäröi kommunistien ja vasemmistososialistien vahvan kannatuksen kuntien vyö.

Tasaväkisemmät suhteet työväenliikkeen vasemmistolla ja sosialidemokraateilla oli kahden muun maakunnan kaupunkimaisen keskuksen, Iisalmen ja Varkauden ympäristössä. Sosialidemokraatit olivat hienoisesti niskan päällä Iisalmissa, Maaningalla, Sonkajärvellä ja Muuruvedellä 1920-luvun loppupuolella. Selkeästi sosialidemokraattien hallitseman alueen muodostivat Varkauden kaupunki ja Leppävirran kunta. Yli kolmanneksen kokonaisuäänimäärästä sosialidemokraatit ylsivät kautta 1920-luvun Varkaudessa ja Leppävirralla.²

Valtiopäivillä pohjoissavolaisilla kommunisteilla ja vasemmistososialisteilla oli 1920-luvun loppupuolella kolme edusmiestä: August Turunen Kuopion maalaiskunnasta, Pekka Strengell Suonenjoelta ja helsinkiläistynyt Villiam Tanner.

Pohjois-Savon työväenliikkeen voimasuhteet muodostuivat kunnallisvaalien osalta melko samankaltaisiksi kuin eduskuntavaaleissa. Porvarilliset vaaliliitot onnistuivat kuitenkin yhteisrintamataktiikallaan estämään vasemmiston yhtä voimakasta etenemistä kuin valtiollisissa vaaleissa.

Vuoden 1928 kunnallisvaalien jälkeen kommunisteilla ja vasemmistososialisteilla ei ollut 2/3 määräenemmistöä yhdessäkään pohjoissavolaisessa kunnassa. Suurimpana valtuustoryhmittymänä kommunistit ja vasemmistososialistit olivat vuoden 1928 jälkeen Juankoskella, Karttulassa ja Tuusniemellä. Päätöksenteon kannalta tärkeän 1/3 määrävähemmistön kommunistit ja vasemmistososialistit saavuttivat vuonna 1928 kaikkiaan 13 pohjoissavolaisessa kunnassa: Kuopiossa, Kuopion maalaiskunnassa, Suonenjoella, Lapinlahdella, Riistavedellä,

¹ SVT XXIX, Eduskuntavaalilastot. Eduskuntavaalit 1924, 1927 ja 1929.

² Id.

Rautalammilla, Tervossa, Vehmersalmella, Siilinjärvellä, Keiteleellä ja edellä mainituissa Juankoskella, Karttulassa ja Tuusniemellä. Sosialidemokraateilla oli määrävähemmistö maakunnassa ainoastaan Varkaudessa, missä he olivat suurin yksittäinen ryhmittymä.¹

Kommunistien ja vasemmistososialistien määrävähemmistöillä oli merkitystä sitä kautta, ettei porvaristolla vastaavasti ollut määräenemmistöä näissä kunnissa. Kun myös porvaristolla oli maakunnassa runsaasti määrävähemmistöjä muttei yhtään määräenemmistöä, pohjoissavolaisella kunnallispolitiikalla oli kaikki edellytykset muodostua hyvin ristiriitaiseksi. Määrävähemmistöt riittivät mm. tärkeimpien taloudellisten kysymysten lykkäämiseen.

EK:n tilastojen mukaan kommunistit ja sosialidemokraatit harjoittivat Pohjois-Savon kunnallisvaaleissa yhteistyötä 1920-luvulla. EK:n mukaan kyse olisi ollut jopa vaaliliitoista.² Todennäköisimmin EK:ssa on tehty tulkintavirhe. Kyse lienee ollut pikemminkin yleisehdokkuuksista työväenpuolueiden listojen välillä. Ainakaan kunnallisten keskusarkistojen vaalitulastot eivät anna Pohjois-Savon osalta mitään viitteitä vasemmiston vaaliliittojen olemassa olost. Sitä vastoin yleisehdokkaudet eri listoilla olivat 1920-luvulla tavallisia sekä porvariston että vasemmiston keskuudessa. Muutoin voikin jo polemisoida, tehtiinkö tulkinnallinen virhe EK:ssa tarkoituksella, olisihan sillä ollut selkeitä taktisia ulottuvuuksia sosialidemokraatteja vastaan.

Vaalitulastojen ohella Pohjois-Savon punaisuudesta kertoo 1920-luvun yhdistysrekisteri. Kommunistisiksi luokiteltuja työväenyhdistyksiä ja työväen ja pienviljelijäin yhdistyksiä oli maakunnassa yli 160.³ Tämän päälle tulivat vielä lukuisat SAJ:n osastot sekä kommunistiset urheiluseurat, opintokerhot ja valtiollisten vankien huoltoyhdistykset.

¹ KA, EK-Valpo I, Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet. Kommunistit kunnalliselämässä, Kunnanvaltuustot EK:n Kajaanin ja Kuopion alaosastojen piirissä.

² Id.

³ Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä. Sisäasiainministeriön julkaisu. Helsinki 1934.

Sosialidemokraatit olivat työväenjärjestöjen lukumäärän suhteen altavastaajina Pohjois-Savossa. Myös sosialidemokraattien aktiivisten toimijoiden joukko oli vähäinen: maakunnassa oli SDP:n jäseniä 1035 vuonna 1929, mikä oli ainoastaan kolme prosenttia puolueen valtakunnallisesta jäsenistöstä.¹ Sosialidemokraattien järjestöt toimivat Pohjois-Savossa aktiivisimmin lähinnä kaupunkimaisissa keskuksissa: Kuopiossa, Varkaudessa ja Iisalmessa.

Edellä on käsitelty kommunismin ja vasemmistososialismin kannatuksen määrällisiä ulottuvuuksia. On kuitenkin syytä pohtia tarkemmin myös sitä, miksi vasemmistolinja voitti työväenliikkeen sisäisen kamppailun Pohjois-Savossa. Miksi maakunnasta tuli vahva tukialue nimenomaan kommunisteille ja vasemmistososialisteille eikä sosialidemokraateille?

Jaakko Nousiainen tarkasteli vuonna 1956 julkaistussa väitöskirjassaan kommunismin kannatusta silloisessa Kuopion läänissä, joka käsitti Pohjois-Savon ja Pohjois-Karjalan maakunnat. Metodeiltaan vaaliekologisessa tutkimuksessa Nousiainen päätyi arvioon, jonka mukaan Kuopiolla oli huomattavaa säteilyvaikutusta muuhun maakuntaan verrattuna. Tältä osin Nousiainen nosti keskeiseen asemaan kilpajuoksun järjestöistä työväenliikkeen jakautumisen aikoihin. Hyvin ratkaisevaa oli maakuntakeskuksen järjestöportaan valinta, kun SSTP perusti ensin sosialistisen piirijärjestön ja Kuopion kunnallisjärjestö liittyi pian sen jäseneksi. SSTP:n ensimmäisessä piirikokouksessa Pohjois-Savossa syyskuussa 1920 sosialistiseen piirijärjestöön oli liittynyt jo 114 yhdistystä, eli valtaosa entisistä sosialidemokraattisista yhdistyksistä.²

Kommunistit ja vasemmistososialistit saivat Pohjois-Savon työväenliikkeen järjestöverkoston melko täydellisesti haltuunsa työväenliikkeen jakautumisen aikoihin. Maakunnan poliittisten mielipiteiden kehityksessä Nousiainen on korostanut myös kuopiolaisen Savon Kansan kirjapainon siirtymistä kommunistien hallintaan.³

¹ Soikkanen Hannu, Kohti kansanvaltaa 1. Vaasa 1975, s. 531.

² Nousiainen Jaakko, Kommunismi Kuopion läänissä. Joensuu 1956, s. 63.

³ Ibid., s. 63 - 67.

Pertti Laulajainen on jatkanut maakuntakeskusten säteilyvaikutusten analyysia sekä järjestöjen hallinnan että taloudellisen sidonnaisuuden osalta. Laulajainen on käyttänyt käsitettä vaikutusalue, joka kommunismin kannatusta etsittäessä selittyy alueen taloudellisen vaikutuksen säteilynä.¹

Laulajaisen tutkimustulokset selittävät paljolti kommunistien vahvan kannatuksen vyötä radikaalin vasemmistolaisuuden keskuksen Kuopion ympärillä, samoin sosialidemokraattien vahvempaa kannatusta maltillisen työväenliikkeen keskusten Iisalmen ja Varkauden lähistöllä. On kuitenkin huomattava, että maakunnassa oli kuntia, joiden poliittinen ilmapiiri ei enää selitykään taloudellisen vaikutusalueen säteilyllä: tällainen oli mm. Kuopioon taloudellisesti kytkeytyvä Maaninka, jossa sosialidemokraateilla oli kommunisteja ja vasemmistososialisteja vahvempi kannatus 1920-luvulla.

Tärkeänä alueellisen mielipiteen muokkaajana toimi järjestöverkoston ohella oma lehdistö. Suomalaista itsenäisyyden alkuaikojen kommunismia tutkinut Tauno Saarela on päätenyt arvioon, että työväenliikkeen jakautumisessa piirin linjan valintaan vaikuttivat merkittävästi alueen pääpaikan kannanotot. Tässä säteilyvaikutukseen tukeutuvassa tulkinnassa Saarela painottaa lehtien, suurten kaupunkien kunnallisjärjestöjen sekä yksittäisten henkilöiden kannanottoja. Siten Saarela liikkuu paljolti jo Nousiaisen esittämien tulkintojen pohjalla.

Saarelan mukaan työväenliikkeen jakautuminen sujui yleensä kitkattomasti, jos sekä lehti että keskuspaikan kunnallisjärjestö olivat samalla kannalla. Tämä näkyi mm. Kuopiossa, Kajaanissa, Jyväskylässä, Tampereella ja Vaasassa. Kuopion osalta Saarela painottaa "lupsakkaiden ja sanavalmiiden" lehti- ja puoluemiesten Kaarlo Luodon ja Ville Vainion vaikutusta linjaratkaisuihin.²

Kuopiolainen Savon Kansan kirjapaino siirtyi työväenliikkeen jakautumisen alussa vasemmistolaisemman ja radikaalimman linjan kannattajaksi. Päätoimittajana toimi SDP:n luopioksi leimaama Kaarlo Luoto ja aputoimittajana Robert Virta. Molemmat olivat tutustuneet sosialismin oppeihin ulkomailla,

¹ Laulajainen Pertti, Sosialidemokraatti vai kommunisti. Mikkeli 1979, s. 20.

² Saarela Tauno, Suomalaisen kommunismin synty 1918 - 1923. Tampere 1996, s. 312.

pääasiassa Saksassa. Saarela ei pidä Luodon ja Virran toimittamaa lehteä kuitenkaan kommunistisen puolueen äänitorvena, vaikka se puhuikin samanlaisista teemoista ja intoili monesti maailmanvallankumouksen puolesta sanoilla, jotka muistuttivat bolshevikkijohtajien lausumia.¹

Vaatisi lisätutkimusta, miten maakuntakeskuksen taloudellisen vaikutuspiirin ohella kommunismin ja vasemmistososialismin kannatuksen tärkeäksi selittäjäksi kohosi myös pitäjän oma taloudellinen rakenne. Tätä Nousiainen, Laulajainen ja Saarela eivät juurikaan ole ottaneet huomioon.

Pauli Kettunen on viitannut suomalaista ammattiyhdistysliikettä 1920-luvulla käsitelleessä tutkimuksessaan siihen, kuinka kausivaihtelujen voimakkuus muodosti monilla aloilla lähtökohdan aktionismin purkautumiselle. Tässä suhteessa sosialidemokraattisille liitoille oli ominaista alan vähäinen riippuvuus kausivaihteluista; kausivaihteluille alttiilla aloilla, kuten sahateollisuudessa, satamissa, rakennuksilla ja Pohjois-Suomen metsä- ja uittotyömailla, työvoiman kysynnän jyrkät vuotuiset nousukohtat loivat taasen pohjaa nopeita paikallisia ratkaisuja vaatineille palkkaliikkeille ja lakoille. Harkitusti Kettunen kuitenkin jatkaa, etteivät kaikki kommunistien ja vasemmistososialistien johtamat ammattiliitot suinkaan olleet kausiluonteisilla aloilla.²

Kettunen on luonnehtinut kommunistisen työväenliikkeen tyypillisiä kannattajia yhdistäväksi piirteeksi köyhyyden kollektiivisuuden. Kettunen pitää työväenliikkeen äänestämistä eduskuntavaaleissa enemmän sosiaalisena protestina kuin edustajan valintana. Tällaisen protestin kanavoitumiseen kommunistinen liike pystyi paremmin kuin sosialidemokraattinen puolue.³

Kettusen esittämät rakenteelliset tulkinnat syventävät kuvaa radikaalin joukkoliikkeen kannatuksesta. Kettusen analyysien kautta voi esittää lisäkysymyksiä vaaliekologisille tutkimuksille kommunismin kannatuksesta, ja erityisesti siirtää

¹ Ibid., s. 128.

² Kettunen Pauli, Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918 - 1930. SHS Historiallisia tutkimuksia 138. Jyväskylä 1986, s. 182-183.

³ Ibid., s. 182, 229.

huomion maakuntakeskusten säteilyvaikutuksen ohella myös paikallisyhteisöjen sisälle, niiden omaan taloudelliseen rakenteeseen.

Pitäjän oman taloudellisen rakenteen lisäksi vaaliekologiset tutkimukset aliarvioivat monesti myös maaseudun sisäisen vuorovaikutusverkoston merkitystä. Maaseudun työväenjärjestöillä oli jo alkuaajoista lähtien yhteyksiä muuallekin kuin piirinsä keskuksiin. Esimerkiksi pohjoishämäläinen Mäntän työväenyhdistys oli usein kosketuksissa oman piirin ulkopuolisiin keskisuomalaisiin työväenyhdistyksiin. Vierailuja tehtiin puolin ja toisin erilaisten muistantojen, kulttuurierintojen ja puhujien kautta. Toki on myönnettävä, että kansalaissodan jälkeen piiriorganisaatiot vahvistivat otettaan - ja sitä kautta myös vaikutusvaltaansa - perusjärjestöistä. Se ei kuitenkaan hävittänyt maaseutuyhdistysten sisäistä vierailuperinnettä, josta on säilynyt piirteitä tähän päivään saakka.¹

Lopuksi voi vielä luoda katsauksen siihen, miten kommunismin korkea kannatus Pohjois-Savossa selitettiin aikalaisten keskuudessa. Mielenkiintoisimpia ovat tältä osin liikkeen ulkopuoliset tulkinnat. Kommunistinen tulkinta noudatti usein Kominternin korkealla liitäviä teorioita, joten sillä ei ole kovinkaan suurta painoarvoa liikkeen reaalisen kannatuksen alkuperää etsittäessä. Sitäkin enemmän liikkeen sisäiset tulkinnat kertovat kommunistisen liikkeen johdosta ja siellä vallinneesta uskosta teorioiden kaikkivoipaisuuteen.

Etsivän keskuspoliisin tulkinnoilla oli erityisen suurta painoarvoa viranomaisten keskuudessa. EK:n korkeimmille viranomaisille säännöllisesti jakamissa tilannekatsauksissa kommunismia käsiteltiin reaalipoliittisin käsittein vallankumouksellisena liikkeenä ja siten myös uhkana Suomen valtiojärjestykselle. Valtiollinen poliisi yhdisti kotimaisen kommunismin taitavasti Neuvostoliitosta johdetuksi, kaikkialla Euroopassa solutustyötään tekeväksi liikkeeksi. Mielikuva pahasta kansan keskuudessa syntyi kokonaisuuden kautta, jossa Suomi sidottiin kansainvälispoliittiseen kehitykseen. EK:n luonteesta huolimatta siellä yllettiin

¹ Ruuskanen Esa, Aatteella ja työllä, kehityksen tietä. Mäntän sosialidemokraattisen toiminnan historia 1900-luvulla. Tampere 1999, s. 15-164.

haluttaessa hyvinkin objektiivisiin arvioihin kommunistisesta liikkeestä, etenkin kommunismin joukkokannatuksen osalta.

EK:n Kuopion alaosaston päällikkö Aarne Korpimaa tutkiskeli kommunismin kannatusta Pohjois-Savossa sekä maakuntakeskuksen säteilyvaikutuksen, maakunnan taloudellisen rakenteen että yksityishenkilöiden merkityksen osalta. Ensinnäkin Korpimaan mielestä kommunistien kannatukselle oli ollut merkitystä omalla lehdistöllä ja järjestöillä. Sama seikka selitti toisin päin myös sosialidemokraattien matalaa kannatusta maakunnassa. Toiseksi Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton ohjelmat olivat soveltuneet hyvin maakunnan taloudelliseen luonteeseen, kun niissä oli luvattu verohelpotuksia vähävaraisille. Kolmanneksi kommunisteilla oli ollut pienviljelijäväestön luottamusta nauttivia johtajia. Korostaessaan yksityishenkilöiden osuutta kommunismin kannatuksessa Korpimaa ilmaisi samalla sen kansan osan, jota hän piti kommunisteja äänestävänä ydinjoukkona maakunnassa.¹

Kommunismin tutkijat - mm. Nousiainen, Laulajainen ja Saarela - ovat liikkeen pohjoissavolaista kannatusta etsiessään päätyneet melko samanlaisiin tulkintoihin kuin Korpimaa 1920 – 30-lukujen taitteessa. Tulkinnoissa on korostunut maakuntakeskuksen Kuopion säteilyvaikutus ja keinot mielipiteen muokkaukselle lehdistön ja järjestöverkoston kautta. Sitä vastoin tutkijat eivät ole juurikaan keskittyneet maakunnan taloudellisen rakenteen analyysiin kommunismin joukkokannatuksen selittäjänä. Tältä osin kommunismin ja vasemmistososialismin kannatuksen selittäjäksi kaipaasi maakuntakeskusten säteilyvaikutuksen ohella myös tunkeutumista pitäjien omiin taloudellisiin rakenteisiin.

¹ KA, EK-Valpo I, Alaosastojen tilannekatsauksia, EK:n Kuopion alaosaston tk n:o 9/1929.

2.2. Pohjois-Savon julkinen kommunistinen ja vasemmistososialistinen liike 1920-luvulla

Työväenliikkeen jakautumisen aikoihin kommunistit ja vasemmistososialistit olivat saaneet sosialidemokraattisen järjestöverkoston haltuunsa lähes täydellisesti Pohjois-Savossa. SSTP:n manttelin peri vuoden 1923 jälkeen Työväen ja pienviljelijäin vaaliliitto. Pohjois-Savossa työväen ja pienviljelijäin yhdistysten perustamista vauhditti kansanedustaja Villiam Tanner puhujamatkoillaan vuonna 1924.¹

Työväen ja pienviljelijäin vaaliliitto ei ollut puolueorganisaatio, vaan lähinnä yhdistysten koostuma, joka sitoutui vaalien kautta samankaltaiseen ohjelmaan ja tavoitteisiin. Vaaliliiton valtakunnallisena keskuselimenä toimi Helsingin vaalikomitea. Piirien jäsenyhdistykset olivat piirivaalikomiteoiden ja piiritoimikuntien alaisia, jotka saivat ohjeensa pääasiassa Helsingistä. Vielä ei ole selvitetty, miten suuri SKP:n päätösvalta oli Helsingin vaalikomiteassa, piireissä tai jäsenyhdistyksissä. EK piti ainakin Helsingin vaalikomiteaa Moskovasta johdettuna.²

Puolueorganisaation välttämällä oli kommunisteille tietyt etunsa. SSTP:n järjestöverkosto oli juuri lakkautettu puolueyhteyksien perusteella, joten organisaatio piti muotoilla täysin uusiksi, jottei vastaisuudessa koettaisi samankaltaista repressiota. Puolueorganisaation häviäminen toi mukanaan myös monenlaisia ongelmia järjestöverkostolle. Paikallistasolla tämä näkyi siten, että työväen ja pienviljelijäin yhdistykset toimivat usein perustamisensa jälkeen ainoastaan paperilla vaalityön välisenä aikana. Piiritoimikunnan puolelta ne oli usein jätetty oman onnensa nojaan, kuten EK:n Kuopion alaosaston päällikkö Aarne Korpimaa asian ilmaisi.³

¹ KA, EK-Valpo I, Kommunistien poliittinen organisaatio ja toiminta vaalipiireittäin. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaus n:o 4/1926.

² KA, EK-Valpo I, SKP:n salainen toiminta: promemorioita, tiedonantoja yms. SKP:sta. EK:n tiedonanto Kominternin toiminnasta Suomessa (5.2.1942); KA, EK-Valpo I, Kommunistien poliittinen organisaatio ja toiminta vaalipiireittäin. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaus n:o 11/1925.

³ KA, EK-Valpo I, Kommunistien poliittinen organisaatio ja toiminta vaalipiireittäin. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaukset n:o 11/1925 ja 4/1926.

Pohjois-Savon Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton piiritoimikunta otti huomattavasti aktiivisemmän linjan suhteessa jäsenyhdistyksiin vuoden 1928 aikana. Saman vuoden kuluessa kommunistinen liike omaksui Kominternin kolmannen vaiheen taktiikan, jossa oletettiin kapitalismin kriisin kauden alkaneen. Tämän piti merkitä työväenluokan ratkaisevaa vasemmistolaistumista ja vallankumouksellisuuden lisääntymistä. Yhteistyö sosialidemokraattien kanssa kiellettiin täysin.¹

Pohjoissavolaisia järjestöyhteyksiä päätettiin tiivistää Kuopion läntisen vaalipiirin työväen ja pienviljelijäin yhdistysten yhteiskokouksessa Kuopion työväentalossa tammikuussa 1928. Piirivaalikomitea harjoitti itsekritiikkiä, missä yhteydet alaportaaseen kuvattiin heikoiksi. Jäsenyhdistyksiä varoitettiin siitä, että sosialidemokraatit saattavat yrittää työväentalojen valtauksia lähiaikoina. Työväestön todettiin käyneen aikaisemmasta puolustustaistelusta voitokkaaseen hyökkäysvaiheeseen.² EK:n mukaan piirin ohjelmat muuttuivat vuoden kuluessa yhä enemmän Kominternin kolmannen vaiheen taktiikan mukaisiksi.³

On mahdotonta kuvailla järjestöportaiden konkreettista yhteistyötä niin kauan kuin piirien ja perusjärjestöjen asiakirjat ovat saavuttamattomissa. Joka tapauksessa piirin johto ainakin pyrki vahvistamaan otettaan alaportaasta. Tämän toteutukselle nousi kuitenkin vakavia esteitä jo vuoden 1928 aikana.

Kommunistien järjestöverkosto osoittautui voimattomaksi vastaamaan Lapuan liikkeen esittämään haasteeseen. Syitä oli monia. Kominternin kolmannen vaiheen taktiikan omaksuminen oli - päinvastoin kuin oli suunniteltu - hajottanut työväenliikettä entisestään. Moskovassa laaditut korkealentoiset teoriat osoittautuivat täysin kohtuuttomiksi Suomen olosuhteita ajatellen. Työväestö ei ollut vasemmistolaistunut vaan päinvastoin käänsi selkänsä jyrkälle linjalle.

¹ Kettunen 1986, s. 376; Siltala Juha, Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Keuruu 1985, s. 151.

² KA, EK-Valpo I, Kommunistien poliittinen organisaatio ja toiminta vaalipiireittäin. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaus 1/1928.

³ KA, EK-Valpo I, Kommunistien poliittinen organisaatio ja toiminta vaalipiireittäin. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaus 5/1928.

Kolmannen vaiheen taktiikan noudattamista on pidetty monien tutkijoiden keskuudessa tärkeimpänä syynä kommunistisen liikkeen sisäisen kriisin syvenemiselle 1920-luvun lopulla.¹ Erityisesti ammattiyhdistysaktiivien keskuudessa oli halua irtautua Moskovan komennosta. Vuoden 1929 aikana joukko SAJ:n johtohenkilöitä perusti omaksi järjestökseen Suomen työväen vasemmistoryhmän. SKP:n linjan kommunistit keksivät heille haukkumanimen "hoipertelijat", joka vakiintui yleiseen käyttöön. Pohjois-Savossa hoipertelijoiden kannatus oli melko suurta. Tätä SKP piti vaarallisena, sillä se koki hoipertelijoiden oikeisto-opportunismin yhtä suurena vihollisena kuin fasismin ja sen liittolaisen sosiaalifasismin eli sosialidemokratian.

Kommunistisen liikkeen sisäisten kiistojen ilmentymäksi tuli marraskuun 1929 yleislakkoyritys, joka ei koonnut rivistöjä vallankumouksen valmisteluun vaan päinvastoin syvensi SKP:n linjan kommunistien ja hoipertelijoiden välistä kuilua. SDP:n suuntaan kommunistit olivat jo menettäneet yhteytensä, mikä näkyi ammattiyhdistysliikkeen hajoamisprosessina.²

Kommunistien alamäkeä pahensivat EK:n leikkaukset vuonna 1928. SKP:n maanalaisen organisaation kyseiset pidätykset tuhosivat melko täydellisesti. Pohjois-Savossa EK pidätti kuusi SKP:n piiritason johtajaa; lisäksi piirikomitean jäsen Abel Vilhunen teki itsemurhan pidätyshetkellä. EK:n alaosaston mukaan pidätykset saattoivat SKP:n salaisen toiminnan Kuopion piirissä ainakin hetkeksi sekaisin. Salaisella toiminnalla oli ollut jonkinasteista jalansijaa Kuopiossa, Varkaudessa, Iisalmessa ja Kuopion maalaiskunnassa, joissa oli ollut SKP:n paikalliskomitea. Lisäksi Kuopiossa oli sijainnut SKP:n piirikomitea. Leikkausten jälkeen SKP ei

¹ Upton Anthony, *Kommunismi Suomessa*. Englanninkielisestä käsikirjoituksesta suomentanut Sirkka Upton. Rauma 1970, s. 101; *Suomen työväenliikkeen historia*. Toimituskunta Lauri Haataja, Seppo Hentilä, Jorma Kalela ja Jussi Turtola. Joensuu 1976, s. 163.

² Hakalehto Ilkka, *Kommunistinen liike*. Teoksessa *Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919 - 1939*. Toim. Matti Castren, Eino Jutikkala ja Päiviö Tommila. Porvoo 1964, s. 115 - 116; Lackman Matti, *Kommunistien salainen toiminta Kainuussa*. Teoksessa *Korpikansan kintereillä. Kainuun työväenliikkeen historia*. Toim. Reijo Heikkinen ja Matti Lackman. Kuusamo 1986, s. 336 - 338; Kettunen 1986, s. 377 - 379.

juurikaan ryhtynyt luomaan uutta salaista verkostoa vaan piti tärkeämpänä julkisten peitejärjestöjensä kehittämistä.¹

On oletettava, että pidätysten jälkeen työväen ja pienviljelijäin yhdistysten ja piirin yhteydet olivat katkoksissa Pohjois-Savossa. Ainakin SKP:n jäsenten vaikutusvaltaa vaaliliitossa pidätykset kavensivat. Kaikesta huolimatta SKP näki omat mahdollisuutensa suurina 1920 - 30-lukujen taitteessa. Tähän vaikutti byrokraattinen malli, jonka mukaan Suomessa työskentelevät kommunistit tiesivät SKP:n odottavan tuloksia ja tekivät raporttinsa sen mukaisesti. SKP taas oli vastuussa kovista vaatimuksistaan tunnetulle Kominternille, joten on luonnollista, että asiat Moskovassa saattoivat näyttäytyä hieman eri valossa kuin Suomessa.² SKP:n sinnikäs pysyttäytyminen Kominternin kolmannen vaiheen taktiikan kannalla sävytti sen ohjeita kotimaisille kommunisteille. On tosin epäselvää, missä määrin ohjeita enää otettiin vastaan ja miten niitä kyettiin levittämään tehokkaasti kommunistisen liikkeen hajaannuksen ja EK:n pidätysten jälkeen.

Pohjois-Savossa radikaalin linjan kommunismia esiintyi Lapuan liikkeen esiin nousun jälkeen enää Kuopiossa. SKP:n ohjeiden mukaisesti kommunistiaktivistit järjestivät tammikuussa 1930 työttömien kokouksen, jolla pyrittiin luomaan vallankumouksellista tilannetta. Pettymys lienee ollut suuri, kun Kuopion työväentalolle saapui vain 20 henkilöä. Sitä vastoin saman iltaiseen huvitilaisuuteen saapui jo kymmenkertainen joukko. EK:n mukaan suuret massat välttelivät työttömien kokousta viranomaisten toimenpiteiden ja työnantajien boikotin pelossa. Myös hoipertelijat välttelivät tilaisuutta.³

Radikaalien kommunistien toiminta ei imaissut suuria joukkoja mukaansa. Kuitenkin se oli vastapuolta herkästi provosoivaa, mikä oli tarkoituskin. Kevään 1930 aikana korostui radikaalikommunistien uskonnonvastaisuus. Kuopiolainen Kirkosta eronneiden yhdistys otti ohjelmistoonsa Maarianpäivänä laulun, jonka sanat

¹ KA, EK-Valpo I, Kuopion alaosaston arkisto, SKP Kuopion piirissä. EK:n Kuopion alaosasto EK:n pääosastolle 28.4.1928; KA, EK-Valpo I, SKP:n toiminta Kuopion piirissä. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaukset n:o 3/1929 ja 4/1929.

² Lackman Matti, Taistelu talonpojasta. Oulu 1985, s. 15.

³ KA, EK-Valpo I, EK:n pääosaston tilannekatsauksia. EK:n Po:n tilannekatsaus 1/1930 ja 2/1930.

kuuluvat seuraavasti: "Sitten kun kirkot vallataan/ne työväentaloiksi muutetaan/punalippu katolle hulmuamaan,/alttaritauluiksi laitettaisiin/Lenini ja Marxi." Kokoomuslainen Savo-lehti tiesi kertoa työväentalossa harjoitetusta jumalanpilkasta pian tilaisuuden jälkeen.¹ Myös Karttulassa toimi pitäjän porvarillista väestöä ärsyttävä kommunistinen opintokerho, joka opetti uskonnonvastaisuutta.²

Huhtikuussa Kuopion isänmaallisen aineksen säikäytti tieto kommunistien itsepuolustusjärjestön perustamisesta. Tähän kommunistit olivat ryhtyneet pian vaasalaisen Työn Äänen kirjapainon särkemisen jälkeen. Vaikka itsepuolustusjärjestössä oli vain 50 jäsentä, sitä saatettiin tulkita vuoden 1917 kokemuksilla punakaartilaisuuden henkiin heräämiseksi.³ Tällaisia pelkoja ruokki antaumuksella mm. maakunnan porvarillinen lehdistö, etupäässä Savo.

Pohjois-Savon kommunistinen ja vasemmistososialistinen liike oli keväällä 1930 epätoivoisessa tilanteessa. Viranomaisten repressio kohdistui jo opintokerhotoimintaan. Näitä kerhoja kommunistit olivat koettaneet organisoida vuoden 1928 leikkausten jälkeen. Myös Savon Kansan kirjapaino joutui yhä useammin painokieltoon määräajaksi, viimeisen kerran 20.5.1930 ennen lopullista sulkemista. Työväen ja pienviljelijäin yhdistysten toiminnasta ei ole kevään 1930 jälkeen säilynyt mitään tietoa. SAJ:laisessa ammattiyhdistysliikkeessä hoipertelijat ja SKP:n linjan kommunistit kävivät viimeisiä kädenvääntöjään.

¹ KA, EK-Valpo I, Alaosastojen tilannekatsauksia. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaus n:o 3/1930; Savo 20.4.1930.

² Savon Sanomat 15.5.1930.

³ KA, EK-Valpo I, Alaosastojen tilannekatsauksia. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaus n:o 4/1930.

2.3. Kommunistit ja vasemmistososialistit Pohjois-Savon kunnallispolitiikassa

SSTP:n ja Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton asema oli pohjoissavolaisessa kunnallispolitiikassa vahva.

Yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvat kunnallislait oli vahvistettu eduskunnassa 16.11.1917, mutta kansalaissodan alkaminen siirsi lakien voimaanastumista. Sodan jälkeen lakien sisältöön tehtiin korjauksia, joissa näkyivät voittajaosapuolen painotukset. Uudet kunnallislait vahvistettiin eduskunnassa elokuussa 1919. Tärkeimpiä muutoksia oli tehty kohtiin, jotka liittyivät äänioikeuteen, määräänemmistövaatimukseen ja valtion valvontaan. Myös sosialidemokraattien kannattama kansanäänestysmenettely poistettiin kunnallislaista.¹

Vuoteen 1925 saakka kunnallisvaalit järjestettiin vuosittain siten, että erovuorossa oli joka vuosi kolmannes valtuutetuista. Kansan kyllästyminen jokavuotisiin vaaleihin johti rotaatioperiaatteesta luopumiseen, ja vaalit järjestettiin vuoden 1925 jälkeen kolmen vuoden välein.² Osallistumisaktiivisuus kunnallisvaaleissa jäi Pohjois-Savossa kuten muuallakin maassa selkeästi eduskuntavaalien alapuolelle 1920-luvulla: keskimäärin kunnallisvaaleissa käytti äänioikeuttaan n. 50-60 % äänioikeutetuista.³

Miten kommunistinen ja vasemmistososialistinen liike toimi Pohjois-Savon kunnissa kunnallisen demokratian laajentamisen jälkeen? Sanelulinjaan sillä ei ollut mahdollisuuksia, koska yhdessäkään pohjoissavolaisessa kunnassa SSTP:llä tai Työväen ja pienviljelijäin vaaliliitolla ei ollut määräänemmistöä. Sitä vastoin kommunistit ja vasemmistososialistit muodostivat useissa kunnissa suurimman valtuustoryhmittymän, jolloin kunnalliset kysymykset voivat painottua heidän

¹ Soikkanen 1966, s. 488-492.

² Ibid., s. 492.

³ SVT XXIX, Vaalitulastot 1919 - 1930.

haluamaan suuntaan. Toisen aspektin muodostivat kommunistien ja vasemmistososialistien määrävähemmistöt, joilla saatettiin jarruttaa kunnallista päätöksentekoa. Ideologisesta jarrutuspolitiikasta ei ole kuitenkaan löytynyt merkkejä muiden kuin kunnallisiin suojeluskuntamäärärahoihin liittyvien päätösten osalta.

Kun SSTP:tä perustettiin, nimenomaan pohjoissavolaisten kokousedustajien suunnalta vaadittiin myös konkreettisia tavoitteita maaseututyöväestön auttamiseksi. Maaninkalainen Nestori Kähkönen, kiuruvetinen Olli Partanen ja Kuopion maalaiskunnan August Huttunen puhuivat kunnallisen vaikuttamisen tärkeydestä. Oman dualistisuuden heidän vaatimuksilleen loi puolueen radikaali ohjelma, jossa ei katsottu suopeasti reformistisia pikkuparannuksia tai kapitalistisen yhteiskunnan paikkailua. On vaikea sanoa, olivatko savolaiset kokousedustajat tyytyväisiä SSTP:n lopullisiin kunnallispoliittisiin ohjeisiin, joissa vaadittiin mm. kaikkien kunnallisten rasiusten siirtämistä omistavien luokkien kannettavaksi ja köyhälistön vapauttamista kunnallisveroista.¹

Työväen ja pienviljelijäin vaaliliitto pyrki välttämään ohjelmajulistuksia muulloin kuin vaalien alla. Vuoden 1928 jälkeen vaaliliiton ohjelmissa näkyivät Kominternin kolmannen vaiheen taktiikan mukaiset painotukset: tällaisia olivat mm. luokkataistelun syventäminen ja sosialidemokraatteja parjaavien lausuntojen voimistuminen.²

Työväen ja pienviljelijäin vaaliliitto lähti vuoden 1928 kunnallisvaaleihin koko maassa Helsingin vaalikomitean laatimien ohjeiden siivittämänä. Vaalien iskulauseena oli "Herravaltaa ja porvarillista kunnalliskomentoa vastaan". Periaatteellisesti julistettiin, että taistelun kunnallisissa hallintoelimissä tuli olla "leppymätöntä luokkataistelua".

Vaaliliiton taisteluvaatimukset olivat moninaisuudessaan seuraavanlaiset: valtion sekaantuminen kunnallishallintoon lopetettava, täydellinen verouudistus tehtävä

¹ Saarela 1996, s. 161, 176-178.

² KA, EK-Valpo I, Asiaryhmittäin järjestetyt asiakirjakokonaisuudet, II F, Kommunismi kunnalliselämässä, Kansio Yleistä. Päiväämätön lehtinen "Työväen kunnallinen taistelu" vuodelta 1928.

köyhien hyväksi, suojeluskunnat ja ohrana kiellettävä, tuki imperialistista sotaa valmisteleville laitoksille lakkautettava, vanhuksille ja työkyvyttömille annettava riittävä turva, punaorvoille ja invalideille turvattava riittävä avustus ja huolto, kunnalliset pakkotyölaitokset lakkautettava, asuntokeinottelu ja vuokrankiskonta ehkäistävä, koululaitoksen ja teiden ylläpito siirrettävä valtiolle, köyhät kunnat vapautettava velkojen koroista, ruotsalaisen vähemmistön oikeudet turvattava, maaseudun tilattomille pakkoluovutettava maata kapitalistiyhtiöiltä ja suurmaanomistajilta, maksuton sairaanhoito annettava kaikille työtätekeville, taistelua työttömyyttä vastaan voimistettava, kunnallinen tuki ulotettava työläisten ja talonpoikien yhteisyrityksille ja työläisnuorison harrastuksia avustettava.¹

Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton ohjelma oli erityisen radikaali. Yhdeltä osin siinä annettiin myöten yksittäisille reformeille, mutta suurena kokonaisuutena ohjelma sisälsi eräänlaisen ajatuksen valtiosta valtiossa. Valkoisen Suomen edustajille ohjelma lienee ollut oikea hävityksen kauhistus, vaadittiinhan siinä näkyvästi omaisuuden uusjakoa ja tärkeiden instituutioiden, kuten suojeluskuntalaitoksen ja armeijan, alas ajoa. Köyhyyden kollektiivisuuden yhdistämälle väestön osalle ohjelmassa oli sitä vastoin runsaasti tarttumapintaa.

Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton ohjelmat toteutuivat harvoin paikallistasolla muiden kuin yksittäisten reformien osalta. Esimerkiksi Karttulan kunnanvaltuuston puheenjohtaja Emil Karttunen piti sosialistienemmistöisen valtuuston suurimpana vaikutusalueena verotuskysymystä. Vehmersalmelainen kunnanvaltuutettu Martti Räsänen arvioi puolestaan vasemmistoenemmistön vaikuttaneen eniten asutustoimintaa ja köyhien kansakoululasten avustamista koskevissa päätöksissä.² Karttusen ja Räsäsen lausunnot olivat sikäli problemaattisia, kun kunnallispolitiikan piti tukea osaltaan suurempia päämääriä luokkataistelussa. Toisaalta kunnallismiesten, etenkin niissä kunnissa joissa heillä oli enemmistöasema, oli osoitettava myös konkreettisia aikaansaannoksia äänestäjille.

¹ Savon Työ 23.10.1928.

² Savon Työ 24.11.1928.

Vaaliliiton ohjelmia muotoillut taho moitti usein kunnallispoliitikkoja saamattomuudesta. Työväen ja pienviljelijäin eduskuntaryhmän neuvottelukokouksessa todettiin huhtikuussa 1925 kunnanvaltuustoissa toimineiden edustajien laiminlyöneen “luokkataistelun periaatteet, vaipuen yhä enemmän ajamaan porvarien kera kunnallisten yhteisetujen nimissä porvarien omia luokkaetuja”. Vuoden 1928 vaaliohjelehtisessä taasen todettiin, ettei asetettujen tunnusten puolesta ole taisteltu tarpeellisella tarmolla, olipa joitain tunnuksia usein jätetty huomioimattakin.¹

Tammikuussa 1930 Helsingin kaupunginvaltuuston vasemmistoryhmän asettama valmistava komitea esitti Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton edustajille kunnallisissa hallintoelimissä purevan lausunnon: sen mukaan vasemmistotyöväestön kunnallista toimintaa oli “tähän saakka vaivannut heikkous ja epäselvyys tärkeissäkin kysymyksissä, onpa tehty suoranaisia virheitäkin”. Komitea huomautti, että eri puolilla maata oli menetelty saman luontoisissa kysymyksissä aivan eri tavalla. Olipa esimerkkitapauksia, joissa saman valtuustoryhmän jäsenetkin olivat ottaneet aivan vastakkaisen ja ristiriitaisen kannan ja äänestäneet toisiaan vastaan.

Komitean tarkoitus oli yhdenmukaistaa Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton kunnallispolitiikkaa. Tätä varten olivat Helsingin kaupunginvaltuuston sosialistinen valtuustoryhmä ja Helsingin kunnallisissa lautakunnissa ja hallituksissa olevat vasemmistoedustajat päättäneet perustaa kunnallisen keskustuimiston, joka olisi yhdyssiteenä valtuustojen kesken ja antaisi neuvoja ja ohjeita valtuustoryhmille ja lautakuntien jäsenille.² Suunnitelmat jäivät alkutekijöihin, kun kommunistien toiminta kiellettiin kunnallisissa hallintoelimissä saman vuoden aikana.

¹ KA, EK-Valpo I, Asiaryhmittäin järjestetyt asiakirjakokonaisuudet, II F, Kommunismi kunnalliselämässä, Kansio Yleistä. Sosialistisen työväen ja pienviljelijäin eduskuntaryhmän neuvottelukokous Helsingissä 4.4.1925 (päiväämätön lyhennelmä) ja Päiväämätön lehtinen “Työväen kunnallinen taistelu” vuodelta 1928.

² KA, EK-Valpo I, Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet, II F, Kommunismi kunnalliselämässä. Kansio Yleistä. Lyhennelmä Helsingin kaupunginvaltuuston sosialistiryhmän kokouksesta tammikuulta 1930.

2.4. Työväentalot - liikkeen näkyvä omaisuus

Alkusysäys työväentalojen rakentamiselle oli hyvin yksinkertainen: työväenyhdistykset tarvitsivat kokoontumistilat poliittista ja sivistyksellistä toimintaansa varten. Työväentaloissa pidettiin kokouksia, järjestettiin juhlia ja iltamia ja harrastettiin erilaisia kulttuuririentoja musiikista näyttämötoimintaan. Porvarillisella puolella samankaltaisen kokoontumispaikan paikallisyhteisössä muodostivat mm. nuorisoseurantalot.

Vanhan työväenliikkeen aika oli vilkasta työväentalojen rakennuskautta.¹ Suurin osa maaseudun työväentaloista rakennettiin talkoovoimin lahjoituksena saaduista rakennusaineista; kaupunkien työväenyhdistyksillä oli sitä vastoin usein varaa rakennuttaa toimitalonsa urakalla.²

Työväentaloa voidaan pitää aikansa monitoimitalona, jossa työväenliikkeen ammatillinen ja poliittinen järjestökulttuuri sekä työväestön välittömästä elämänpiiiristä nouseva kulttuuri kohtasi, konkretisoitui sekä sai aineellisen muodon. Useille työväenyhteisön jäsenille työväentalo oli "toinen koti".³ Perheellä ja sukulaisilla oli suuri vaikutus työväentaloille kasvamisessa ja työväenyhdistykseen liittymisessä.⁴

Kansalaisista merkitsi murrosta työväentalojen historiassa. Talot määrättiin takavarikoiduiksi valtiolle. Usein talojen valvonta siirtyi nimismiehille.

¹ Hako Matti, Työväenkulttuuri. Teoksessa Folklore tänään, toim. Hannu Launonen ja Kirsti Mäkinen. Hämeenlinna 1974, s. 143.

² Hakulinen Janne, Työväentalokysymys. Lappeenranta 1955, s. 5-6.

³ Havuaho Osmo, Työväentalo Suomessa. Teoksessa Lähtökohtia työväentalotutkimukseen. Joensuu 1982, s. 4-7, 34-35.

⁴ Andersson Päivi, Pihlajaveden työväentalojen merkitys maaseutuväestön kontakti ja vuorovaikutustilanteissa vuoteen 1969 asti. Pro gradu-tutkielma. JY Kansatieteen laitos 1983, s. 133-135; Norrena Leevi, Talonpoika, pohjalainen - ja punainen. Tutkimus Etelä-Pohjanmaan järvisuudun työväenliikkeestä vuoteen 1939. Tampere 1993, s. 272-273.

Omistajayhdistysten toimintaa rajoittaneesta myynti- ja hukkauskiellosta työväentalot vapautuivat vuoden 1919 aikana.¹

Useissa tutkimuksissa on esitetty, että kansalaissodan jälkeen työväentalot eriytyivät hyvin kauas paikallisyhteisön porvarillisesta väestön osasta. Siten työväentalon kynnyksen ylittäminen olisi ollut harvinaista niiden joukossa, jotka eivät olleet työväenliikkeen kannattajia tai aktiivijäseniä.² Näin lienee yleisesti ollut. Kuitenkin jokainen kylä muodosti myös oman erillisen kokonaisuuden, joka on saattanut poiketa kansallisesta “valtavirrasta”. Eräänlaista kansallista eheytymistä, tosin hyvin pienimuotoista ja haparoivaa, haettiin jo 1920-luvulla sekä sosialidemokraattien että liberaalin keskustan kannattajien välillä. Kansalaissodan vastapuolten kohtaaminen onnistui usein parhaiten poliittisesti vähemmän latautuneessa huvitoiminnassa. Esimerkiksi kipeän kansalaissodan ja sen jälkinäytöksen kokenut Mäntän työväentalo veti näyttämötoimintaan avustajiksi myös porvarillisten piirien edustajia. Tosin Lapuan liikkeen aikana samat miehet olivat sitten jo vaatimassa työväenliikkeen toiminnan rajoituksia.³

Työväentalo keräsi yhden paikallisyhteisön sisällä monenlaista väkeä. Andersson on verrannut työväentalojen kävijäkuntaa laajenevien kehien sarjaan, jossa sisimpänä oli aktiivinen kantajoukko, lähinnä työväenjärjestöjen jäsenet, seuraavana järjestöihin kuulumattomat työväenaatteen kannattajat ja uloimpana ne, jotka tulivat nauttimaan pelkästään työväentalojen kulttuuriannista.⁴ Sitoutuminen työväentaloille oli sitä mukaa myös hyvin eri asteista. On muistettava, että työväentalo oli paikallisyhteisön poliittisen elämän keskuksen ohella myös tanssiyleisön kohtauspaikka.

Työväentaloilla oli merkitystä paitsi poliittisen identiteetin synnylle myös omistajayhdistysten taloudelle. Vilkkaasti toimiva työväentalo oli usein

¹ Ruuskanen 1999, s. 87-92.

² Näin ovat esittäneet mm. Andersson ja Norrena. - Andersson 1983, s. 137-140; Norrena 1993, s. 186-188.

³ Ruuskanen 1999, s. 111-135.

⁴ Andersson 1983, s. 137-140, 144.

omistajayhdistyksen tärkein varainhankinnan lähde. Esimerkiksi Mäntässä työväentalolla pyöritetty huvitoiminta - näyttämö, illamat, tanssit jne. - tuotti 70-80 % vuosittaisista tuloista. Samalla työväentalon ylläpito ja itse huvitoiminnan toteutus nielivät leijonanosan varoista.¹ Kommunististen ja vasemmistososialististen yhdistysten keskuudessa oli yleistä perustaa 1920-luvulla taloudellisia yhdistyksiä, jotka keskittyivät pääasiassa toimitalon ylläpitoon. Näin yritettiin paljolti kiertää myös viranomaisrepression uhkaa.

Kuinka paljon Suomessa sitten oli työväentaloja 1920-luvulla? SDP:n tilastojen mukaan maassa oli 940 työväentaloa vuonna 1916. Vuonna 1919 SDP:n tilastot ilmoittivat työväentalojen lukumääräksi 697, joista 83 oli Uudenmaan läänissä, 147 Turun ja Porin läänissä, 172 Hämeen läänissä, 108 Viipurin läänissä, 33 Mikkelin läänissä, 49 Kuopion läänissä, 100 Vaasan läänissä ja 5 Oulun läänissä. Tilastoissa ei ole huomioitu kommunistien ja vasemmistososialistien valtaamia taloja.²

Kommunististen ja vasemmistososialististen yhdistysten hallussa olevien työväentalojen lukumäärän selvittäminen on jo ongelmallisempaa, sillä kunnollisia tilastoja niistä ei ole. Suuntaa antavana voi pitää vuonna 1930 suljettujen työväentalojen lukumäärää. Tuolloin maassa suljettiin n. 200 kommunistista työväentaloa, joista 65 sijaitsi Kuopion läänissä.³

Työväentalojen lukumäärä tippui hieman kansalaissodan jälkeen, mitä voi pitää osoituksena siitä, että sota tuhosi taloja ja monet kyläyhteisöt siirtyivät vuokraamaan pitäjän keskuksen taloa uuden talon rakentamisen sijasta. Työväentalon rakentaminen ajan vaatimuksia vastaavaksi oli kallis investointi. Huvitoiminnan

¹ Ruuskanen 1999, s. 429-435.

² Huttula Tapio, Sallitun rajat. Työväentalojen sulkemiset Lapuan liikkeen painostuspolitiikan osana 1929 - 1932. Suomen historian lisensiaattityö. JY 1996, s. 269.

³ Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä. Sisäasiainministeriön julkaisu. Helsinki 1934.

vilkastuminen iltamakulttuurin muodossa 1920-luvulla vaati työväentaloihin suurta salia ja kunnon esiintymislavaa. Taloihin oli lähes välttämätöntä järjestää asuintilat vahtimestarille, joka usein toimi myös paikallisen työväen näyttämön tai työväenyhdistyksen soittokunnan johtajana.

Työväentalojen verkosto hakee vertaistaan muualta. Ilmiötä voi pitää lähinnä skandinaavisena. Suomessa työväentalojen rakentamiskausi nivoutui työväenliikkeen joukkokannatukseen, järjestäytymisen vapauteen ja imuun, elinvoimaiseen talkooperinteeseen ja huvitoiminnan keskittymiseen taloille vanhoilta, lähinnä ulkona sijainneilta huvipaikoilta. Myös Suomen pitkä talvi selittää osittain työväentalojen rakentamisen yleisyyttä ja tarvetta.

3. LAPUAN LIIKKEEN VALLAN JA VOITON KUUKAUDET

3.1. Lapuan nousu

Kaikki Lapuan liikkeestä esitetyt kirjoitukset ja tutkimukset ovat olleet yhtä mieltä siitä, että kyseessä oli kommunisminvastainen liike. Liikkeen synnyn kartoitus onkin jo tulkinnanvaraisempi kysymys: on viitattu yleismaailmallisen laman aiheuttamiin taloudellisiin tekijöihin maanviljelijäväestön keskuudessa¹, aktivismin perinteeseen ja kommunistien provosoivaan esiintymiseen² ja kansalaissodan luomaan mentaaliseen ympäristöön³. Näiden tekijöiden ohella liikkeen synnyn taustalla on nähtävissä myös jonkinasteinen parlamentaarisen järjestelmän kriisi: hallitukset olivat 1920-luvulla vähemmistöhallituksia, ja niiden ikä jäi yleisesti ottaen hyvin lyhyeksi. Lapuan liike haki toiminnallaan kansakunnan ykseyttä, jolle politiikka olisi alisteista.

Seuraavasta kuvauksesta (Kuvio 1) käy ilmi Lapuan liikkeen ja hallitusvallan elimellinen vuorovaikutussuhde. On muistettava, ettei poliittisen tilanteen kehitys ollut suinkaan aina niin kausaalista kuin kuvauksessa, vaan ristivetoja tapahtui myös hallitusvallan ja Lapuan liikkeen sisällä. Mielenkiintoista on, että Lapuan liike voimistui sitä mukaa kun hallitusvalta pitäytyi sitkeästi laillisuuteen. Lapuan liikkeen tavoitteet eivät olleet toteutettavissa ilman oikeudellisten periaatteiden ohittamista. Siihen Kallion hallitus ei kyennyt tai halunnut.

¹ Katso mm. Alapuro 1973, s. 56.

² Katso mm. Nygård 1982, s. 77-78.

³ Katso mm. Sitala 1985, s. 32.

Kuvio 1. Lapuan liikkeen painostuspolitiikka ja hallitusvallan kommunisminvastainen repressio marraskuusta 1929 heinäkuuhun 1930

Lapuan liike

Hallitusvalta

1.12.1929 Lapuan I kansalaiskokous.

10.1.1930 Laki yhdistyksistä annetun lain 21 § muuttamisesta.

14.3.1930 Eduskunta hylkää painovapaustalon muutosehdotukset

15.-16.3.1930 Lapuan II kansalaiskokous. Suomen Lukko perustetaan.

28.3.1930 Joukko lapualaisia tuhoaa vaasalaista Työn Äänen kirjapainoa.

2.4.1930 Maakuntakokous Lapualla. Radikaalilinja ja laillisuuslinja eroavat lopullisesti.

4.6.1930 Mellakoita Vaasassa, jossa raastuvanoikeuden on määrä käsitellä Työn Äänen rikkomisjuttua. Asser Salon kyyditys.

11.6.1930 Maakuntien edustajien kokous vaatii jyrkkäsanaisesti kommunististen järjestöjen lakkauttamista.

14.-15.6.1930 Hallitus myöntää maaherroille erityisvaltuuksia kommunististen kirjapainojen sulkemiseen.

16.6.1930 Joukkoesiintymisiä kommunististen kirjapainojen edustalla Vaasassa, Oulussa ja Kuopiossa.

21.6.1930 Maakuntain neuvottelukokous. Talonpoikaismarssin valmisteluja.

1.7.1930 Eduskunta kuulee hallituksen ehdotuksen tasavallan suojelulaiksi.

2.7.1930 Kallion hallitus eroaa, vaikka on saanut eduskunnalta luottamuslauseen.

4.7.1930 Svinhufvudin kokoomushallitus nimitetään.

7.7.1930 Talonpoikaismarssi Helsinkiin.

Matka hallituksen vaihdokseen oli pitkä ja monivaiheinen. Lapuan liikkeen julkilausumista käy ilmi, että Kallion hallitusta alettiin tosissaan painostaa eroon

vasta kesäkuussa 1930.¹ Kenties Lapuan liikkeen johtajien nälkä kasvoi sitä mukaa, kun hallitus jahkaili ja lykkäsi vaikeita päätöksiä. Kun Kallion hallitus sitten myöntyi laillisuuden ohittamiseen antaen viranomaisille joukon kommunistien toimintaa tukahduttavia erityisvaltuuksia, eivät nämä toimenpiteet enää riittäneet Lapuan liikkeen johdolle. Omat suunnitelmat oli jo luotu; vanha luottamusmies, ”Ukko-Pekka” Svinhufvud reissaili Pohjamaalla ”yksityisenä henkilönä”. Lapuan liikkeen johtajille lienee kuitenkin ollut yllätys, kun he jäivät lopulta Svinhufvudin hallituksesta rannalle.

Mitä Lapuan liike havitteli? Syntyhetkellä yhtä, kesällä 1930 jo montaa? Näin voi todeta, sillä Lapuan ensimmäisen kansalaiskokouksen aikoina liike ei vielä voinut olla tietoinen tulevasta kasvustaan. Tuolloin liikkeen ponnassa vaadittiin ”Suomen kommunistisen puolueen ja sen kaikkien toimintamuotojen ja elinten” ehdotonta lopettamista. Katse oli suunnattu lähinnä kommunistiseen lehdistöön ja eduskuntaryhmään. Toimia odotettiin valtiovalalta. Lopuksi lausuttiin pontevasti, että ”ellei valtiovalta ryhdy edellä mainittuihin toimenpiteisiin, on mitä vakavin aihe pelkoon, että se menettää oma-aloitteisen otteensa tilanteen hallitsemiseksi ja hillitsemiseksi”. Väkivallan siemen kylvettiin liikkeeseen jo sen syntyhetkellä. Loppuponsi osoittautui kuukausien mittaan oireelliseksi.²

Lapuan toisessa kansalaiskokouksessa perustettiin kommunisminvastaiseksi ydinjärjestyksi Suomen Lukko. Kokouksessa keskityttiin myös torailuun alkuperäisen laillisuuslinjan ja yhä vankempaa kannatusta hankkivan radikaalin linjan kannattajien välillä.³

Ristiveto liikkeessä näkyi omalaatuisella tavalla maaliskuuhuhtikuun taitteessa, jolloin toisaalta Suomen Lukon ohjelmajulistuksessa sitouduttiin laillisuuteen ja toisaalta Lapuan maakuntakokouksessa hyväksyttiin Työn Äänen kirjapainon

¹ Kokko Arvo, Lapuan laki. Talonpoikaisliike Suomessa vuonna 1930. Huopalahti 1930, s. 23-39.

² Ibid., s. 26.

³ Leinonen Artturi, Vuosikymmenten valinkauhassa. Porvoo 1960, s. 55; Lehtinen Erkki, Lapuan historia II. Suomen sodasta pitäjäkauden loppuun. Vaasa 1984, s. 679.

särkijöiden teko, vaikkakin kannanottoa hieman lievennettiin hallituksen tueksi osoitetuilla jälkisanoina.¹

Vaikka Lapuan liike puhui koko ajan itsestään kansanliikkeenä, sen sisälle oli viimeistään huhtikuussa syntynyt railo, joka saattoi tunteiden kuumetessa kasvaa ylittämättömäksi. Ristikkäiset tavoitteet laillisuuslinjan ja radikaalin linjan välillä vaikuttivat mm. siihen, että Suomen Lukon järjestäytyminen käynnistyi hitaasti. Kun Suomen Lukon järjestökenttä saatiin kohtuullisen toimivaksi myöhemmin kesällä, järjestö luisui radikaalin linjan työkaluksi.

Kevään ja kesän 1930 aikana Lapuan liikkeen radikaalit nokkamiehet Vihtori Kosola, Vihtori Herttua ja Iivari Koivisto julistautuivat vuoroin Lapuan liikkeen valtuuskunnaksi tai johdoksi. Kun laillisuuslinja oli jäänyt päättävän ringin ulkopuolelle, edellä mainituissa miehissä henkilöityi paljon Lapuan liikkeestä. Kommunisminvastaisen aallon kasvaessa kesällä 1930 suurimpiin mittoihinsa sen harjalle oli toki tunkua monilta tahoilta ja mitä erilaisimmista piireistä kunnianhimoisista poliitikoista aina yksittäisiin seikkailijoihin. Liikkeen ohjaksiin oli halukkuutta, vaikkei aina voinut nähdä edessä olevia töyssyjä ja mutkia.

Lapuan liike oli valtansa kukkuloilla kesä-heinäkuussa 1930. Maakuntien edustajat hyväksyivät Teknillisessä korkeakoulussa 11.6.1930 ponnet, joissa vaadittiin jyrkkäsanaisesti kommunististen lehtien ja kirjapainojen lakkauttamista, kommunististen järjestöjen lopettamista ja kommunististen toimihenkilöiden ja kiihottajien pidättämistä. Hallituksen kannalta kiusallisoin oli ponnen loppuosa, jossa vaadittiin uutta eduskuntaa koolle maalle lakeja laatimaan, kun maa on saatu rauhoitettua.² Kallion hallitukselle tuli kiire: se ryhtyi valmistelemaan tasavallan suojelulakeja ja myönsi maaherroille valtuudet kommunististen kirjapainojen sulkemiseen.

Talonpoikaismarssi Helsinkiin oli Lapuan liikkeen voiman ja yhtenäisyyden näytös. Näytöksen mahtipontisuutta tuki valtiovallan läsnäolo: 12 000 miehen ohimarssin vastaanottivat Senaatintorilla tasavallan presidentti L.K. Relander ja

¹ Kokko 1930, s. 30-31.

² Kokko 1930, s. 34.

pääministeri Svinhufvud. Paikalla oli kunniavieraana myös vapaussodan sankari, kenraali Mannerheim.

Hallituksen vaihdoksen jälkeen Lapuan liike ei enää voinut hallita peliä niin suvereenisti kuin Kallion hallituksen aikana. Svinhufvudin hallitus tukeutui Lapuan liikkeen vaatimuksiin kommunismin tukahduttamisesta, mutta hallitus voitti itselleen myös jatkuvasti pelitilaa Lapuan liikkeeseen nähden. Heinäkuun jälkeen hallituksesta tuli yhä useammin aloitteentekijä, kun aloitteet oli laadittu sitä ennen paljolti valtioneuvoston ulkopuolella. Svinhufvud osoittautui juuri niin vahvaksi pääministeriksi kuin lapualaiset olivat toivoneet, kenties vahvemmaksikin.

3.2. Lapuan laki

Vaasalaisen Työn Äänen kirjapainon tuhoamisen ja etenkin kesäkuisen kyyditysterrorin alettua Lapuan liikkeen johdon ja kommunisminvastaista liikettä tukevien politiikan raskassarjalaisten oli pakko ottaa kantaa laillisuuden rikkomuksiin ja omavaltaisuuksiin, joita tehtiin “kansanliikkeen” nimissä. Kiusallisesti laillisuutta rikkooneet teot selitettiin mielellään ns. lievemiesten tekemiksi. Tämän lievemiesteorian on osoittanut kestäväksi Juha Siltala kyydityksiä käsitelleessä väitöskirjassaan. Kyyditysterrori oli hyvin selkeä osa Lapuan liikkeen hallitusvallalle suuntaamaa painostuspolitiikkaa.¹

Toisaalta Lapuan liikkeessä katsottiin jo omana aikanaan, että osa laillisuuden ylityksistä oli välttämättömiä tiellä korkeampaan päämäärään eli kommunismin tukahduttamiseen. Oikeutettua laittomuutta kutsuttiin usein liikkeen syntyperän mukaisesti Lapuan laiksi. Eräiltä osin Lapuan lain puolustajat haastoivat porvarilliset yhteiskuntaryhmät kysymään, miten oli laitonta taistella ajoittain kovinkin ottein

¹ Siltala 1985, s. 92-93, 135-136.

sellaista puoluesuuntaa vastaan, jolla oli kyllä muodolliset toimintaoikeudet kansakunnassa mutta joka kuitenkin ajoi saman kansakunnan tuhoamista.

Lapuan liikkeelle gloriaa rakentanut Arvo Kokko siteerasi Lapuan laki-teoksessaan valtio-oikeuden professori Rafael Erichiä seuraavasti:¹

Jokaisen valtion vaiheessa voipi sattua tapauksia, jolloin sen elinintressit jossain määrin vaativat kirjoitetun lain muotovaatimusten syrjäyttämistä.

Tätä historialliseen itsenäistymisprosessiin kytkeytyvää lausuntoa Kokko sovelsi tilanteeseen Lapuan nousun aikoihin.²

Tällaisen kansan elinintressejä koskevan kysymyksen eteen on Suomen kansa nyt joutunut, kun koko itsenäisyytemme ajan Neuvosto-Venäjältä johdettu valtion ja yhteiskunnan vastainen sekä maanpetoksellinen kommunistinen liike on levinnyt kaikkialle maassamme, eikä valtiovallan käytettävänä ole ollut tarpeeksi tehokkaita keinoja sen rikksellista toimintaa estämään.

Kokon lausunto on ymmärrettävissä sekä Suomen historiallisesta luonteesta että kumouksellisen aatteen leviämisestä käsin.

Toivo Nygård on katsonut, että juuret Lapuan liikkeelle löytyivät nimenomaan sortovuosien aktivismista, joka oli korostanut hyökkäystä parhaana yllätyksenä taistelussa.³ Tuosta ajasta ei ollut kulunut vielä pariakymmentä vuottakaan, joten liittymäkohdat sortovuosien kokemusmaailmaan ja jopa käyttäytymismalleihin lienevät olleet useiden Lapuan liikkeen toimijoiden keskuudessa ilmeiset. Jo tuolta ajalta periytyi myös voimakkaan patriotismin sivujuonteena yhtä voimakas viha itäistä naapurua kohtaan, mitä vihaa oli myöhemmin ruokkinut kommunismin juurtuminen nimenomaan Venäjälle.

¹ Kokko 1930, s. 5.

² Id.

³ Nygård 1982, s. 77-78.

Kommunismi oli Lapuan liikkeen toimijoille monimuotoinen, syvällisen kokemuksen ja tunnemaailman yhteydestä rakentunut oman maailmankatsomuksen vastainen osa. Lapuan liikkeen “virallisen historiankirjoittajan” Kokon mukaan kommunismi oli valtiopetoksellista, yhteiskuntajärjestystä tuhoavaa, kansantaloudelle vahingollista ja uskonnon ja hyvien tapojen vastaista toimintaa, jota johdettiin Neuvosto-Venäjältä käsin.¹ Matti Klinge on korostanut kommunismiin ja sosialismiin kohdistunutta pelkoa suureksi osaksi juuri Neuvostoliiton taholta uhkaavaksi koetun vaaran siirtymänä.² Kansalaissodan jälkeen porvarillisissa piireissä tunnettiin lisäksi laajamittaista venäläisvihaa, “ryssävihaa”, joka kohdistui kaikkiin venäläisiin eikä ainoastaan bolshevikkeihin.³ Huomattavaa on, että todennäköisesti kommunismin pelkoon liittyi myös paljon sitä vastakkainasettelua, joka oli syntynyt 1920-luvun tulehtuneissa työmarkkinasuhteissa.

Lähimmän, erittäin syvästi latautuneen kokemuspinnan suhteessa kommunismiin tarjosi vapaussota. Voi katsoa, että valkoisten puolella punainen komento oli saanut jo lähes myyttiset ulottuvuudet, jossa punaisten pahuudella ja raakuudella ei ollut rajoja. Lapuan liikkeessä voitiin hakea oikeutusta omille laittomuuksille sillä, ettei pahuuden juurimisessa ollut sijaa hellyydelle. Punaisten raakuuksilla operoiva propaganda upposi kuin veitsi sulaan voihin, mistä voi pitää osoituksena Vihtori Kosolan puhetta Lapuan ensimmäisessä kansalaiskokouksessa: siinä oman maakuntansa ulkopuolella vielä suhteellisen tuntematon aktivisti ja vapaussodan veteraani kuvasi, miten Viipurin työväentalon rikkakasasta oli löydetty keväällä 1918 revittyjen kokouspöytäkirjojen jäännöksiä, joissa oli ollut suunnitelmat kaikkien yli kahdeksanvuotiaiden porvareiden tappamisesta.⁴ Kosola manasi pahan kansan keskuuteen, eikä hänen sanaansa juurikaan epäilty.

¹ Kokko 1930, s. 5.

² Klinge Matti, *Vihan veljistä valtiosocialismiin*. Porvoo 1972, s. 166.

³ Karemaa Outi, *Vihollisia, vainoojia ja syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917 - 1923*. Bibliotheca historica. Helsinki 1998, s. 200.

⁴ Kokko 1930, s. 24-25.

3.3. Lapualaisuus rantautuu Pohjois-Savo

Lapuan liikkeen painostuspolitiikan kulmakiveksi rakentuivat joulukuussa 1929 maakuntien kansalaislähetystöt, joiden tehtävänä oli viedä hallitusvallalle ja eduskuntaryhmille viestiä Lapuan ensimmäisessä kansalaiskokouksessa esitetyistä vaatimuksista. Samalla maakunnallisten lähetystöjen piti osoittaa kommunisminvastaisen liikehännän laajuutta ja levinneisyyttä myös Etelä-Pohjanmaan ulkopuolella.

Pohjois-Savossa kokoomuslaiset ja maalaisliittolaiset tahot ottivat Lapuan ensimmäisen kansalaiskokouksen perustavan vaatimuksen kommunismin juurimisesta tyytyväisyydellä vastaan. Kahden suurimman porvarillisen puolueen suhtautumisessa kommunisminvastaiseen liikkeeseen oli kuitenkin alusta alkaen oleellisia eroavuuksia, jotka näkyivät mm. puoluelehdistön kirjoittelussa.

Maalaisliittolainen Savon Sanomat tuki kommunisminvastaista liikettä, mutta kritisoi samalla tiettyjen ponsien jyrkkyyttä: erityisesti lehdessä kavahdettiin Lapuan kokouksessa esillä ollutta äänioikeuden rajoittamiskysymystä.¹ Kokoomuslaisessa Savossa seisottiin puolestaan vapautuneemmin "Lapuan miesten" esitysten takana. Savon päätoimittaja Heikki Kokko maalaili, ettei kansallista suojeluskuntaviikkoa voinut aloittaa selvemmin ja varmemmin kuin "ilmaisemalla syvän inhomme kommunistien jatkuvaa vallattomuutta ja hulinoimista vastaan". Kokko vaati pontevasti oman maakuntakokouksen järjestämistä, jotta pohjoissavolaistenkin ääni pääsisi kuuluville Lapuan tapausten johdosta.²

Yhtenäistä maakuntakokousta Pohjois-Savossa ei Kokon toiveista huolimatta järjestetty. Sitä vastoin Helsingin-lähetystöön valittiin edustajia kunnallisissa kansalaiskokouksissa, joista ensimmäinen pidettiin Kuopiossa 1.12.1929. Muualla maakunnassa kansalaiskokouksia järjestettiin Leppävirralla 10.12., Juankoskella, Muuruvedellä, Riistavedellä, Tuusniemellä ja Varkaudessa 11.12., Iisalmessa,

¹ Savon Sanomat 3.12.1929.

² Savo 30.11.1929.

Suonenjoella, Nilsiässä, Kaavilla, Pielavedellä, Vesannolla, Keiteleellä, Kuopion maalaiskunnassa ja toisen kerran Kuopiossa 12.12. Lisäksi Helsingin-lähetystöön valittiin edustajia Vehmersalmelta, Varpaisjärveltä, Lapinlahdelta, Kiuruvedeltä, Rautalammilta, Vieremältä ja Iisalmen maalaiskunnasta. Siten edustettuina olivat lähes kaikki maakunnan kunnat. Kuopion ensimmäisessä kansalaiskokouksessa oli ollut läsnä yli 800 henkeä; Kuopion maalaiskunnassa, Varkaudessa, Pielavedellä ja Suonenjoella kokous oli kerännyt paikalle 200 kuulijaa. Pienimmillään paikkakunnilla kokousyleisöä ilmoitettiin olleen yli sata henkeä.¹

Kuopion kokouksessa tuotiin julki, että kommunisminvastaisessa liikkeessä oli kyse kansan tahdosta. Liike haluttiin muovata puoluepolitiikan yläpuolella olevaksi, laajaksi isänmaalliseksi rintamaksi. Aktivistitaustan omaava maisteri Antti Sarvi esitti muutoin laillisuutta painottavan puheensa lopuksi, että “kai on meidän itse toimeenpantava puhdistus” ellei hallitus ja eduskunta pysty mihinkään. Myös agronomi Aarne Mikander arveli, että kansan on uskallettava ajaa kommunismin levittäjät pois eduskunnasta, jolleivät isännät uskalla sitä tehdä. Puheiden uhmakkaista osuuksista huolimatta kuopiolaisten ponnet asettuivat laillisuutta tukevalle linjalle. Laillisuutta painotti erityisesti kuopiolaisen kunnallispolitiikan pitkäaikainen vaikuttaja, kokoomuslainen neuvosmies Eero Hämäläinen.²

Savon, Karjalan ja Pohjois-Pohjanmaan lähetystöt vierailivat pääministeri Kallion, sisäministeri Linturin, puolustusministeri Niukkasen ja opetusministeri Kukkosen puheilla Helsingissä 14.12.1929. Savon lähetystön vetoimuksen esitti Eero Hämäläinen. Vaatimukset rakentuivat jo Lapuan kokouksessa esitetyille kolmelle pilarille: kommunistien julkisen toiminnan kieltämiselle, rangaistusten koventamiselle valtion- ja maanpetoksellisesta toiminnasta ja työrauhan turvaamiselle. Mikäli eduskunta ei saisi aikaan uudistuksia, hallituksen ja presidentin toivottiin käyttävän lain sallimia keinoja maakunnan miesten vaatimusten

¹ Savo 3.12.1929, 12.-15.12.1929; Savon Sanomat 12.-14.12.1929.

² Savo 3.12.1929.

läpiviemiseksi. Pääasiassa lain sallimilla keinoilla tarkoitettiin uusia vaaleja, jolloin “kanssa saisi ratkaista suhteensa kommunisteihin”.¹

Pääministeri Kallio vastasi savolaisten lähetystölle hallituksen tekevän “lain sallimissa rajoissa voitavansa yhteiskunnanvastaisen toiminnan estämiseksi ja toivoo eduskunnan tekevän ne lainmuutosehdotukset, jotka hallitus on jo esittänyt”. Vastaus tyydytti lähetystä. Ministereiden pakeilta lähetystö suuntasi tasavallan presidentin luokse, jossa Relander ilmaisi myötätuntonsa maakunnan miesten vaatimuksille.²

Maakunnan kansalaiskokousten organisointi oli ollut paljolti aktivistitaustan omaavien ja aktiivisten suojeluskuntalaisten harteilla. Kuopiossa kansalaiskokouksessa puhuivat neuvosmies Eero Hämäläinen, maisteri Antti Sarvi ja agronomi Aarne Mikander, kaikki kokoomuksen paikallisia vaikuttajia. Muualla maakunnassa kokouksia olivat organisoimassa sekä kokoomuslaiset että maalaisliittolaiset. Maalaisliiton piiritason vaikuttajia Helsinkiin lähtevien joukossa edustivat mm. maanviljelijät Ville Hiekkala Kuopion maalaiskunnasta, Esa Vainikainen Suonenjoelta ja Heikki Jauhiainen Keiteleeltä. Kokoomuksen paikallisten puolueosastojen nokkamiehiä lähetystössä olivat neuvosmies Hämäläisen ohella mm. kasööri Abel Lyytikäinen Iisalmesta, maanviljelijä Martti Zitting Tuusniemeltä, pankinjohtajat Kalle Kanninen Suonenjoelta ja Nike Riihikallio Leppävirralta ja apteekkari Aaro Hokkanen Leppävirralta.

Mitä ammattiryhmiä Pohjois-Savon Helsingin-lähetystössä oli edustettuina? Lähetystöön haluttiin luonnollisesti kaikkien kansalaispiirien edustajia, jotta kokousten puheissa kaiutetulla kansan tahdolla olisi konkreettista ulottuvuutta.

¹ Savo 15.-17.12.1929.

² Id.

Taulukko 1. Pohjois-Savosta joulukuussa 1929 valittu lähetystö ammattiryhmittäin

Ammattiryhmä	n	%
Julkinen virka tai vapaa ammatti	15	46
Teollisuuden ja liike-elämän johto	5	15
Kauppiaat, käsityöläiset, työnjohtajat	0	0
Maanviljelijät	11	33
Työläiset	2	6
Ei ilmoitettua ammattia	0	0
Yhteensä	33	100

Lähde: Savon Sanomat ja Savo 3.12.1929, 12.-14.12.1929

Runsaslukuisimmin lähetystössä olivat edustettuina julkisen viran haltijat ja vapaan ammatin harjoittajat. Ammattiryhmään kuului jäseniä pastoreista opettajiin, kunnan eläinlääkäristä apteekkariin ja agronomista tuomariin. Ryhmän jäseniä yhdisti korkea koulutustaso ja sosiaalinen asema paikallisyhteisössä. Kuvaavaa oli, että ammattiryhmään kuuluvien tärkeänä tehtävänä oli sosiaalisen kiinteyden luominen ja olemassa olevia institutionaalisia järjestelyjä tukevan arvojärjestelmän ylläpitäminen.¹

Seuraavaksi suurin edustus lähetystössä oli maanviljelijöillä. He edustivat omistavaa talonpoikaista, joka erosi tilakokonsa ja varallisuutensa puolesta maakunnan runsaslukuisesta pienviljelijäväestöstä, joiden mielenkiintoa kansalaiskokoukset eivät herättäneet.

Yllättävää on, ettei lähetystöön valikoitunut yhtään kauppiaiden, käsityöläisten ja työnjohtajien edustajaa. Teollisuuden ja liike-elämän johto koostui lähetystössä pankinjohtajista ja teollisuuden toimihenkilöistä. Teollisuuden aivan ylintä johtoa lähetystössä ei ollut mukana. Lähetystön kaksi työläisjäsentä tulivat työnantajien suosimasta Riippumattomasta ammattiyhdistysliikkeestä.

Pohjois-Savossa kommunisminvastaiseen liikkeeseen reagoitiin ensimmäisenä sivistyneistön ja talonpoikaiston keskuudessa. Kyseiset ryhmittymät olivat muodostaneet maakunnan suojeluskuntien ytimen niiden perustamisesta lähtien. Erityisesti sivistyneistön puheissa kommunismi vertautui "huliganismiin" ja "vuoden

¹ Savo ja Savon Sanomat 3.12.1929; Alapuro 1973, s. 10.

1917 svobodaan”. Siten kommunismi oli uhka poliittisesti ja yhteiskuntamoraalisesti.¹

Kommunisminvastaisen liikkeen hengen toivottiin pysyvän yllä myös joulukuun jälkeen. Kuopiossa valittiin 12.12.1929 pysyvä toimikunta, jonka oli määrä olla kommunisminvastaisen taistelun kärkijoukkona. Kyseiseen kaaderiin kuuluivat neuvosmies Eero Hämäläinen, työmies Otto Pitkänen, varatuomari G.W. Hellen, maisteri Väinö Hirvensalo, kamreeri J.B. Jauhiainen, maisteri Antti Sarvi ja insinööri P.J. Rinkinen. Kokoomusvetoiselle toimikunnalle annettiin valtuutus harkita, miten maakunnan ja Kuopion oli edustauduttava koko maan käsittävässä myöhemmin pidettävässä yleiskokouksessa.²

Vuosikymmenen vaihtuessa Pohjois-Savon kommunisminvastaiselta rintamalta ei kuulunut mitään uutta. Vasta Lapuan toisen kansalaiskokouksen lähestyminen terävöitti maakunnan aktivistien yhteydenpitoa ja synnytti kokoontumisia, joissa valittiin Lapualle lähtijöitä ja julistettiin kommunisminvastaisen taistelun jatkuvuutta.³

Savo kirjoitteli Lapuan toista kokousta edeltävinä viikkoina useita kommunismia negatiivisesti värittäviä artikkeleita. Päätoimittaja Kokko ilmaisi kiertelemättömän kantansa poliittiseen viholliseen 14.3.1930: sortovuosien kokemuksiin nojautuvassa tulkinnassa Kokko näki kommunismin venäläisenä valloitusliikkeenä, jollaisena se myöskin oli lyötävä takaisin. Kokko jatkoi, että “Lapuan kokous on paikallinen suomalainen kokous, mutta se liittyy eurooppalaiseen liikkeeseen ja eurooppalaiseen pyrintöön saada pitää Eurooppa Eurooppana”.⁴

Pohjoissavolaisilla ei ollut näkyvää roolia Lapuan toisessa kansalaiskokouksessa 15.-16.3., eikä heitä myöskään valittu Suomen Lukon valtuuskuntaan. Kuitenkin kommunisminvastaisen taistelun katto-organisaation perustaminen otettiin vastaan innostunein mielialoin, etenkin maakunnan oikeistopiireissä. Savo suitsutti

¹ Savo ja Savon Sanomat 3.12.1929.

² Savo 13.12.1929.

³ Savo 27.2. ja 9.3.1930.

⁴ Savo 14.3.1930.

pääkirjoituksessaan 20.3. Suomen Lukon perustamista terveeksi toimenpiteeksi “sen rämettymisen vastapainoksi, joka on jo ehtinyt levitä eduskuntaan ja maan hallitukseenkin”. Suomen Lukon toivottiin kohoavan isänmaallisia kansalaisia yhdistäväksi järjestöksi, joka olisi puoluejuonittelujen yläpuolella.¹

3.4. Mielenilmaukset kommunistisia kirjapainoja vastaan aktivoivat Pohjois-Savon lapualaisia

Lapuan liikkeen radikalisoitumisen myötä kommunisminvastaisessa taistelussa otettiin käyttöön ulkoparlamentaarisemmat otteet. Hallitusvallan painostamiseksi järjestettiin yhä maakuntien lähetystöjen vierailuja pääkaupunkiin mutta myös vähemmän virallisiin muotoihin sidottua toimintaa.

Kommunistiasianajaja Asser Salon vapaudenriisto aloitti kommunistien laajemman kyyditsemisen eli “muiluttamisen” itärajalta tai pitäjän rajojen ulkopuolelle. Kesäkuun kuluessa kyyditykset muotoutuivat yhdeksi keinoksi painostaa hallitusta eroamaan. Organisoituina kyyditykset olivat reaktio valtakunnallista politiikkaa vastaan.²

Yksityishenkilöiden vapauden riiston ohella myös kommunististen järjestöjen kokoontumisvapautta rajoitettiin Etelä-Pohjanmaalla, jossa maakunnan miehet naulasivat kiinni muutamia työväentaloja tai painostivat nimismiehiä perumaan kommunististen yhdistysten iltamalupia. Työväentalojen naulaamisissa oli pikemminkin kyse paikallisista mielenilmauksista kuin järjestelmällisestä painostuksesta.³

¹ Savo 20.3.1930.

² Hyvämäki 1964, s. 157 - 158; Siltala 1985, s. 92 - 93, 135 - 136.

³ Huttula 1996, s. 112 - 116.

Lapuan liikkeen edustajia kokoontui 10.6. Helsinkiin pohtimaan vallitsevaa tilannetta ja suunnittelemaan ulkoparlamentaarisien toiminnan laajentamista koko maahan. Kokous pidettiin Suomen Lukon ja Vientirauhan yhteisessä päämajassa, avauspuheen piti Vihtori Kosola. Maakuntien kansalaiskokouksilla oli hyväksytty ponnet, joissa vaadittiin mm. kommunististen kirjapainojen ja lehtien sekä järjestöjen lakkauttamista ja kommunististen toimihenkilöiden ja kiihottajien pidättämistä.¹ Maakuntien edustajat toivat seuraavana päivänä vaatimukset julki Helsingin kokouksessaan.²

Lapuan liikkeen ulkoparlamentaarinen esiintyminen suunniteltiin käytäväksi kommunististen kirjapainojen edustalla 16.6., jolloin vaasalaisen Työn Äänen oli sallittu käynnistää jälleen painokoneensa. Tällä kertaa hallitusvalta reagoi suunniteltuun painostukseen ennakoivasti. Vastahakoinen Kallio taivuteltiin antamaan Vaasan, Kuopion, Oulun ja Uudenmaan läänien maaherroille poikkeusvaltuudet estää kommunistilehtien julkaiseminen. Kommunististen kirjapainojen edustalle suunnitelluista mielenosoitusmarsseista tuli siten hallitukselle ja viranomaisille kiitoksensa osoittavia kokoontumisia, joissa tosin osoitettiin myös kommunisminvastaisen liikkeen joukkovoima. Vaasassa marssi 1200 henkeä Kosolan johdolla, Oulussa marssijoita oli 3000.³

Pohjois-Savon kommunisminvastainen liike oli ollut horroksen kaltaisessa tilassa Lapuan toisesta kansalaiskokouksesta lähtien. Merkittävää kuitenkin oli, että pitäjien rajat ylittäviä yhteyksiä oli solmittu maakunnan kommunisminvastaisen kärkeijoukon välille ensin joulukuussa 1929 ja sitten maaliskuussa 1930. Näille yhteyksille luotiin vankempi pohja kesäkuussa 1930, jolloin radikaalimmat keinot otettiin käyttöön myös Pohjois-Savossa.

Maakunnan lapualaishenkisten tahojen organisoituminen käynnistyi samana päivänä 16.6., jolloin 600 henkeä käsittänyt marssijoukko kokoontui kiittämään maaherra Gustaf Ignatiusta kommunistisen Savon Kansan kirjapainon sulkemisesta.

¹ Siltala 1985, s. 83.

² Kokko 1930, s. 34.

³ Siltala 1985, s.86 - 90.

Maakunnan edustajat kokoontuivat marssin jälkeen suojeluskuntatalolle, jossa lausuttiin Suomen Lukon piirijärjestön syntysanat.¹

Suomen Lukon piirijärjestöön valittiin osittain samoja henkilöitä, jotka olivat olleet puolen vuoden takaisten kansalaiskokousten puuhamiehinä. Perustavan kokouksen avaajana toimi neuvosmies Eero Hämäläinen Kuopiosta, puheenjohtajaksi valittiin opettaja Santeri Sahlström Iisalmesta ja pöytäkirjan pitäjäksi pankinjohtaja Nike Riihikallio Leppävirralta. Sahlström ja Riihikallio edustivat Lapuan liikkeen aktivistista ryhmittymää, jolla oli osuutta maakunnassa tapahtuneisiin kyydityksiin. Sahlström toimi Iisalmen etapin yhteysmiehenä, Riihikallion asuntoa puolestaan käytettiin kyyditysten taukopaikkana Leppävirralla.²

Suomen Lukon piirijärjestön toimikuntaan valittiin 32 kuntien edustajaa. Kuopio oli edustettuna viidellä jäsenellä, joita olivat neuvosmies Hämäläinen, herra Matti Jalkanen, johtaja K.O.A. Larsson, johtaja Otto Eloranta ja johtaja W.A. Niinivaara. Leppävirtaa edustivat johtaja Nike Riihikallio ja maanviljelijä Veikko Kansanen, Karttulaa maanviljelijä E. Tervola ja opettaja A.W. Karttunen. Muut kokouksessa paikalla olleet kunnat saivat yhden edustajan: Iisalmi opettaja Santeri Sahlströmin, Iisalmen maalaiskunta maanviljelijä Herman Kiiskisen, Kiuruvesi pastori Elias Simojoen, Vieremä kauppias Herman Räisäsen, Sonkajärvi metsänhoitaja Emil Tuompon, Varpaisjärvi rovasti Hyvämäen, Nilsiä pastori A. Alikosken, Juankoski tohtori K. Purasen, Kaavi opettaja Kilpeläisen, Muuruvesi maanviljelijä Yrjö Zittingin, Tuusniemi maanviljelijä Martti Zittingin, Riistavesi maanviljelijä T. Smolanderin, Siilinjärvi tohtori Elon Enrothin, Maaninka maanviljelijä Frans Anderssonin, Pielavesi eläinlääkäri Lauri Durchmanin, Keitele opettaja Lauri Kukkosen, Vesanto liikemies Yrjö Turdénin, Tervo agronomi Väinö Purasen, Rautalampi pankinjohtaja Jussi Jalkasen, Suonenjoki pankinjohtaja Kalle Kannisen,

¹ Savo ja Savon Sanomat 17.6.1930.

² JOMA, KLHA, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat, Iisalmen kaupungin poliisikomisarion laatima kuulustelupöytäkirja 13.2.1931 ja Leppävirran nimismiehen päiväämätön kuulustelupöytäkirja; Savo 17.6.1930.

Varkaus osastonjohtaja L. Oinaksen ja Vehmersalmi maanviljelijä E.F. Rautaharjun. Edustajaa vaille jäivät kokouksesta poissa olleet Säyneinen ja Rautavaara.¹

Suomen Lukon Pohjois-Savon piirijärjestö sitoutui alusta alkaen Kosolan edustamaan aktivismiin. Sahlströmin, Riihikallion ja päätoimittaja Heikki Kokon muotoilemalla sähkösanomalla lähestyttiin Lapuaa ilmoittamalla, että "Pohjois-Savon maakunnan miehet lähettävät Suomen Lukon paikallisen piirin perustajaisista Etelä-Pohjanmaan miehille veljien tervehdysten". Eteläpohjalaisten aloitteen mainittiin jatkuvan "voittoisana täälläkin".²

Piirijärjestön kautta pohjoissavolaiset saivat edustajansa myös Suomen Lukon valtuuskuntaan. Lapuan seurahuoneella 21.6. kokoontunut valtuuskunta otti pohjoissavolaisina jäseninä mukaan O. Larssonin ja O. Korpijaakon.³

Maakunnan kommunisminvastaisessa liikkeessä oli hahmottunut uusi johtoryhmä, joka erosi hieman sosiaaliselta taustaltaan joulukuussa 1929 Helsinkiin matkanneesta lähetystöstä. Eron huomaa, jos vertaa Suomen Lukon piiritoimikunnan ja puolen vuoden takaisen Helsingin-lähetystön koostumusta ammattiryhmittäin (Taulukko 2).

Taulukko 2. Joulukuun 1929 lähetystön ja Suomen Lukon piiritoimikunnan jäsenet ammattiryhmittäin

Ammattiryhmä	Joulukuu -29		Piiritoimikunta	
	n	%	n	%
Julkinen virka tai vapaa ammatti	15	46	12	39
Teollisuuden ja liike-elämän johto	5	15	9	29
Kauppiaat, käsityöläiset, työnjohtajat	0	0	1	3
Maanviljelijät	11	33	8	26
Työläiset	2	6	0	0
Ei ilmoitettua ammattia	0	0	1	3
Yhteensä	33	100	31	100

¹ Savo 17.6.1930.

² Id.

³ KA, Martti Pihkalan kokoelma, kansio 4, Suomen Lukko. Promemoria kokouksesta 21.6.1930 Lapuan Seurahuoneella.

Teollisuuden ja liike-elämän johto lisäsi osuuttaan maakunnan kommunisminvastaisessa ydinryhmittymässä. Puoluetalustaan tähän ryhmään kuuluvat jäsenet olivat kokoomuslaisia. Joulukuussa 1929 Helsingin-lähetystössä mukana olleita maalaisliittolaisia aktiiveja jättäytyi sitä vastoin useitakin kesäkuisen lukkolaisuuden ulkopuolelle.

Maalaisliiton puoluekokous oli kehottanut jo huhtikuussa puolueen kannattajia pysymään erossa Suomen Lukosta. Silti osallistumista oli katsottu läpi sormien.¹ Pohjois-Savossa maalaisliittolaisten aktiivien irtautumiseen Kosolan johtamasta lukkolaisuudesta oli vaikuttamassa maltillisen, oikeistoradikalismia uhkana pitävän suunnan enemmistöasema. Maltillista, laillisuutta painottavaa ja kokoomuksen Suomen Lukossa kasvattamaa roolia kritisoivaa otetta piti yllä mm. Savon Sanomat päätoimittajansa Eero Hiekkalan johdolla.²

Suomen Lukon päättävien elinten sisälle jääneet maalaisliittolaiset alkoivat irtautua puolueen otteesta. Myöhemmin kesällä he lähentyivät kokoomusta ja ottivat paikoin osaa eduskuntavaaleihin isänmaallisen vaaliliiton kylkiäiseksi muodostetulla "lapualaismaalaisliittolaisten hajotuslistalla", joka sai virallisesti "Maalaisliitto puolueettomana isänmaan hyväksi" nimen. Pohjois-Savossa maalaisliitto lähti puolueena eduskuntavaaleihin omilla listoilla karttaen tiiviimpää yhteistyötä kokoomuksen kanssa.³

Kommunisminvastainen henki oli Kuopiossa korkealla kesäkuun puolivälissä. Muutamia maakunnan miehiä olivat valmistautuneet jyrkkäänkin uhkailuun yksittäisiä kommunistiaktiiveja kohtaan. Karttulalaiset lapualaisaktivistit painostivat kotimatallaan Kuopiosta Syväniemen työväen osuuskunnan hoitajaa Uljas Jäppistä lähtemään paikkakunnalta. Jäppinen oli joutunut paikallisten aktivistien silmätikuksi kommunistisen opintokerhon vetäjänä.⁴

¹ Siltala 1985, s. 73.

² Piironen Kaija, Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa II. Kuopion sanomalehdistön historia 1918 - 1979. Kuopio 1982, s. 72 - 73; Kursorisesti luetut Savon Sanomat huhti-kesäkuussa 1930.

³ Mylly Juhani, Maalaisliitto 1918 - 1939. Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 2. Hämeenlinna 1989, s. 267 - 268.

⁴ Savo 17.6.1930.

Kiuruvetisen pastori Elias Simojoen johtama iskuryhmä kyyditsi kuopiolaiset järjestöaktiivit Aarne Hiltusen ja Emanuel Juutin Leppävirran kautta ikitielle Neuvostoliittoon. Kyyditsijät olivat ilmeisesti pitäneet kyydittyjä salaisen työväen järjestyskaartin päällikköinä. Juutin myöhemmin ilmoittamien tietojen mukaan kyyditsijät oli johdattanut hänen asunnolleen EK:n Kuopion alaosaston etsivä Oiva Pajari.¹

Pohjoissavolaisten lapualaisaktivistien kuuma kuukausi huipentui talonpoikaismarssiin, jossa tervehdittiin mieluisia hallitusvoimia. Lukkolaisten ydinryhmittymästä iisalmelainen Santeri Sahlström toimi sotilaallisesti järjestäytyneen paraatijoukon komppanianpäällikkönä. Kaikkiaan pohjoissavolaisia osallistui marssiin 318 henkeä. Marssijoukko koostui, toisin kuin Suomen Lukon ydinryhmittymä, valtiolliselta puoluekannaltaan niin kokoomuslaisista, maalaisliittolaisista kuin edistyspuoluelaisistakin.²

Maalaisliittolaisten keskuudessa marssilla oli laajinta kannatusta Keski-Suomessa, Etelä-Pohjanmaalla, Satakunnassa ja Oulun piirissä, kun sitä saatettiin muualla maassa hivenen vierastaa.³ Vastapuolen - vasemmiston - keskuudessa talonpoikaismarssille annettiin mielellään kokoomuslaisten ja körttien manööverin leima. Täysin vailla todellisuuspohjaa tämäkään karrikoitu kuva ei ollut, sillä esimerkiksi eteläpohjalaisen Ylistaron talonpoikaismarssijoista lähes kaikki olivat heränneitä ja valtiolliselta puoluekannaltaan kokoomuslaisia.⁴

¹ Siltala 1985, s. 303, 344, 681.

² Kokko 1930, s. 119-122.

³ Mylly 1989, s. 262.

⁴ Nieminen Tommi, Ylistaron talonpoikaismarssijat. Teoksessa Kansanliikkeitten Pohjanmaa. Tutkielmia joukkoluonteisista liikkeistä Etelä-Pohjanmaalla Ylistaroa koskevan aineiston pohjalta. Toim Ilmanen Kalervo. Helsinki 1981, s. 156 - 159, 170 - 174.

4. HALLITUSVALLAN OHJEET JA MÄÄRÄYKSET TYÖVÄENTALOJEN VALVONNASTA HEINÄKUUSSA 1930

4.1. Svinhufvudin hallitus käy kommunisminvastaiseen taisteluun

P.E. Svinhufvudin kokoomushallituksen nimittäminen 4.7.1930 merkitsi kaikin puolin vedenjakajaa valtiojohdon aloitteellisuuden suhteen ja samalla suhteessa Lapuan liikkeeseen. Kallion hallitus oli toki kiristänyt kommunisminvastaista politiikkaansa kesäkuussa, mutta sittenkin lähinnä painostuksen alaisena.

Pääministeri ilmoitti linjapuheessaan ryhtyvänsä määrätietoiseen kommunisminvastaiseen työhön sellaisen lainsäädännön aikaansaamiseksi, ettei kommunisteilla olisi enää mahdollisuuksia julkiseen toimintaan. Uusi hallitus tukeutui paljossa jo Kallion hallituksen esittämiin kommunistilakiehdotuksiin. Lapuan liikkeeseen Svinhufvud ilmoitti suhtautuvansa myötätuntoisesti, sillä myös hänen etujensa mukaista oli kumouksellisten voimien poisjuuriminen maasta.¹ Svinhufvud kuitenkin täsmensi, että hallitus piti toiminnalleen välttämättömänä kaikenlaisten laittomien tekojen loppumista.² Hallitus halusi itselleen toimintarauhaa, samoin palauttaa sitä auktoriteettia, jota Kallion hallitusta kohtaan tunnettu epäluottamus oli vienyt viranomaisilta.

Muutamia yksittäisiä omavaltaisuuksia lukuun ottamatta Svinhufvudin hallitus aloittikin rauhoittuneessa ilmapiirissä.³ Suurena kysymyksenä pidettiin kommunistilakien tulevaa eduskuntakäsittelyä.

Kuitenkin hallituksen piti ottaa huomioon myös vallitseva tilanne, johon eduskunnasta käsin ei pystytty vaikuttamaan. Tosiasia oli, että

¹ Jääskeläinen 1977, s. 474; Hyvämäki 1964, s. 160; Siltala 1985, s. 125.

² Siltala 1985, s. 125.

³ Siltala 1985, s. 685, 690; Huttula 1996, s. 123 - 125.

kommunisminvastainen mieliala oli yhä herkästi syttyvää. Näennäisesti rauhoittuneesta ilmapiiristä huolimatta Svinhufvudin hallitus ei voinut kaikilta osin tuudittautua odottamaan eduskunnan päätöksiä, sillä kulissien takainen viranomaispainostus jatkui ja toi julki konkreettisia vaatimuksia.

Lapuan liikkeen vaatimukseen oli kuulunut kommunistikansanedustajien poistaminen eduskunnasta. Vielä puoli vuotta aiemmin Suomalaiselle klubille kokoontuneet kokoomusvaikuttajat olivat pitäneet esitystä liian radikaalina.¹ Nyt kesällä 1930 mielialat olivat muuttuneet. Sisäministeri E.V. Kuokkanen määräsi heti hallituksen nimittämistä seuraavana päivänä Etsivän Keskuspoliisin ryhtymään viipymättä toimenpiteisiin kommunistisen eduskuntaryhmän jäsenten pidättämiseksi.²

Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton edustajien pidättämistä perusteltiin heidän omalla turvallisuudellaan.³ Samalla kuitenkin pantiin myös lopullinen sulku sille, miten kommunistit olivat vuodesta toiseen voineet käyttää eduskunnan puhujalavaa valtionvastaisen agitaationsa foorumina. Laillista pohjaa toimenpiteelle ei ollut, mutta sitäkin laajempi tuki porvarillisissa piireissä.

Svinhufvudin hallitus toimi muillakin tahoilla ripeästi juuriessaan pois julkista kommunismia. Sisäasiainministeriön lapualaismielinen apulaisesittelijä, hovioikeudenasessori Mikko Lampén oli valmistellut kommunististen järjestöjen lakkauttamista jo Kallion hallituksen toimesta. Svinhufvudin hallituksen nimittämisen jälkeen Lampénin kaltaiset Lapuan liikettä sympatiseeraavat viranomaiset saivat yhä enemmän liikkumatilaa. Heinäkuun 8. päivänä EK:lle annettiin sen kauan kaipaama määräys lakkauttaa Työväen ja pienviljelijäin vaalijärjestö ja sen keskuselin, Helsingin työväen vaalikomitea. Myös sosialidemokraattien edellisenä vuonna hylkäämä SAJ lakkautettiin 6.7.1930 ja sen

¹ Vares Vesa, Vanhasuomalainen Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa. Juva 1996, s. 419.

² KA, Sisäasiainministeriön arkisto, Kirjediaarit, SM KD 301/657 1930.

³ Hyvämäki 1964, s. 161.

alaisten ammattiliittojen ja ammattiosastojen lakkauttaminen pantiin vireille Helsingin raastuvanoikeudessa.¹

Kyseisillä toimenpiteillä hallitus vastasi Lapuan liikkeen alkuperäisiin vaatimuksiin. Hallitus muokkasi kommunisminvastaista politiikkaansa myös muista lähtökohdista. Esimerkiksi kommunististen työväentalojen osalta kyse oli paljolti preventiivisestä näkökulmasta. Siten poliisiviranomaiset saivat mm. määräyksen Helsingin kommunististen työväentalojen sulkemiselle talonpoikaismarssia edeltävänä päivänä.²

4.2. Sisäasiainministeriö myöntää maaherroille erityisvaltuuden kommunististen työväentalojen sulkemiseen

Sisäasiainministeriö muotoili kantansa työväentalokysymykseen pian kommunistikansanedustajien pidättämismääräyksen ja SAJ:n lakkauttamispäätöksen jälkeen. Kysymyksen katsottiin kuuluvan järjestystä ja turvallisuutta valvovien viranomaisten määräysvaltaan, eli käytännössä maaherroille ja paikallisille poliisiviranomaisille.

Maaherroille lähetettiin 9.7.1930 kiertokirje, jossa heidät valtuutettiin sulkemaan kommunistisia työväentaloja tietyin reunaehdoin. Kiertokirje kuului kokonaisuudessaan seuraavasti³:

Maassa nykyään vallitsevan kärjistyneen tilanteen johdosta on sisäasiainministeriö katsonut tarpeelliseksi oikeuttaa maaherran, milloin järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sitä vaatii, väliaikaisesti sulkemaan sellaiset työväentalot sekä muut kokous- ja seurahuoneistot, jotka ovat kommunististen

¹ Siltala 1985, s. 149 - 150.

² Savon Sanomat 8.7.1930.

³ KA, Sisäasiainministeriön arkisto, Kirjediaarit, SM KD 299/656 1930; KA, EK-VALPO I, Kuopion alaosaston arkisto, Kiertokirjeitä 1921 - 1931, EK/KD 729/103 1930.

elinten hallinnassa. Ennen kuin tällaiseen toimenpiteeseen saadaan ryhtyä on sen seikan selvittämiseksi, missä määrin asianomainen yhdistys tai muu elin todella on kommunistinen, hankittava Etsivän Keskuspoliisin pääosaston taikka sen lähimmän alaosaston tai edustajiston lausunto sekä sen lisäksi hankittava myös paikallisilta poliisiviranomaisilta saatavissa oleva muukin selvitys.

Sisäasiainministeri Kuokkasen mukaan päätökseen oli vaikuttanut halu ottaa vastuu sulkemistoimenpiteistä ministeriölle. Maaherroilta oli saapunut sisäasiainministeriöön useita ilmoituksia siitä, etteivät he voineet vastata järjestyksen säilymisestä lääneissään, jolleivät saa oikeutta tarpeen vaatiessa sulkea toistaiseksi kommunistien toimitaloja ja kokoontumispaikkoja. Kuokkanen oli kokenut tärkeäksi, että maaherrat saivat haluamansa oikeuden.¹

Työväentalojen sulkemisoikeus muistutti sitä erityisvaltuutta, joka maaherroille oli myönnetty muutamaa viikkoa aiemmin kommunististen kirjapainojen sulkemiseksi. Tuolloin maaherrat olivat saaneet erityisvaltuuden lähes viimeisillä sekunneilla. Tässä suhteessa uusi hallitus oli ottanut opiksi. Viranomaiset saivat yhdenmukaisen ohjeen koko maassa, jotta kesäkuisen tilanteen uusiutumista voitaisiin ehkäistä kommunistien vielä toiminnassa olevien kokoontumispaikkojen ympärillä.

Maaherroille myönnetty erityisvaltuus oli selkeästi preventiivinen. Se yhdenmukaisti tilannetta, jossa maaherroilta ja poliisiviranomaisilta olivat puuttuneet täsmälliset ohjeet kommunististen kokouspaikkojen sulkemisesta.

Kuten kiertokirjeestä käy ilmi, ennen työväentalojen sulkemista täytyi olla olemassa tietyt ehdot toimenpiteelle. Ensinnäkin järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen oli muuttunut uhatuksi, jollei tiettyjä työväentaloja suljettaisi. Tässä tapauksessa uhalla viitattiin enemmän Lapuan liikkeen esiintymiseen kuin itse kommunistien toimintaan. Kommunistien toiminta oli melko lailla lamaannuksissa, kun lapualaisaktivistit taasen olivat ottaneet paikoin Etelä-Pohjanmaalla ohjat talojen sulkemisissa omiin käsiinsä.

¹ Uusi Suomi 11.7.1930. Sisäasiainministeri Kuokkasen haastattelu.

Sulkemistielle käydessään viranomaisten oli hankittava todisteita talon omistajayhdistyksen kommunistisuudesta. Näin muodostettiin työväentalojen sulkemisten virkatie, jossa maaherran ennen päätöstä oli kuultava asiassa EK:n pääosastoa tai alaosastoa ja paikallisia poliisiviranomaisia. Itse omistajayhdistykselle jätettiin hyvin vähän mahdollisuuksia vaikuttaa päätöksentekoon; niiden kannalta oli lohdullista ainoastaan se, että sulkemispäätös oli tarkoitettu tilapäiseksi.

Työväentalojen sulkemiset oikeuttanut erityisvaltuus jatkoi Svinhufvudin hallituksen lakiin perustumattomien hallinnollisten ohjeiden ja määräysten sarjaa. Suhteellisen tiukasti rajattuja reunaehtoja voi kuitenkin pitää eräänlaisena myönnytyksenä muodollisille oikeusperiaatteille.¹ Erityisesti omistajayhdistyksen kommunistisuuden selvittämisellä lienee haluttu varmistaa se, ettei epähuomiossa suljettaisi sosialidemokraattisia työväentaloja ja jouduttaisi siten SDP:n vastalauseryöppyjen kohteeksi.

Työväentalojen sulkemisten virkatietä täsmennettiin muutaman päivän kuluttua EK:n päätöksellä, jossa lausunnon antaminen siirrettiin suoraan alaosastoille. Ainoastaan epäselvissä tapauksissa alaosastojen oli käännyttävä EK:n pääosaston puoleen. Pääosastossa painotettiin, että alaosastojen oli annettava pyydettyessä lausunto ainoastaan omistajayhdistyksen kommunistisuudesta. Alaosastojen tehtävänä ei ollut esittää työväentaloja suljettaviksi.²

Kommunististen työväentalojen sulkemisissa annettiin vaikutusvaltaa useille tahoille. Lopullinen päätösvalta oli maaherroilla, läänien korkeimmilla järjestysviranomaisilla. Sitä vastoin paikallisten poliisiviranomaisten osalta kiertokirje oli alusta alkaen hyvin tulkinnanvarainen, pyydettiin heiltä vain epämääräisesti "saatavissa oleva muukin selvitys". Lähinnä heidän kauttaan saattoi välittyä tieto pitäjien mielialoista maaherroille. Siten paikallisille poliisiviranomaisille luotiin aloitteentekijän rooli, jollainen EK:n alaosastoilta kiellettiin.

¹ Tiihonen Seppo, Hallitusvalta. Valtioneuvosto itsenäisen Suomen toimeenpanovallan käyttäjänä. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 3. Helsinki 1990, s. 22. - Tiihonen kuvaa osuvasti itsenäisyyden alkuaajan valtio- ja hallintokäytäntöä termillä "muodollinen oikeusvaltio".

² KA, EK-VALPO I, Kuopion alaosaston arkisto, Kiertokirjeitä 1921 - 1931, EK/KD 729/103 1930.

4.3. Svinhufvudin hallitus antaa ensimmäiset repressiiviset määräykset työväentaloilla esiintymisestä

Suhteellisen rauhallisissa oloissa työväentalojen valvonnassa saatettiin tukeutua maaherroille myönnettyyn preventiiviseen erityisvaltuuteen. Erityisvaltuuden heikkoutena oli sulkemisen virkatien hitaus, mikäli kommunisminvastainen mieliala riistäytyisi viranomaiskontrollin käsistä.

Rauhanomainen kausi kommunisminvastaisessa liikehdinnässä päättyi, kun eduskunnan sosialidemokraatit ja osa RKP:n edustajista äänestivät kommunistilakiesitykset lepäämään 15.7.1930. Kyyditykset alkoivat välittömästi uudestaan, ja muilutettavaksi joutui mm. eduskunnan sosialidemokraattinen varapuhemies Väinö Hakkila. Juha Siltalan mukaan kyyditykset “jatkuivat koko loppukesän harvahnäköisellä tulituksella, kuin muistuttaen “puoluejuonittelijoita” ja muita vastustajia poikkeustilan pysyvyydestä”.¹

Sisäasiainministeriö lähetti 17.7. järjestysviranomaisille hallinnollisen määräyksen, joka puuttui myös työväentalojen valvontaan. Tällä kertaa kyse oli puhtaasti repressiivisestä toimenpiteestä, jolla kiellettiin “kommunististen yhdistysten ja järjestöjen sekä yksityisten kommunistien ulkosalle suunnitellut kokoukset ja huvitilaisuudet sekä kulkueet ja muut julkiset esiintymiset”. Samassa määräyksessä kiellettiin “kokous- ja huvihuoneistoissa pidettäväksi suunnitellut kommunistien kokoukset, huvitilaisuudet ja muut esiintymiset”. Määräyksen taustalla oli Työväen ja pienviljelijäin vaalijärjestön keskuselimen, Helsingin työväen vaalikomitean lakkauttaminen valtion- ja maanpetoksellisena. Sitä kautta sisäasiainministeriössä katsottiin, ettei yksittäistenkään kommunistien voinut sallia “lain varjolla harjoittaa valtion- ja maanpetoksellista kiihotusta”. Kyseisen määräyksen valvonta kuului täysin poliisiviranomaisille. Täydennystä määräykseen lähetettiin poliisiviranomaisille 18.7., jolloin kiellettiin myös “kommunistien mahdollisesti suunnitellut vaalikokoukset sekä kommunistien vaalitoiminta”.

¹ Hyvämäki 1964, s. 162; Siltala 1985, s. 133 - 134.

Kumpikaan määräys ei perustunut varsinaisesti mihinkään lakiin. Itse asiassa yhtään Työväen ja pienviljelijäin vaalijärjestön jäsenyhdistystä ei oltu vielä haastettu oikeuteen, kun niiden julkiselle esiintymiselle pantiin sulku keskusjärjestön valtion- ja maanpetoksellisuuteen vedoten.¹

Nyt kommunististen työväentalojen valvonnan suhteen vaikutti rinnakkain kaksi erilaista ohjetta. Käytännössä poliisiviranomaisille 17.7. lähetetty määräys sulki kaikki kommunistiset työväentalot julkiselta toiminnalta. Mihin sitten 9.7. maaherroille myönnettyä erityisvaltuutta enää tarvittiin? Muodollisen laillisuusperiaatteen mukaisesti siihen, että kommunististen työväentalojen ovet saatiin sinetöityä. Siihen 17. ja 18.7. lähetetyt hallinnolliset määräykset eivät oikeuttaneet, vaan ainoastaan valvomaan esiintymiskieltoa ja hylkäämään huvilupaanomukset.

4.4. Pohjois-Savon työväentalot talonpoikaismarssista kunnanvaltuustojen puhdistuksiin

Suomen Lukon paikallisosastoja perustettiin Pohjois-Savossa hyvin verkkaiseen tahtiin heinäkuun alkupuolella 1930. Siten piirin väliaikaisen toimikunnan toivomukset laajasta Lukko-verkostosta kaikuivat kuuroille korville.

Maakunnan ensimmäinen Suomen Lukon paikallisosasto oli perustettu Suonenjoelle talonpoikaismarssin valmistelutunnelmissa 1.7.1930. Jäseniä osastoon oli liittynyt 65, heistä suurin osa paikallisten sahojen virkailijoita, maanviljelijöitä ja kirkonkylän sivistyneistöä.² Seuraava osasto perustettiin Keiteleelle 2.7., myös talonpoikaismarssille lähtöä tehtäessä. Keiteleellä lukkolaisiksi ilmoittautui 28

¹ KA, Sisäasiainministeriön arkisto, Kirjediaarit, SM KD 303/656 1930 ja SM KD 304/656 1930.

² Savo 2.7.1930.

henkilöä.¹ Tämän jälkeen seuraava Suomen Lukon paikallisosasto perustettiin Varkauteen 15.7. parinkymmenen A. Ahlström Oy:n tehtaanvirkailijan toimesta.² Muutoin maakunnan Lukko-rintamalla oli hiljaista.

Oli ilmeistä, että kommunisminvastainen liikehdintä oli rauhoittunut siitä, kun maakunnan miehet olivat kokoontuneet Savon Kansan kirjapainon edustalle kesäkuun puolivälissä. Kun talonpoikaismarssin jälkeen ei ilmennyt mitään sytykettä liikehdinnälle, kommunisminvastainen ydinjoukkokin kohdisti katseensa hallituksen ja eduskunnan puoleen.

Oleellinen syy Pohjois-Savon kommunisminvastaisen liikehdinnän hiljaiselolle löytyi myös itse kohteesta, kommunismista. EK:n alaosaston päällikkö Aarne Korpimaa raportoi heinäkuisessa tilannekatsauksessaan, että "kommunistien julkinen toiminta on edustuksen piirissä aivan tyrehdyksissä".³ Ilmapiiri oli viranomaisten kannalta luonnollisesti huojentava kesäkuiseen myllerrykseen verrattuna.

Talonpoikaismarssin jälkeisinä viikkoina Pohjois-Savossa suljettiin ainoastaan muutama kommunistinen työväentalo. Tämän selitti se, että viimeistään poliisiviranomaisille 17. ja 18.7. lähetetty määräys kommunististen tilaisuuksien kieltämisestä oli vaientanut suurimman osan maakunnan työväentaloista.⁴

Kuopion työväentalo - eräs jyrkimmän kommunistiagitaation keskuksista maakunnassa - oli suljettu jo kesäkuun loppupuolella. Muutoin maakunnan kommunististen työväentalojen ovet olivat yhä avoinna, vaikka toiminta talojen sisällä olikin hiljentynyt kieltojen ja painostuksen johdosta. Ilmeisesti poliisiviranomaiset eivät kohdanneet työväentalojen valvonnassa hankaluuksia, koska sen suuntaisia ilmoituksia ei saapunut lääninkansliaan. Viranomaisten aloitteesta suljettiin Pohjois-Savossa ainoastaan Vehmasmäen, Hiltulanlahden,

¹ Savo 5.7.1930.

² Savo 17.7.1930.

³ KA, EK-VALPO I, Kuopion alaosaston arkisto, EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaus 7/1930.

⁴ Id.

Toivalan ja Kurkimäen työväen ja pienviljelijäin yhdistysten toimitalot Kuopion maalaiskunnassa 17.7.¹

Viranomaisten kannalta tilanne monimutkaistui heinäkuun loppupuolella, jolloin Lapuan liikkeen kunnanvaltuustojen puhdistuksiin keskittynyt toiminta ulotti painostuspolitiikan myös työväentaloihin.

5. MAAKUNNASSA VAADITAAN KUNNANVALTUUSTOJEN PUHDISTUSTA JA KOMMUNISTISTEN TYÖVÄENTALOJEN SULKEMISTA

5.1. Kunnanvaltuustojen puhdistukset ja Lapuan liike

Yksittäistä kunnan-, kauppalan- ja kaupunginvaltuutettujen kommunistijäsenten eroon painostamista esiintyi eri puolilla maata kesäkuusta 1930 lähtien: lehdistön mukaan mm. 30.6. Mikkelissä, 15.7. Teuvalla ja 17.7. Kalajoella.² On kuitenkin eri asia, milloin kunnanvaltuustojen puhdistukset alkoivat ja milloin ne saivat järjestelmällisemmän muotonsa. Varhaisimmat kunnanvaltuustojen kommunistijäsenten eroon painostamiset lienevät liittyneet kyyditysterroriin, eivätkä ne siten olleet vielä osa Lapuan liikkeen suunnitelmallisempaa puhdistusoperaatiota.

Lapuan liikkeen valtuuskunta aloitti varsinaisen kunnanvaltuustojen puhdistusaallon julistuksellaan 24.7.1930. Julistus oli tähdätty lähinnä kyyditykset kieltäväksi, mutta siihen sisältyi myös paljon puhuva jälkiosa, jossa vaadittiin

¹ JOMA, KLHA, Kirjekonseptit 1931 I, N:o 634, Taulukko läänin alueella vuonna 1930 suljetuista työväentaloista.

² Savo 1.7.1930; Uusi Suomi 16.7.1930; Suomen Sosialidemokraatti 19.7.1930.

kommunistien poistamista kuntien valtuustoista ja kaikista luottamustoimista “siveellisellä pakoituksella”.¹

Vaikka Lapuan liikkeen valtuuskunta ei sitä ilmaissut, niin todennäköisesti julistuksen loppuosalle haettiin tukea laajasta kansalaismielipiteestä ja eduskunnan 15.7. tekemästä päätöksestä, jolla se hyväksyi kunnallislakien muutokset. Kommunistit kunnalliselämän ulkopuolelle rajaava laki oli kuitenkin yhä tasavallan presidentin vahvistamista vailla, eikä sen muutoinkaan pitänyt astua voimaan ennen marraskuisia vaaleja.

Toisaalta, kun maassa oli jo sattunut joitain kunnanvaltuustojen kommunistijäsenten eroon painostamisia, Lapuan liike saattoi julistuksellaan ottaa ennakoivasti tilanteen hallintaansa. Järjestelmällisenä toimenpiteenä viranomaisten olisi lähes mahdotonta estää painostusta kun tarkoitus oli vielä saada itse kommunistivaltuutetut anomaan eroa. “Siveellisen pakoituksen” kehotus tuli saamaan erilaisia piirteitä lähes kunnittain, mutta yhteistä kehotukselle oli pyrkimys pikaiseen ja koko maan kattavaan kommunistien poistamiseen kunnallisista luottamuselimistä.

5.2. Suomen Lukko painostuspolitiikan kärjessä

5.2.1. Kuopion kaupunginvaltuuston puhdistus

Kuopio oli ollut maakunnan kommunistisen toiminnan keskuksia, “Suomen Moskovaksikin” kutsuttu. Savon Kansan kirjapainon ja työväentalon sulkemiset kesä-heinäkuun vaihteessa olivat vetäisseet kuvainnollisesti kaupungin kommunistiaktiiveilta tuolin alta. Tämän jälkeen Lapuan liikkeelle oli hyvin vaikeaa

¹ Kokko 1930, s. 66.

masinoida vastaliikettä. Kyyditykset, kommunistipidätykset ja niiden synnyttämä pelko vetäisivät sitten kommunisteilta jo lattiankin jalkojen alta.

Jos Kuopio oli ollut maakunnan kommunisteille keskuspaikka, niin sitä se oli yhä maakunnan lapualaisaktiivisteille. Kuopiolaisilla oli vahva edustus Suomen Lukon piiritoimikunnassa, ja kaupungin painoarvo vain lisääntyi piirijärjestössä heinäkuun loppupuolella. Suomen Lukon Pohjois-Savon piirijärjestön kokouksessa 27.7. koko johtokolmikko - neuvosmies Eero Hämäläinen, liikkeenharjoittaja W.A. Niinivaara ja johtaja Otto Eloranta - oli kuopiolaisia. Kokous oli tärkeä, sillä siinä päätettiin toimia porvarillisen vaaliliiton hyväksi ja aktivoida kankeasti käynnistynyttä Suomen Lukon paikallisosastojen perustamista. Paikallisosastoista kaavailtiin tukipilareita isänmaalliselle vaaliliitolle suojelemaan ilmapiirin muokkaamisessa.¹ Kuvaavaa piirijärjestön tuolloiselle luonteelle oli, että sen johtokolmikko oli puoluekannaltaan kokoomuslaisia.

Suomen Lukon Pohjois-Savon piirin johtokunnalla oli keskeinen osuus kaupunginvaltuuston kommunistijäsenten eronpyyntöihin. Johtokunta lähestyi kommunistisia valtuutettuja 2.8. kirjeellä, jossa kehoitettiin “jo ennen ensi maanantai-iltaa sanoutumaan irti kaupunginvaltuustosta sekä sen alaisista luottamustoimista”. Tarkempia perusteluita erovaatimukselle ei esitetty.²

Kirje johti siihen, että kaikki 11 kommunistivaltuutettua pyysivät eroa kunnallisista luottamustoimistaan ennen valtuuston kokousta. Jalkinetyöläinen Kalle Kortelainen totesi lakonisesti, että “syyt erohakemukseen ovat tiedettävissä”. Viilaaja Elias Rihu pyysi puolestaan eroa, “koska nykyisen valtuuston jäsenenä työskentely ei liene mahdollista”.³ Yleensä ottaen valtuutetut eivät käyneet liiemmin selittelemään eronpyyntöjään.

Kaupunginvaltuusto myönsi eron Kortelaiselle, Rihulle, kauppa-apulainen Emil Salolle, kuorma-ajuri Otto Tissarille, varastonhoitaja Salomo Savolaiselle,

¹ Savo 29.7.1930.

² Kuopion kaupunginarkisto, Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1930, Cb:72. Suomen Lukon Pohjois-Savon piirijärjestön kirje kommunistisille kaupunginvaltuutetuille 2.8.1930.

³ Kuopion kaupunginarkisto, Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1930, Cb:72. Elias Rihun kirje kaupunginvaltuustolle 3.8.1930 ja Kalle Kortelaisen kirje kaupunginvaltuustolle 4.8.1930.

kirvesmies Yrjö Niskaselle, varastotyöläinen Martti Miettiselle, työmies Tatu Kekäläiselle, työmies Pärttyli Ihalaiselle ja sorvari Pekka Pakariselle 4.8. Vajaalukuinen valtuusto siirsi kokoustaan iltaan, jolloin paikalle kutsuttiin Työväen ja pienviljelijäin listojen varajäsenet.¹

Heti valtuuston kokouksen jälkeen Suomen Lukon piirin johtokunta lähetti erovaatimuksen kommunistisille varamiehille.² Kun nämäkin pyysivät eroa jo saman päivän kuluessa, valtuuston kokousta siirrettiin seuraavaan päivään. Tuolloin paikalle kutsuttiin varajäseniä porvarillisilta ja sosialidemokraattisilta listoilta.³

Kuopion kaupunginvaltuusto tyhjeni kommunisteista ilman minkäänlaisia vastalauseita. Tukea valtuuston puhdistukselle löytyi kaikkien porvarillisten ryhmien keskuudesta. Sosialidemokraattien valtuutetutkin tukivat puhdistusta.

Työväenliikkeen vasemmiston edustajilla oli Kuopiossa hyvin radikaali leima. EK:n tietojen mukaan eronneista valtuutetuista oli aktiivinen punakaartilaistausta Rihulla, Tissarilla, Savolaisella ja Niskasella. Lisäksi he kaikki olivat olleet näkyvästi esillä marraskuun suurlakossa 1917. Aktivistisen valkoisen osapuolen - lukkolaisten enemmistön - katsannoissa tällaisesta leimasta ei vapauduttu koskaan. Tuulta myllyyn lisäsi se, että kommunistisen valtuustoryhmän jäsen Martti Miettinen oli tuomittu 1920-luvun alkupuolella SKP:n salaisen aineiston levittämisestä vankeuteen. EK:n Kuopion alaosasto epäili Miettistä SKP:n Kuopion piirikomitean jäseneksi.⁴

Kuopiolaiset lukkolaiset olivat olleet valtuuston puhdistuksessa jatkuvasti ajan tasalla. Tämä johtui siitä, että valtuuston sisällä toimi oma edusmies tai edusmiehiä.

¹ Kuopion kaupunginarkisto, Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1930, Cb:72. Valtuuston pöytäkirja 4.8.1930.

² Kuopion kaupunginarkisto, Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1930, Cb:72. Suomen Lukon Pohjois-Savon piirin johtokunnan kirje kommunistisille varajäsenille 4.8.1930.

³ Kuopion kaupunginarkisto, Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1930, Cb:72. Kaupunginvaltuuston pöytäkirja ylimääräisessä kokouksessa 4.8.1930.

⁴ KA, EK-Valpo I, Kommunismi kunnalliselämässä, II F. Kansio Kunnanvaltuustot EK:n Kuopion alaosaston piirissä.

Suomen Lukon Pohjois-Savon piirin ydinryhmittymään kuului valtuutetuista mm. johtaja K.O.A. Larsson.

Kaupunginvaltuuston puhdistamiseksi ei ollut syntynyt Kuopiossa erityistä kansalaisliikettä. Vaatimus oli tullut Suomen Lukon piirin johtokunnalta, joka edusti kaupungin arvovaltaisia tahoja: liike-elämää ja ansioituneita kunnallismiehiä. Vaatimuksella oli laaja tuki takanaan, mihin viittaa valtuuston asettuminen yksimielisesti puhdistuksen kannalle.

Kuopion kaupunginvaltuuston puhdistus ei johtanut paikkakunnan työväentalojen sulkemisvaatimukseen. Kommunistisen toiminnan keskuspaikka, Kuopion työväentalo oli suljettu jo kesäkuun loppupuolella 1930.

5.2.2. Varkauden kauppalanvaltuusto tyhjenee kommunisteista

Varkaus oli poliittiselta ilmapiiriltään lähempänä sosialidemokraattisen työväenliikkeen valta-aluetta Etelä-Savoa kuin vasemmistolaisen työväenliikkeen hallitsemaa Pohjois-Savoa. Sosialidemokraateilla oli Varkauden kauppalanvaltuustossa enemmistöasema ja sen myötä myös puheenjohtajuus.

Syitä sosialidemokraattien laajaan kannatukseen ja vastaavasti kommunistien marginaaliseen asemaan Varkauden kunnallispolitiikassa on haettu mm. kansalaissodan tapahtumista. Varkaus oli ollut lyhyen aikaa punaisten komennossa. Valkoisten kannattajia oli teloitettu hyvinkin omavaltaisesti. Punaisten hallinnon luhistumista olivat seuranneet valkoisten rangaistus- ja kostotoimenpiteet. Katkerien sotatapahtumien jälkeen Varkauden työväenyhdistyksen johtoon oli noussut 1920-luvulla uusi sosialidemokraattinen sukupolvi, jonka keskeinen toiminta suuntautui käytännölliseen järjestötyöhön ja sittemmin kunnalliseen toimintaan. Enää ei ollut korostettu luokkataistelua, vaan jyrkkien vastakohtien tasoittamista. Sosialidemokraattien linjan maltillisuuteen olivat vaikuttaneet paljolti kunnallispolitiikan avaamat mahdollisuudet. Kommunistit olivat jääneet

varkautelaisessa työväenliikkeessä vähemmistöön, ja heiltä oli mm. kielletty esiintyminen sosialidemokraattien omistamassa työväentalossa.¹

Lapuan liike sai Varkaudessa kannatusta pääasiassa A. Ahlströmin tehtaiden virkailijoiden ja taajaman sivistyneistön keskuudessa. Samoja henkilöitä oli ollut perustamassa Varkauteen suojeluskuntaa vuonna 1917.² Suomen Lukon paikallisosasto kauppalaan perustettiin 15.7.1930. Lukkolaisten ydinryhmittymän - toimikunnan - muodostivat osastopäällikkö Lauri Oinas, metsänhoitaja A. Rautjärvi, opettaja Kalle Väänänen, kanavakasööri Väinö Stavén ja kasööri L. Lemström.³

Lukkolaisilla oli keskeinen osuus Varkauden kauppalanvaltuuston kommunistijäsenten painostuksessa ennen elokuista valtuuston kokousta. Valtuuston kokousta 13.8. seurasivat sivusta kaikki Lukon toimikunnan jäsenet. Lisäksi heitä tuki valtuustossa opettaja Väänänen. Painostuksen seurauksena neljä kommunistivaltuutettua pyysi eroa kunnallisista luottamustoimistaan.⁴

Valtuusto tyhjjeni kommunisteista, vaikka sosialidemokraattinen puheenjohtaja Uuno Turunen vetosi lakiin ja oikeusjärjestykseen. Sosialidemokraateille valtuuston puhdistus näyttäytyi oikeistoliikkeen projektina, miksi sitä myös kritisoitiin.⁵ Kritiikistä huolimatta ero myönnettiin kommunisteille valtuuston sosialidemokraattisen enemmistön toimesta. Siten kommunistien eroamisessa vastustettiin sitä, että se tapahtui kunnallislain muotojen vastaisesti, ei niinkään kommunismin toimintaoikeuksien kavenemista. Kommunistit olivat olleet sosialidemokraateille hankalia yhteistyökumppaneita, mutta vielä enemmän pelättiin oikeistoliikkeen kasvua ja sitä myötä kenties sen kärjen taittumista sosialidemokraatteja vastaan.

Varkauden työväentalo oli sosialidemokraattien hallussa. Siihen lapualaisaktivismi ei kiinnittänyt huomiota.

¹ Soikkanen Hannu, Varkauden historia. Helsinki 1963, s.518, 636-638, 659-666.

² Ibid., s. 621.

³ Savo 17.7.1930.

⁴ Soikkanen 1963, s. 688.

⁵ Ibid., s. 666.

5.2.3. Pielaveden lukkolaisten painostustoimet

Pielavedellä yksittäisiä kommunistivaltuutettuja painostettiin eroamaan jo ennen varsinaisen kunnanvaltuustojen puhdistusliikkeen syntyä. Talollinen Fabian Tapaninen lähestyi valtuustoa 22.6. hyvin pelonsekaisella kirjeellä, jossa hän pyysi eroa kunnallisista luottamustoimistaan rauhattomiin oloihin, korkeaan ikään ja hermosairauteensa vedoten. Vaikka motiivi ei kirjeestä käy täysin esille, Tapaninen oli ilmeisesti laatinut anomuksensa kyyditysterrorin säikäyttämänä.¹ Valtuusto päätti 1.7., ettei anomus antanut aihetta lisäkäsittelyyn, koska “se ei perustu laillisiin syihin”.²

Tilanne muuttui kaikin puolin heinäkuun loppupuolella. Pielavedelle perustettiin Suomen Lukon paikallisosasto 30.7. Isänmaallisen vaaliliiton kannalle asettuvan paikallisosaston toimikuntaan valittiin nimismies Väinö Mielonen, eläinlääkäri Lauri Durchman, tohtori L. Penttinen ja maanviljelijät Iisakki Jauhiainen ja Juho Tossavainen.³

Lukkolaisilla oli Pielaveden kunnanvaltuuston puhdistuksessa keskeinen rooli. Eläinlääkäri Durchman ja nimismies Mielonen laativat Suomen Lukon paikallisosaston nimissä kirjelmän, jossa vaadittiin Työväen ja pienviljelijäin listoilta valittujen jäsenten eroa kunnallisista luottamustoimista. Vaatimusta perusteltiin sillä, että “mainitun puolueen toiminta on julistettu valtiojärjestyksen vastaiseksi kommunistiseksi toiminnaksi ja että näiden aatteiden elähyttämät henkilöt eivät sovi olemaan yhteiskunnallisessa työssä isänmaallisen mielen omaavien rinnalla”.⁴

Lukkolaisten kirje herätti vilkkaan keskustelun valtuuston kokouksessa 14.8. Sepät Juho Valta ja Abel Hujanen, talollinen Kalle Tissari, suutari Eemil Korhonen,

¹ Pielaveden kunnanarkisto, Yksityisten kirjeet, Eb 14 e:2. Fabian Tapanisen kirje kunnanvaltuustolle 22.6.1930.

² Pielaveden kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930, Cb:7. Valtuuston pöytäkirja 1.7.1930.

³ Savo 2.8.1930.

⁴ Pielaveden kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930, Cb:7. Valtuuston pöytäkirja 14.8.1930.

torppari Eevert Huuskonen ja pientilalliset Juho Pietikäinen, Abel Pietikäinen ja Vihtori Lipponen anoivat eroa kaikista kunnallisista luottamustehtävistä. Valtuuston asettuminen kunnanvaltuuston puhdistuksen taakse synnytti riidan sosialidemokraattisen Kalle Vallan ja porvarillisten valtuusmiesten välille. Lopulta Valta poistui kokouksesta vastalauseeksi lain kirjainten rikkomiselle. Vajaalukuiseksi jäänyt valtuusto siirsi kokousta elokuun 22. päivään.¹

Valtuuston puheenjohtaja Juho Tossavainen oli pyytänyt kommunistisia varamiehiä paikalle sillä varauksella, että nämä “syystä tai toisesta” eivät katsoisi voivansa “ottaa vastaan valtuuston jäsenyyttä”. Osa kommunistisista varamiehistä pyysi eroa ennen valtuuston jatkokokousta, osa jäi kokouksesta pois, mikä myös tulkittiin eronpyynnöksi. Tältä varalta Tossavainen oli kutsunut paikalle varamiehiä porvarillisilta ja sosialidemokraattisilta listoilta, jotka täyttivät tyhjät paikat sen jälkeen, kun kommunistisille varajäsenille oli myönnetty yksimielisesti ero. Valtuusto vapautti myös Neuvostoliittoon kyydityn Huugo Pietikäisen ja edellisestä kokouksesta poissa olleen Eemil Kauhasen valtuuston jäsenyydestä. Lopulta kaipaamansa eron kunnallisista luottamustoimista sai myös Fabian Tapaninen, joka oli valittanut valtuuston heinäkuisesta päätöksestä maaherralle saakka.²

Pielavedellä kommunististen työväentalojen sulkemista ajoi voimakkaasti lapualaismielinen nimismies Mielonen. Ensimmäistä kertaa nimismies oli anonut maaherralta Pielaveden, Vaaraslahden, Niemisjärven, Taipaleen, Jylhän ja Keiteleen Tossavanlahden työväentalojen sulkemista 26.7. yleiseen järjestykseen vedoten. Maaherra oli vaatinut lisäselvityksiä. Lisäselvityksessään 1.8. Mielonen esitti, että joukko kansalaisia oli käynyt vaatimassa häneltä Pielaveden työväentalon sulkemista. Nimismies piti taloa “pahimpana kommunismin lietsojana paikkakunnalla”. Kesäkuussa talolta oli yritetty kyyditä vahtimestari Jalmar Jauhiainen, mikä myös kertoi kuntalaisten mielialoista.³

¹ Id.

² Pielaveden kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930, Cb:7. Valtuuston pöytäkirja 22.8.1930.

³ JOMA, KLHA, Poliisitarkastajan asiakirjat, Kotelo Ead. Pielaveden nimismies Kuopion läänin maaherralle 1.8.1930.

Seuraavana päivänä nimismies lähetti maaherralle toisen lisäselvityksen, jossa luopui Jylhän työväentalon sulkemisanomuksesta, koska Jylhän työväenyhdistys oli luovuttanut talonsa 20.7. pitäjän ainoalle sosialidemokraattiselle järjestölle, Säviän työväenyhdistykselle. Muiden työväentalojen osalta Mielonen pysyi yhä kannassaan. Taipaleen työväentaloa hän kuvasi huliganismin keskuksiksi. Myös Niemisjärven työväenyhdistys oli aina "osoittanut olevansa uppiniskainen tottelemaan viranomaisten antamia järjestysmääräyksiä". Nimismies pelkäsi, että syrjäisen sijaintinsa vuoksi molempia taloja voitaisiin käyttää "salaisen vaalikiikhotuksen pesäpaikkana". Vaaraslahden työväenyhdistystä Mielonen piti myös huliganismiaineksen hallitsemana. Porvarillisia kyläläisiä oli kuohuttanut yhdistyksen tapa järjestää iltamia samanaikaisesti, "jolloin nuorisoseuralla oli joku vakavahenkinen ja arvokasohjelmainen juhla". Työväentalon vahtimestaria Matti Kokkosta nimismies kuvaili intomieliseksi kommunistiksi, "joka varsin räikein sanoin oli arvostellut nykyistä kansanliikettä". Tossavanlahden työväentalosta oli nimismiehen mukaan muodostunut vakituinen paikka "sellaisille kokouksille, joissa päätettiin työlakoista ym. säännöllisen elämän järjestystä häiritsevistä toimenpiteistä". Lähikuukausina taloilla ei ollut järjestetty tilaisuuksia, sillä nimismies oli hylännyt lupa-anomukset säännöllisesti. Kuitenkin nimismies varoitti, että talojen sulkematta jättäminen johtaisi omavaltaisuuksiin.¹

Nimismiehen lisäselvitysten jälkeen kyseiset työväentalot joutuivat hallinnollisen prosessin piiriin. Kun EK:n Kuopion alaosaston lausunnot määrittivät omistajayhdistykset kommunistisiksi, maaherra Ignatius määräsi Pielaveden työväentalon 22.8., Vaaraslahden ja Niemisjärven työväentalot 25.8, Taipaleen työväentalon 26.8. ja Keiteleen Tossavanlahden työväentalon 30.8.1930 suljettavaksi.²

¹ JOMA, KLHA, Poliisitarkastajan asiakirjat, Kotelo Ead. Pielaveden nimismiehen kirje Kuopion läänin maaherralle 2.8.1930.

² Ruuskanen 1996, s. 58.

5.2.4. Maaningan lukkolaisten anomukset

Maatalousvaltaisessa Maaningan kunnassa SDP ja kilpaileva vasemmiston edustaja, ensin SSTP ja sitten Työväen ja pienviljelijäin vaaliliitto, olivat käyneet tasaista kamppailua pitäjäläisten äänistä. Vuoden 1927 vaalien jälkeen SDP oli saanut pienen enemmistön työväenliikkeen sisäisestä äänimäärästä. Pitäjän työväentalotkin olivat siirtyneet SDP:n omistukseen, sillä kansalaissodan jälkeen SSTP:hen liittyneet yhdistykset olivat palanneet puolueen lakkauttamisen jälkeen takaisin sosialidemokraattien leiriin. Silti moni Maaningan porvarillisista talollisista ei suostunut tunnustamaan äkillistä kurssin vaihdosta, vaikka se olisi ollut työväenyhdistysten aktiivien mielestä paluuta alkuperäiselle linjalle.¹

Työväenyhdistysten ja paikallisten talollisten välillä oli esiintynyt ristiriitoja työväenjärjestöjen perustamisesta lähtien. Vuosisadan alkupuolella Tuovilanlahden työväenyhdistystä oli kielletty naulaamasta iltamajulisteitaan kylän rakennuksiin, eikä yhdistykselle ollut meinannut löytyä talon paikkaa, kun uskonnollinen väestö oli pelännyt sosialistisen aatteen juurtumista kyläyhteisöön. 1920-luvulla Tuovilanlahden työväentaloa oli syytetty kyläyhteisön järjestyshäiriöistä.²

Kommunisminvastaisen hengen leviäminen näkyi 1920-luvun loppupuolella myös paikallisten työväenyhdistysten ja viranomaisten välisissä suhteissa. Nimismies Eino Stenius hylkäsi syksyllä 1929 useita kertoja Kinnulanlahden työväenyhdistyksen huvilupa-anomukset; syiksi esitettiin ”pimeä vuodenaika” ja ”aitauksen puuttuminen talon ympäriltä”, joiden vuoksi ”järjestyksen valvonta oli hankalaa”. Työväenyhdistyksen johtokunnan jäsenet valittivat maaherralle, etteivät nimismiehen esittämät seikat olleet ennen aiheuttaneet huvilupien peruutusta. Nimismiehen myös väitettiin valvovan nuorisoseuran iltamia tehokkaammin kuin

¹ Ruuskanen 1996, s. 42.

² TA, Tuovilanlahden ty:n aineistoa. Tuovilanlahden ty:n historiikki 1906 - 1930.

työväenyhdistyksen vastaavia.¹ Lopulta ristiriita hälveni, kun Stenius siirtyi muihin tehtäviin ja nimismieheksi valittiin Jussi Laaksonen.

Kunnanvaltuuston puhdistusliike levisi Maaningalle elokuun alkupuolella 1930. Pitäjään perustettiin Suomen Lukon paikallisosasto 6.8. Sen toimikuntaan valittiin maanviljelijät Frans Andersson, Yrjö Airaksinen, P. Mykkänen, Risto Puurunen ja meijeristi Eino Mäkinen. Lukkolaiset asettuivat isänmaallisen vaaliliiton kannalle. Samassa kokouksessa muotoiltiin kirjelmä, jossa vaadittiin kommunistien eroa kunnallisista luottamustoimista. Lisäksi maanviljelijä Erkki Antikainen valtuutettiin esittämään lukkolaisten vaatimusta valtuuston sisällä. Antikaisen lisäksi lukkolaisten ydinryhmittymästä olivat valtuuston jäseniä Airaksinen ja Puurunen.²

Kunnanvaltuuston puhdistus muodostui Maaningalla ongelmalliseksi, koska kaikki vasemmistovaltuutetut oli valittu sosialidemokraattien listoilta. Valtuusto päätti kokouksessaan 15.8. asettaa toimikunnan, joka selvittäisi "onko ja missä määrin kunnallisissa luottamustoimissa kommunisteja". Toimikuntaan valittiin lukkolaiset Airaksinen, Antikainen ja Puurunen.³

Valtuusto käsitteli toimikunnan selvitystä 29.9. Toimikunta oli päätenyt "siihen vakaumukseen, että valtuuston jäsenet, talollisen poika Yrjö Räsänen, työmies Adam Hyvönen ja emäntä Hilda Penttinen lukeutuvat todellisuudessa kommunisteihin, tai ainakin ovat niiden läheisiä kannattajia.". Mainittuja henkilöitä kehoitettiin eroamaan valtuustosta "kuntalaisten yleisen mielipiteen rauhoittamisen vuoksi".⁴

Kommunisteiksi epäillyt valtuutetut määrättiin poistumaan kokoussalista, kun valtuusto äänesti heidän erostaan. Äänin 12-4 päätettiin kehottaa Hyvöstä, Penttistä ja Räsästä eroamaan kunnallisista luottamustoimista. Vastalauseena kommunisteiksi epäillyt ilmoittivat, etteivät he tule eroamaan "kuin pakosta tai väkivallalla, koska eivät ole kommunisteja vaan sos. dem. puolueeseen kuuluvia". Valtuuston sanailu

¹ TA, Kinnulanlahden ty:n aineistoa. Maaningan nimismiehen päätös 30.9.1929 ja Kinnulanlahden ty:n valitus Kuopion läänin maaherralle 11.10.1929.

² Savo 7.8.1930; Maaningan kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930, I Cb:5. Valtuuston pöytäkirja 15.8.1930.

³ Maaningan kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930, I Cb:5. Valtuuston pöytäkirja 15.8.1930.

⁴ Maaningan kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930, I Cb:5. Valtuuston pöytäkirja 29.9.1930.

päätyi siihen, että lopulta lapualaisaktivistit Antikainen ja Puurunen ilmoittivat poistuvansa kokouksesta, jolleivat Hyvönen, Penttinen ja Räsänen poistuisi sitä ennen. Nyt osa valtuustosta vaati jo tiukkasanaisemmin kommunisteiksi epäiltyjen eroa. Hyvönen, Penttinen ja Räsänen poistuivat kokouksesta mielten tyynnyttämiseksi, mutteivät pyytäneet eroa.¹

Lapualaisaktivistien ja kommunisteiksi epäiltyjen valtuutettujen sanasota jatkui aina vuoden loppuun saakka. Valtuuston kokouksessa 22.12. Antikainen ja Puurunen uhkasivat lopulta erota itse, jolleivat Hyvönen, Penttinen ja Räsänen poistuisi kokouksesta ja eroaisi. Kun kommunisteiksi epäillyt eivät suostuneet eroamaan, järjestettiin Antikaisen ja Puurunen eronpyynnöstä äänestys, jossa sitä vastustettiin numeroin 7-1. Antikainen ja Puurunen poistuivat mielenosoituksellisesti kokouksesta ilmoittaen vastaavansa seuraamuksista. Tämän jälkeen pyysivät myös maanviljelijät Yrjö Airaksinen, Hannes Korhonen ja Väinö Valta eroa poistuen kokoussalista. Sama näytäntö toistui valtuuston kokouksessa 29.12. Kumpaakaan joulukuisista kokouksista ei voitu viedä loppuun, koska valtuusto jäi lapualaisaktivistien poistuttua päätösvallattomaksi.²

Lopulta valtuuston puhdistus toteutui osittaisesti vasta syksyllä 1932. Valtuustoon vuonna 1930 valitut Adam Hyvönen ja autoilija Antti Tarvainen erotettiin kunnallisista luottamustoimista Tuovilanlahden työväenyhdistyksen lakkautuksen yhteydessä. Erottamisia vauhditti 35 paikkakuntalaisen allekirjoittama adressi, jota tuki myös nimismies Lauri Patala. Adressissa oli allekirjoittajina mukana useita vuoden 1930 lukkolaisia.³

Maaningan työväentalot olivat SDP:hen kuuluvien yhdistysten hallussa. Kuitenkin lukkolaiset vaativat Kinnulanlahden työväentalon sulkemista 11.8.1930, pian sen jälkeen kun oli esitetty vaatimus kunnanvaltuuston kommunistijäsenten

¹ Id.

² Maaningan kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930, Cb:5. Valtuuston pöytäkirja 22.12.1930 ja 29.12.1930.

³ Maaningan kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1932, Cb:5. Valtuuston pöytäkirja 27.10.1932; Maaningan kunnanarkisto, Yksityisluontoisten yhteisöjen kirjeet 1886 - 1930, I Eb 13:1. Maaninkalaisten adressi nimismiehelle 25.10.1932 ja Maaningan nimismies kunnanvaltuustolle 25.10.1932.

eroamisesta. Perusteluissaan lukkolaiset kuvasivat Kinnulanlahden työväentaloa “yleisten häiriöiden, puukottelujen, tappelujen ja muun sopimattoman elämän aiheuttajaksi”. Siten työväentaloa ei vaadittu suljettavaksi omistajayhdistyksen kommunistisuuden vaan yleisen yhteiskuntamoraaliin kannalta. Nimismies Jussi Laaksonen yhtyi lukkolaisten vaatimukseen. Pitäjän korkeimmalle poliisiviranomaiselle Kinnulanlahden työväentalo oli yleisten häiriöiden ohella myös viinanmyynnin pesäpaikka. Laaksonen totesi, että kyläyhteisö pysyi rauhallisena aina silloin kun talolla ei vietetty tanssi-iltamia. Nimismies lisäsi, että sulkemista puolsi omistajayhdistyksen puutteellinen toiminta talon valvojana, ei sen poliittisuus.¹

Nimismiehen anomuksen jälkeen tapausta käsiteltiin hallinnollisen prosessin piirissä. EK:n Kuopion alaosaston päällikkö Aarne Korpimaa totesi Kinnulanlahden työväenyhdistyksen kuuluneen vuoden 1924 jälkeen SDP:hen. Korpimaa kylläkin lisäsi, että EK:n tiedot vahvistivat lukkolaisten ja nimismiehen väitteitä järjestyshäiriöistä kyseisellä työväentalolla. Maaherra Ignatius määräsi 23.10.1930 lukien Kinnulanlahden työväenyhdistyksen kuudeksi kuukaudeksi julkisten huvien toimeenpanokieltoon. Päätös oli kompromissi, jossa otettiin huomioon talon sulkemisvaatimukset sekä omistajayhdistyksen sosialidemokraattisuus.²

Pitäjän sosialidemokraattiset työväentalot herättivät närkästystä konservatiivisen maanviljelijäväestön keskuudessa myös vuoden 1930 jälkeen. Vuosien - ellei vuosikymmenten - juopa ja katkeruus purkautui 13.12.1931, jolloin 20 maaninkalaista talollista naulasi Tuovilanlahden työväentalon ovet ja ikkunat kiinni. Syylliset - suuri osa oli vuoden 1930 lukkolaisia - ilmoittautuivat jo seuraavana päivänä nimismiehelle. Kiihtyneessä mielentilassa samaiset naulaajat lähettivät maaherralle adressin, jossa vaadittiin Kinnulanlahden työväentalonkin sulkemista.³

¹ JOMA, KLHA, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteeri) 1930, KD II 1763/313 1930. Jäljennösote Suomen Lukon Maaningan paikallisosaston pöytäkirjasta 11.8.1930 ja Maaningan nimismiehen lähete Kuopion läänin maaherralle 19.8.1930.

² JOMA, KLHA, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteeri) 1930, KD II 1763/313 1930. EK:n Kuopion alaosasto Kuopion läänin maaherralle 6.9.1930 ja Kuopion läänin maaherran lähete Maaningan nimismiehelle 13.9.1930.

³ Savon Sanomat 15.12.1931; Savon Työmies 15.12.1931; JOMA, Kuopion tuomiokunnan arkisto, Maaningan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1932, TK §:119, Liite H.

Maaninkalaisten naulaajien teko vei heidät käräjille, mutta samalla se käynnisti myös tutkimukset Tuovilanlahden työväenyhdistyksen aatteellisesta linjasta. Pitäjän konservatiiviset maanviljelijät pitivät yhdistystä "valesosialidemokraattisena". Epäluuloa herätti se, että yhdistyksen johto oli pysynyt samana puoluekannan vaihtumisesta huolimatta. Erityisesti talollisten hampaissa oli yhdistyksen puheenjohtaja, valtuutettu Adam Hyvönen.¹

Tuovilanlahden työväenyhdistyksen ristiksi koituivat sen yhteydet kommunistisena lakkautettuun Kuopion työväenyhdistykseen. Todisteeksi riitti se, että kansakoulunopettaja Aulis Varonen oli nähnyt Hyvösen seurustelevan kuopiolaisen ohjelmaryhmän kanssa Maaninka-laivalla syksyllä 1930. Varosen mukaan ohjelmaryhmäläiset - kaikki Kuopion työväenyhdistyksen jäseniä - olivat laulaneet räikeitä lauluja "Mussolinista, lahtareista ja Neuvosto-Venäjältä". Hyvönen itse kiisti olleensa lähemmässä yhteydessä Kuopion työväenyhdistykseen.²

Yhdistyksen lakkauttamista tuki myös EK:n Kuopion alaosasto. Sieltä ilmoitettiin maaherralle, ettei "edustuksella ole mitään tietoa siitä, että yhdistyksen toimintaa sen kuuluessa sosialidemokraattiseen puolueeseen olisi johdettu kommunistisessa hengessä, mutta katsoen siihen, että yhdistys aikaisemmin on kuulunut rikollisena lakkautettuun puolueeseen, se voitaneen saada lakkautetuksi".³

Tuovilanlahden työväenyhdistys lakkautettiin vuoden 1929 yhdistyslain muutoksen perusteella Maaningan kihlakunnanoikeudessa keväällä 1932. Tuovilanlahden työväenyhdistyksen lakkauttaminen heijastui välittömästi yhdistyksen talon naulaajien tuomioihin. Naulaajat saivat lievät tuomiot - ainoastaan päiväsakkoja. Tuomion lempeyteen vaikuttivat tekijöiden hyväksytyinä pidetyt motiivit sekä päätös talon omistajayhdistyksen lakkauttamisesta lain ja hyvien tapojen vastaisena.⁴

¹ Ruuskanen 1995, s. 143 - 145.

² Ruuskanen 1995, s. 146.

³ Id.

⁴ Ruuskanen 1995, s. 147.

Kinnulanlahden työväenyhdistys - jonka toimitalo oli ollut sulkemisliikkeen kohteena elokuussa 1930 - ei joutunut lakkautettavien listalle. Sen menneisyydestä ei löytynyt pienintäkään tukea kommunistiselle yhteydelle, kuten maaninkalaisten syystalvella 1931 laatimassa adressissa oli vihjailtu.

5.2.5. Karttulan lukkolaisten anomus

Karttula oli maailmansotien välillä yksi kihlakunnan teollistuneimmista kunnista, jossa sijaitti mm. A.H. Saastamoisen rihmarullatehdas.¹ Teollistuneessa pitäjässä työväenliikkeen vasemmiston kannatus oli huomattavaa: kommunistisia ja vasemmistososialistisia työväenyhdistyksiä paikkakunnalla oli 1920-luvun loppupuolella peräti 18 ja SAJ:n ammattiosastoja viisi.² Kommunistiaktiivien julkiradikalismi oli kanavoitunut etenkin opintokerhotoimintaan, jonka uskonnonvastaisuutta oli kauhisteltu pitäjän porvarillisissa piireissä vielä toukokuussa 1930.³

Karttulassa oli järjestetty kesäkuussa laajoja kommunisminvastaisia kokouksia, joissa oli vaadittu tiukkoja toimia kommunismin hillitsemiseksi. Lapuan liikkeen - etenkin radikaalin linjan - kannatus kuitenkin hiipui hallituksen vaihtumisen jälkeen. Todennäköisimmin radikaalilta linjalta katosi tukea siksi, että uusi hallitus rajoitti tehokkaasti julkista kommunismia ja toisaalta siksi, että pitäjän maalaisliittolaisten enemmistö sitoutui yhä voimakkaammin laillisuuslinjaan.

Suomen Lukon paikallisosasto perustettiin Karttulaan ilman johtavien maalaisliittolaisten tukea 27.7. Poissa perustavasta kokouksesta oli mm. vielä kesäkuussa lukkolaisuudessa mukana ollut maanviljelijä P.J. Jäntti. Vastaperustetun

¹ Lakio Matti, Teollisuuden kehittyminen Itä-Suomessa 1830 - 1940. Mikkeli 1975, s. 59-60.

² Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä. Sisäasiainministeriön julkaisu. Helsinki 1934.

³ Savon Sanomat 15.5.1930.

Lukon paikallisosaston tehtävänä oli ajaa porvarillisen vaaliliiton toteutumista piirijärjestön tavoitteiden mukaisesti. Paikallisosaston toimikuntaan valittiin maanviljelijät Elmar Tervola, J. Lilja, J. Eskelinen, E. Lyytikäinen ja opettaja J. Tarkkanen. Perustavan kokouksen puheenjohtajana toiminut Tervola - pitäjässä tunnetun Harjun mallitilan isäntä - oli ollut vuosisadan vaihteessa nuorisoseuralaisia mutta liukunut sittemmin oikeammalle. Vuoden 1930 eduskuntavaaleissa hän oli kokoomuksen ehdokkaana.¹

Kunnanvaltuuston puhdistuksen tueksi ei pitäjässä saatu järjestettyä kansalaiskokousta. Kommunistiset kunnanvaltuutetut saivat ennen 15.8. kokousta kirjalliset erovaatimukset. Vaatimusten alkuperästä ei ole säilynyt tietoa, mutta hyvin todennäköisesti ne olivat lähtöisin lukkolaisilta. Joka tapauksessa kaikki kymmenen kommunistivaltuutettua, joukossa kunnanvaltuuston puheenjohtaja Emil Karttunen, pyysivät itse eroa kunnallisista luottamustoimista. Erot myönnettiin heille yksimielisesti. Samalla valtuustosta erosivat myös heidän varamiehensä. Valtuuston puhdistuksen jälkeen kommunistien tilalle kutsuttiin seitsemän porvarillista ja kaksi sosialidemokraattista varajäsentä.²

Kunnanvaltuuston puhdistus muutti paikallispolitiikan voimasuhteita jyrkästi. Työväen ja pienviljelijäin vaaliliitosta valituilla henkilöillä oli ollut valtuustossa enemmistöasema, 10 paikkaa 17:stä. Suurimman valtuustoryhmän asema oli taannut heille puheenjohtajuuden sekä valtuustossa että useissa lautakunnissa. Työväenliikkeen vasemmiston kannatus oli ollut niin vahvaa, että sosialidemokraateilla valtuustossa oli ollut ainoastaan yksi jäsen. Karttula oli esiintynyt vasemmistoradikaalin Savon Työn sivuilla eräänlaisena malliesimerkkinä sosialistisesti johdetusta kunnasta.³

Suomen Lukon paikallisosasto kohdisti huomionsa myös pitäjän kommunistisiin työväentaloihin. Kokouksessaan 11.8. lukkolaiset laativat maaherralle ponnin, jossa

¹ Savo 29.7.1930.

² Karttulan kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930, Ca.1. Valtuuston pöytäkirja 15.8.1930.

³ Karttulan kunnanarkisto, Kunnalliskertomukset 1928 - 32; Savon Työ 24.11.1928.

vaadittiin Karttulan työväentalojen sulkemista “kommunistisina”. Toimenpide olisi omiaan rauhoittamaan pitäjän “isänmaallisia aineksia”.¹

Tapaus siirtyi hallinnollisen prosessin piiriin. Airakselan, Pihkainmäen, Punnonmäen, Syväniemen, Itä-Karttulan ja Talluskylän työväentalot joutuivat tarkempien tutkimusten alaisiksi, kun sitä vastoin Karttulan työväentalo jätettiin listan ulkopuolelle, koska sen omistajayhdistys kuului SDP:hen. Nimismiehellä ei ollut mitään talojen sulkemista vastaan, vaikka järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen ei sitä enää hänen mielestään vaatinut, kun omistajayhdistysten toiminta oli lopahtanut juhannuksen jälkeen.²

Kun EK:n Kuopion alaosasto määräsi omistajayhdistykset kommunistisiksi, maaherra Ignatius määräsi listalle joutuneet talot suljettaviksi 12.9. Lukkolaisten anomus oli vaikuttanut maaherraan, sillä hän perusteli sulkemispäätöstä “isänmaallisten piirien” rauhoittamisella. Pitäjän alueelle jäi sinetöintien jälkeen ainoastaan yksi toimiva työväentalo, joka oli sosialidemokraattien hallussa.³

¹ JOMA, KLHA, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 31, Kotelo Ead 2. Jäljennös Karttulan Suomen Lukon paikallisosaston pöytäkirjasta 11.8.1930.

² JOMA, KLHA, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 31, Kotelo Ead 2. Karttulan nimismiehen lähete Kuopion läänin maaherralle 15.8.1930.

³ JOMA, KLHA, Lääninsihteerin konseptit 1930, KD III 363/342 1930; Reinikainen Lauri, Yhdistystoiminta Karttulassa. Teoksessa Karttulan kirja, toim. Jussi Kylmälä. Jyväskylä 1987, s. 449-450.

5.3. Kansalaiskokoukset vaativat sulkua kommunistien toiminnalle

5.3.1. Kaavin kunnallismiesten erottamispäätös

Kaavin maa- ja metsätalousvaltaisessa kunnassa pidettiin kansalaiskokous 27.7.1930, eli samana päivänä, jolloin Suomen Lukon piiritoimikunta kannusti kommunisminvastaisia, isänmaallisia tahoja paikalliseen organisoitumiseen.

Kaavin kansalaiskokouksen alustajana toimi pitäjän sivistyneistön edustaja, opettaja Juho Kilpeläinen. Kokousyleisö päätti perustaa Suomen Lukon paikallisosaston, jonka toimikuntaan valittiin Kilpeläinen, maanviljelijä Antti Tirkkonen, maatalousneuvoja Emil Hintsanen ja kauppiaat Aatu Pirinen ja E. Tanskanen. Lukkolaiset asettuivat porvarillisen vaaliliiton kannalle. Yksimielisesti vaadittiin myös kommunistijäsenten eroa kunnallisista luottamustoimista.¹

Lukkolaisten ydinryhmittymä muodosti samalla Kaavin kunnan keskeisen luottamushenkilöstön. Opettaja Kilpeläinen toimi kunnanvaltuuston puheenjohtajana, ja maanviljelijä Tirkkonen oli kunnallislautakunnan esimies. Siten kunnanvaltuuston puhdistus sai muodon, jossa erovaatimus tuli samalla sekä kunnallisten hallintoelinten sisältä että organisoituneen lapualaisuuden painostuksena.

Kunnallislautakunnan kokouksessa 11.8. keskusteltiin valtiollisesta tilanteesta. Kunnanvaltuustolle päätettiin esittää, että “kaikista kunnallisista luottamustoimista poistettaisiin ne henkilöt, jotka ovat kuuluneet kommunistiseen puolueeseen, esiintymään puolue millä salaisella nimellä hyvänsä”. Merkittävää oli, että kommunistivaltuutettuja ei vaadittu eroamaan omatoimisesti vaan valtuuston tuli erottaa heidät. Samassa kokouksessa maanviljelijä Kusti Räsänen pyysi eroa lautakunnan jäsenyydestä, koska oli kuulunut “lainvastaiseen kommunistiseen puolueeseen”.²

¹ Savo 29.7.1930.

² Kaavin kunnanarkisto, Kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1930. Lautakunnan pöytäkirja 11.8.1930.

Kaavin kunnanvaltuusto kokoontui seuraavana päivänä 12.8. Maanviljelijä Antti Räsänen oli pyytänyt eroa etukäteen, mihin yksimielisesti suostuttiin. Tämän jälkeen puheenjohtaja Kilpeläinen luki kunnallislautakunnan esityksen valtuuston ja lautakuntien kommunistien erottamisesta. Kusti Räsänen, työmies Tuomas Järveläinen ja maanviljelijä Hannes Toivanen poistuivat kokoushuoneesta ilmoittaen samalla eroavansa luottamustoimistaan. Myös loput kommunistivaltuutetuista - loiset Paavo Hakkarainen ja August Vihonen sekä suutari Antti Hiltunen - poistuivat kokoushuoneesta, mutteivät ilmoittaneet eroavansa. Valtuusto katsoi heidän kuitenkin eronneen poistumisellaan. Samoin eronneeksi luettiin Niilo Hyvönen, joka ei ollut kokouksessa läsnä. Valtuuston kokousta siirrettiin puolella tunnilla, jolloin se jatkoi kahdella porvarillisella varamiehellä täydennettynä. Kommunistisia varajäseniä ei nähty tarpeelliseksi kutsua paikalle. Toinen porvarillisista varamiehistä oli lukkolainen Aatu Pirinen.¹

Työväentalojen vastaista liikettä Kaavilla ei syntynyt. Maaherra Ignatius oli määrännyt – tuntemattomasta syystä - pitäjän kommunistiset työväentalot suljettaviksi jo heinäkuun loppupuolella.

5.3.2. Tuusniemellä ”nähdään punaista”

Tuusniemi oli koko maan punaisimpia kuntia, jossa työväenliikkeen vasemmistoa äänesti korkeimmillaan 1920-luvulla 60 % kunnan äänioikeutetuista. Vilkkaalla sahateollisuuspaikkakunnalla toimi kolme SAJ:n osastoa ja yhdeksän Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton jäsenyhdistystä. Vuonna 1928 peräti 12 kunnanvaltuuston 19:stä jäsenestä oli valittu Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton listoilta. Valtuuston

¹ Kaavin kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930. Valtuuston pöytäkirja 12.8.1930.

puheenjohtaja, palstatilallisen poika Otto Savolainen lukeutui työväenliikkeen vasemmistoon. Sosialidemokraateilla ei ollut valtuustossa yhtään edustajaa.¹

Kommunistien ja vasemmistososialistien vahva asema kunnallishallinnossa ruokki pitäjän lapualaismielisten radikalismia kesällä 1930. Radikalismi purkautui ensimmäisen kerran talonpoikaismarssin jälkitunnelmissa 7.7., jolloin Tuusniemen kunnankirjuri Ananias Happonen yritettiin kyyditä ikitielle. Savon Sanomien kirjeenvaihtaja raportoi, että reilusti viinaksia maistelleet Otto Hyvärinen ja Kasper Nissinen olivat siepanneet puujalkaisen kunnankirjurin alusvaatteisillaan asuinhuoneistostaan kunnantalolta keskellä yötä matkalle, joka lopahti päivän kajossa Lieksaan. Lehti tuomitsi teon “humalaisten, edesvastuuttomien huligaanien mielihohteesta sekä yksityisvihasta johtuvana”, jolla ei ollut mitään tekemistä “kansannousun” kanssa.²

Happonen kyyditysyritys ei johtanut oikeustoimiin, koska kyyditsijät ilmoittautuivat jo seuraavana päivänä nimismiehelle ja kunnankirjuri luopui syytteistä. Kyyditsijät sanoivat ottaneensa Happonen ajelulle “huvin vuoksi”. Rajunpuoleinen leikinlasku oli kuitenkin pelottanut kunnan kommunistiaktiiveja. Useita paikallisten työväenyhdistysten johtoportaan miehiä ja kunnallisten hallintoelinten jäseniä oli paennut metsiin Happonen kyyditysyönä. Lopulta kyydityksen jälkiselvittely purkautui vihamielisyytenä Savon Sanomien kirjeenvaihtajaa kohtaan, jota vihjailtiin yleisönosastokirjoituksessa jopa “kommunistiksi” tai ainakin “vasemmistodemokraatiksi”. Allekirjoittajina oli “joukko Tuusniemen Lapuan liikkeen kannattajia”. He ymmärsivät kyyditsijöitä, vaikka eivät tekoa hyväksyneetkään. Kunnankirjuria syytettiin “kommunistiseksi diktaattoriksi”, joka oli loukannut pitäjän valkoisia käytöksellään.³

Kunnanvaltuustojen puhdistusliike sai Tuusniemellä puhuria purjeisiinsa. Kansalaiskokous pidettiin asian tiimoilta paikallisessa suojeluskuntatalossa

¹SVT XXIX, Eduskuntavaalit 1919 - 1929; Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä. Sisäasiainministeriön julkaisuja. Helsinki 1934; Lakio 1975, s. 57-60.

² Savon Sanomat 8.7.1930.

³ Savon Sanomat 10.7.1930 ja 15.7.1930.

Suojaharjulla 3.8. - päivää ennen valtuuston kokousta. Läsä oli 250 pitäjäläistä, jotka paheksuivat sitä, miten “kaikista kunnallisista asioista on määrännyt kommunistinen ja niin ollen epäisänmaallinen ja nykyistä porvarillista kunnallisjärjestelmää vastustava suunta”. Kokouksen alustajana toimi suojeluskunnan aluepäällikkö A. Smolander.¹ Saman kokouksen päätteeksi perustettiin Suomen Lukon paikallisosasto, joka asettui isänmaallisen vaaliliiton kannalle.²

Opettaja Paul Haapkylä ja maanviljelijät Simo Mustonen ja Juho P. Happonen valtuutettiin laatimaan kansalaiskokouksen nimissä kunnallisissa luottamustoimissa oleville kommunisteille erokirjelmä. Kirjelmässä viitattiin kommunistien toiminnan saaneen “isänmaallisten kansalaisten taholta paheksuntaa ja syvää halveksuntaa osakseen”, minkä vuoksi kirjelmän saaneiden toivottiin eroavan omasta aloitteestaan. Ellei kommunistivaltuutetuilla ollut “kunnian tuntoa” erota “suosiollisesti”, kansalaiskokouksen osanottajat olivat “pakotetut ryhtymään voimatoimenpiteisiin”.³

Kansalaiskokouksen erovaatimus pelästytti Tuusniemen kommunistiset ja vasemmistososialistiset luottamusmiehet. Kunnanvaltuuston kokouksesta 4.8. olivat poissa valtuuston puheenjohtaja Otto Savolainen, palstatilallinen Kalle Hakkarainen, työmies Aaro Hätin, lampuodin poika Juho P. Mustonen, suutari Taavetti Ihalainen ja palstatilallinen Imanuel Räsänen, jotka olivat lähettäneet etukäteen kirjalliset eronpyyntönsä. Kun valtuuston puheenjohtaja oli poissa, kokousta valittiin johtamaan lapualaismielinen maanviljelijä Martti Zitting. Eroa pyysivät lisäksi suullisesti palstatilallinen Juho Pekka Smolander, palstatilallinen Juho Holopainen, työmies Matti Vartiainen, palstatilallinen Matti Rissanen, mäkitupalainen Taavetti Keränen ja palstatilallinen Olli Heiskanen. Lopulta näiden varajäseniäkään ei voitu kutsua paikalle, sillä he olivat myös pyytäneet eroa etukäteen. Sen jälkeen paikalle

¹ Tuusniemen kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930. Valtuuston pöytäkirja liitteineen 4.8.1930.

² Savo 4.8.1930.

³ Tuusniemen kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930. Valtuuston pöytäkirja liitteineen 4.8.1930.

kutsuttiin porvarillisten listojen varamiehet, jotka olivat olleet odottamassa salin ulkopuolella.¹

Kaikille kommunistivaltuutetuille oli myönnetty ero yksimielisesti. Samoin ero myönnettiin sitä kirjallisesti pyytäneille kunnallislautakunnan esimiehelle Taavetti Happoselle ja kunnankirjuri Ananias Happoselle. Eroja myönnettiin lisäksi lukuisista lautakuntien jäsenyyksistä ja keskeisten lautakuntien puheenjohtajuuksista. Tuusniemen kunnallispolitiikan voimasuhteet muuttuivat kertaaheittola.²

Kommunististen yhdistysten omaisuus oli seuraavan purkauksen kohteena. Kun kommunistivaltuutetut olivat eronneet, pidettiin Suojaharjulla toinen kansalaiskokous, johon otti osaa 70 paikkakuntalaista. Kokouksen organisoiijat - samat kuin kunnanvaltuuston puhdistusta vaatineessa kansalaiskokouksessa - olivat laatineet adressin, jossa vaadittiin pitäjän kommunististen työväentalojen sulkemista. Adressissa todettiin, että talojen aukiolo vaarantaisi "yleisen turvallisuuden". Adressi osoitettiin nimismiehen kautta maaherralle.³

Joidenkin lapualaisaktivistien mitta oli niin täysi, että he tunkeutuivat kirkonkylän työväentalolle samana päivänä. Sisältä löydetyt punaliput ja punaiset paidat poltettiin suojeluskuntatalon edustalla Kuullos pyhä vala -virttä laulaen. Kuusikymmentäpäinen väkijoukko vannotti samalla, että "nyt Tuusniemellä puhaltavat uudet tuulet ja kommunistinen hapatus on paikkakunnalla kertakaikkiaan lopussa".⁴

Tuusniemen piirin nimismies Väinö Sellgren oli anonut adressissa olleita Tuusniemen, Juurikkamäen, Konttimäen, Laukka-ahon sekä Riistaveden puolella sijainneiden Melaniemen ja Pelonniemen työväentalojen sulkemista kiihtyneisiin mielialoihin vedoten jo heinäkuun loppupuolella. Tuolloin nimismiehen anomuksen

¹ Id.

² Id.

³ JOMA, KLHA, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteeri) 1930, KD II 1621/299 1930, Jäljennös Tuusniemen kansalaiskokouksen adressista 4.8.1930.

⁴ Savo 5.8.1930 ja Warkauden Lehti 6.8.1930.

käsittely oli lykkäytynyt, kun maaherra oli vaatinut lisäselvityksiä.¹ Tapaus muuttui erityisen kiireelliseksi nimismiehen liittäessä lisäselvitykseensä kansalaiskokouksen adressin. Sellgren pelkäsi työväentalojen aukiolon johtavan herkästi väkivaltaisuuksiin.²

Kun EK:n Kuopion alaostalon lausunto määräsi omistajayhdistykset kommunistisiksi, maaherra Ignatius määräsi Juurikkamäen, Laukka-ahon, Melaniemen ja Pelonniemen työväentalot suljettaviksi 14.8.1930. Konttimäen työväentaloa ei voitu sulkea, sillä sen omistajayhdistys kuului SDP:hen. Kommunistien ja sosialidemokraattien omistuskiistojen kohteena olleen Tuusniemen kirkonkylän työväentalon maaherra määräsi suljettavaksi vasta maaliskuussa 1931.³

5.3.3. Vesannon ja Rautalammin kansalaiskokoukset

Vesannon kansalaiskokous pidettiin 3.8. kirkkoherra A. Takalan kommunisminvastaisen alustuksen saattelemana. Kokouksen puheenjohtajana toimi kanavakasööri J. Paavolainen ja sihteerinä lautamies Oskar Hytönen. Yleisöä paikalle oli kerääntynyt 50 henkeä. Kokouksen päätteeksi perustettiin Suomen Lukon paikallisosasto, jonka toimikuntaan valittiin Hytönen, Paavolainen, maanviljelijät Aapeli Korhonen ja E.V. Hämäläinen ja liikemies Yrjö Turdén. Lukkolaiset vaativat valtuuston kommunististen jäsenten eroa ja asettuivat isänmaallisen vaaliliiton kannalle. Valtuustossa lukkolaisten ydinryhmittymästä olivat Hytönen ja Korhonen.⁴

¹ JOMA; KLHA, Saapuneita kirjeitä (lännsihteri) 1930, KD II 1621/299 1930. Tuusniemen nimismiehen lähete Kuopion läänin maaherralle 26.7.1930 ja Kuopion lääninkanslian lähete Tuusniemen nimismiehelle 30.7.1930.

² JOMA, KLHA, Saapuneita kirjeitä (lännsihteri) 1930, KD II 1621/299 1930. Tuusniemen nimismiehen lisäselvitys Kuopion läänin maaherralle 5.8.1930.

³ JOMA, KLHA, Lännsihterin konseptit 1930, KD 1621/299 1930.

⁴ Savo 5.8.1930.

Lukkolaiset laativat kansalaiskokouksen nimissä erovaatimuksen kaikille kunnallisten luottamuselinten kommunisteille. Kirjelmässä viitattiin “valtiolliseen tilanteeseen” ja “kiihtyneeseen mielialaan” kunnassa sekä “eduskunnan tekemään päätökseen kommunistien sulkemisesta kaikista kunnallisista luottamus- ja virkatoimista”.¹

Vesannon kunnanvaltuusto kokoontui 14.8. Valtuutetut Otto Kuhmonen, Vilho Puttonen ja Matti Liimatainen olivat pyytäneet eroa kunnallisista luottamustoimista etukäteen, mihin suostuttiin yksimielisesti. Samoin ero myönnettiin kommunistisille varajäsenille, jonka jälkeen valtuustoa täydennettiin kahdella porvarillisten listojen varamiehellä.²

Rautalammin kansalaiskokous keräsi pitäjän maanviljelijöitä ja sivistyneistöä seurojen talolle 3.8. Alustajina kokouksessa toimivat yksi samanpäiväisen Vesannon kansalaiskokouksen johtohenkilöistä, kirkkoherra A. Takala ja paikallisen sivistyneistön edustaja, opettaja Martti Väinölä. Kokouksen päätteeksi muotoiltiin ponsi, jossa “Rautalammin isänmaalliset kansalaiset” vaativat kommunistien eroa kunnallisista luottamustoimista. Kokouksessa asetuttiin myös isänmaallisen vaaliliiton kannalle. Vaaliliiton paikallista toteutusta varten asetettiin toimikunta, jonka muodostivat opettaja Väinölä, kirjailija K.H. Tiihonen, piirimies Eino Rossi, kirjakauppias Otto Leskinen, pankinjohtaja August Jalkanen ja maanviljelijät Kalle Paananen, Jussi Jalkanen ja Villiam Kotilainen. Suomen Lukon paikallisosastoksi toimikunta ei organisoinut. Kokous päätettiin Jumala ompe linnamme -virrellä. Valtuustossa kansalaiskokouksen ydinryhmittymästä olivat pankinjohtaja Jalkanen, maanviljelijä Paananen ja maanviljelijä Kotilainen.³

Kommunistivaltuutetut lähettivät eronpyyntöjään pian kansalaiskokouksen jälkeen. Ensimmäisenä ero myönnettiin kunnallislautakunnasta tilallisen poika

¹ Vesannon kunnanarkisto, Muut yksityisten kirjeet, Ea 146. Vesannon kansalaiskokouksen päiväämätön kirjelmä kunnanvaltuustolle.

² Vesannon kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930, Ca:2. Valtuuston pöytäkirja 14.8.1930.

³ Savo 5.8.1930.

Aapeli Vartiaiselle 11.8.¹ Kunnanvaltuusto kokoontui samana päivänä, jolloin ero myönnettiin Vartiaiselle, torppari Antti Jäntille, seppä Eemil Hänniselle ja tilallisille August Niemelle, Kalle Vehniäiselle ja Kusti Ravaldille. Sosialidemokraatti Jäntti oli anonut eroa, koska hänet oli valittu yleisehdokkaana Työväen ja pienviljelijäin listalta. Ero myönnettiin myös kommunistisille varajäsenille, jonka jälkeen valtuustoa täydennettiin porvarillisten listojen varamiehillä.²

5.3.4. Suonenjoen yleisporvarillinen suuttumus

Savo-lehdessä pyydettiin kaikkia “isänmaallisesti ajattelevia Suonenjoen kuntalaisia” kokoontumaan sunnuntaina 10.8. kunnantalolle valtuuston kokoussaliin “neuvottelemaan niistä toimenpiteistä, joihin kommunistien poistamiseksi kunnanvaltuustosta ja muista kunnan luottamustoimista katsotaan tarpeelliseksi ryhtyä”.³

Kokoukseen saapui lopulta n. 150 “isänmaallisesti ajattelevaa suonenjokelaista” kuulemaan kunnallislautakunnan esimiehen, maanviljelijä Esa Vainikaisen alustusta. Puheenjohtajana kokouksessa toimi johtaja Hugo Lindfors ja sihteerinä nimismies Jussi Saarinen. Vainikainen piti kommunistivaltuutettujen esiintymistä valtuuston kokouksissa laittomana, “koska kunnallisen vaalilain muutos oli astunut voimaan 31.7.1930”. Odotetusti kokousyleisö esitti vaatimuksen kommunistien erosta, jota itse kommunistivaltuutetuille muotoilemaan valittiin Lindfors, Saarinen, Vainikainen, agronomi Eljas Miettinen ja apteekkari J. Hedman. Kokous päättyi seisaaltaan laulettuun Kuullos pyhä vala -virteen. Suonenjoen kunnanvaltuusto

¹ Rautalammin kunnanarkisto, Kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1930, I Cc:11. Lautakunnan pöytäkirja 11.8.1930.

² Rautalammin kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930. Valtuuston pöytäkirja 11.8.1930.

³ Savo 5.8.1930.

tyhjentyi viikon kuluessa kommunisteista kunnallisten hallintoelinten porvarillisten jäsenten ja lapualaispainostuksen vaikutuksesta.¹

Heti edellisen kokouksen jälkeen pidettiin toinen kansalaiskokous, jossa vaadittiin pitäjän kommunististen työväentalojen sulkemista. Puheenjohtajana toiminut sahanhoitaja Aleksi Nykänen kysyi 200 kuntalaisen yleisöltä, miksi työväentalot olivat yhä auki, vaikka kommunistien julkinen esiintyminen oli muutoin kielletty. Kokousyleisö syttyi ajatukselle. Yleisön joukossa pohdittiin, että työväentaloilla voitiin yhä kokoontua perhejuhliin, jotka olivat vain naamiona laittomalle poliittiselle toiminnalle. Maaherralta vaadittiin yksimielisesti Suonenjoen, Iisveden, Lietemäen ja Lyytilänmäen työväentalojen sulkemista. Vaatimuksen muotoilu jätettiin Nykäselle ja Lindforsille.²

Maaherralle osoitetussa vaatimuksessa luotiin potentiaalinen uhkakuva. Sulkemista puollettiin sillä, että siten “voitaisiin välttyä yksityisten taholta mahdollisesti kohdistuvista sulkemistoimenpiteistä, jollaisia ympäri maata on ilmaantunut”. Kun EK:n Kuopion alaosasto ja nimismies Saarinen määrittivät omistajayhdistykset kommunistisiksi, maaherra Ignatius määräsi suonenjokelaisten esittämät työväentalot suljettaviksi 23.8.1930.³

Suonenjoen kunnanvaltuuston puhdistuksen ja työväentalojen vastaisen liikkeen taustalla oli vaikuttanut 1.7. perustettu Suomen Lukon paikallisosasto. Molemmissa kansalaiskokouksissa näkyvästi esillä olleet Lindfors ja Nykänen kuuluivat paikallisen Lukon toimikuntaan. Myös kunnanvaltuuston puhdistusta käsitelleen kokouksen alustaja Vainikainen oli lukkolaisten paikallisia johtomiehiä.⁴ Puoluekannaltaan Vainikainen edusti maalaisliittoa, Nykänen edistyspuoluetta ja

¹ Savo 12.8.1930; Suonenjoen kaupunginarkisto, Cb: 6, Suonenjoen kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1929 - 1931, liitteet.

² JOMA, KLHA, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 31, Kotelo Ead 2, Jäljennös Suonenjoen kansalaiskokouksen pöytäkirjasta 10.8.1930.

³ JOMA, KLHA, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 31, Kotelo Ead 2, Jäljennös Suonenjoen kansalaiskokouksen läheteestä Kuopion läänin maaherralle 10.8.1930; JOMA, KLHA, Kirjekonseptit 1931 I, Taulukko läänin alueella vuonna 1930 suljetuista työväentaloista.

⁴ Savo 2.7.1930.

muut lukkolaiset lähinnä kokoomusta. Siten paikkakunnalla täytyi ainakin hetken aikaa haave puoluerajat ylittävistä, isänmaallisten kansalaisten kommunisminvastaisesta rintamasta.

5.3.5. Siilinjärven valtuutettujen painostus

Siilinjärven kansalaiskokous pidettiin kirkonkylän suojeluskuntatalossa 10.8.1930. Kokouksen avasi kunnanvaltuuston puheenjohtaja, maanviljelijä Kalle Savolainen. Kokouksen puheenjohtajaksi valittiin maanviljelijä Otto Virtaniemi ja sihteeriksi kauppias Iivari Himanen. Kuten oli suunniteltu, kokouksessa asetuttiin isänmaallisen vaaliliiton kannalle. Lisäksi vaadittiin kommunistivaltuutettujen eroamista kaikista kunnallisista luottamustoimista. Suomen Lukon paikallisosastoa kokouksessa ei kuitenkaan perustettu. Kunnanvaltuuston puhdistus sai pitäjässä muodon, jossa erovaatimus tuli samalla sekä kunnallisten hallintoelinten sisältä että organisoitumattoman lapualaisaktiivismin painostuksena.¹

Kansalaiskokousta olivat hallinneet 1920-luvun kunnallispolitiikassa syntyneen porvarillisen ryhmittymän edustajat, joissa oli yhtä lailla kokoomuksen kuin edistyspuolueen kannattajia.² Toisen pitäjässä suuren porvarillisen ryhmittymän, maalaisliiton, edustajat eivät sitä vastoin olleet näkyvästi paikalla. Tämä on selitettävä siten, että he saattoivat tukea kunnanvaltuuston puhdistusta, mutteivät kokoomusvetoista isänmaallista vaaliliittoa.

Kunnanvaltuuston puhdistus vietiin läpi valtuuston kokouksessa 14.8. Kommunistivaltuutetut olivat saaneet sitä ennen kansalaiskokouksen nimissä laaditun erovaatimuksen. Suullisesti eroa pyysivät torppari Kalle Pitkänen, pientilallinen Kalle Turunen, talollinen August Korhonen, talollinen Aaro Vidkop ja kirjallisesti pientilallinen A.Fr. Karhunen. Kokouksesta poistuessaan he

¹ Savo 12.8.1930.

² Siilinjärven kunnanarkisto, Kunnalliskertomukset 1922 - 1930.

huomauttavat, etteivät olleet kommunisteja. Valtuusto jatkoi työtään lyhyen tauon jälkeen, kun paikalle olivat tulleet ennakolta saapuville kutsutut porvarilliset varamiehet. Valtuusto jatkoi vuoden loppuun täysin porvarillisella kokoonpanolla.¹

Kommunistivaltuutettu, räätäli Antti Varonen oli pysytellyt poissa elokuisesta kokouksesta. Kun muut ryhmän jäsenet olivat eronneet, myös hän kirjoitti valtuustolle eroanomuksensa, johon suostuttiin yksimielisesti syyskuisessa kokouksessa. Ero myönnettiin myös kommunistiselle kunnallislautakunnan jäsenelle Lauri Koistiselle.²

Siilinjärvellä kommunisminvastainen mieliala ei ulottunut kommunistisiin työväentaloihin. Maaherra Ignatius oli määrännyt - tuntemattomasta syystä - Siilinjärven ja Pöljän työväentalot suljettaviksi jo 25.7.³

5.3.6. Vehmersalmen talollisten protesti

Maa- ja metsätalousvaltaisen Vehmersalmen kansalaiskokous pidettiin kunnantalossa 10.8. Kokouksen puheenjohtajaksi valittiin maanviljelijä A. Mali ja sihteeriksi maanviljelijä Toivo Kokkonen. Kokouksessa vaadittiin kunnan kommunististen luottamushenkilöiden eroa. Viestin esittäminen jätettiin maanviljelijöiden Malin, E.F. Rautaharjun, Juho Pulkkinen, Eero Lyytisen, Lauri Stavénin, Taavetti Hämäläisen, Olli Pakarisen ja Toivo Korhosen muodostaman toimikunnan vastuulle.⁴ Heistä kukaan ei ollut silloisen valtuuston jäsenenä. Aiempaa kunnallispoliittista kokemusta heillä sitä vastoin oli.⁵

¹ Siilinjärven kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat, I Ca:1. Valtuuston pöytäkirja 14.8.1930.

² Ibid, Valtuuston pöytäkirja 13.9.1930.

³ JOMA, KLHA, Kirjekonseptit 1931 I, N:o 634, Taulukko läänin alueella vuonna 1930 suljetuista työväentaloista.

⁴ Savo 15.8.1930.

⁵ Vehmersalmen kunnanarkisto, Kuntakertomukset 1919 - 1930.

Vehmersalmen kunnanvaltuustossa olivat vallinneet melko tasaväkiset suhteet vasemmistolaisten ja porvarillisten valtuutettujen kesken: Työväen ja pienviljelijäin listalta oli kahdeksan jäsentä, porvarillisia jäseniä oli yhdeksän. Valtuuston kokous pidettiin 14.8. täysin porvarillisin voimin; kommunistit olivat jääneet pois, osa heistä oli lähettänyt aiemmin eronpyyntönsä. Ennen varsinaisen kokouksen alkua luettiin kansalaiskokouksen pöytäkirja. Sitä seuranneessa keskustelussa kansalaiskokousta edustava maanviljelijä Rautaharju totesi, että jo heinäkuisen kokouksen aikoihin kommunisteja oli kehoitettu eroamaan, mutta tuloksetta. Kokous päätettiin aloittaa kutsumalla valtuustosaliin porvarilliset varajäsenet, jotka olivat odotelleet puheenjohtajan edeltä käsin lähettämästä kutsusta kirkonkylän majatalossa. Kaikkien kommunistijäsenten katsottiin eronneen, koska he olivat itse anoneet eroa tai sitten eivät vain olleet saapuneet paikalle. Pöytäkirjaan merkittiin, ettei ketään ollut peloteltu eroamaan, vaikka joidenkin kommunistien erokirjeissä oli sellaiseen viitattu.¹

Kommunististen työväentalojen vastaista liikettä kunnassa ei syntynyt. Maaherra Ignatius oli määrännyt - tuntemattomasta syystä - Mustinlahden ja Kuuslahden työväentalot suljettaviksi jo 25.7.1930.

5.3.7. Ylä-Savon kansalaiskokouksen seuraukset

Iisalmen kansalaiskokous järjestäytyi suojeluskuntatalossa 12.8. Kokous oli samalla kolmen muun yläsavolaisen pitäjän kansalaiskokous, sillä 200-päisen yleisön joukossa oli iisalmelaisten lisäksi edustajia Iisalmen maalaiskunnasta, Sonkajärveltä ja Vieremältä. Kokouksen puheenjohtajana toimi metsänhoitaja V.A. Gulin ja sihteerinä tuomari E. Kumpulainen. Kokouksessa valittiin opettaja Santeri Sahlströmin, tarkastaja Oskari Vuorisalmen ja kasööri Abel Lyytikäisen muodostama

¹ Vehmersalmen kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930. Valtuuston pöytäkirja 14.8.1930.

lähetystö, jonka tehtäväksi annettiin erovaatimuksen esittäminen kunnallisten luottamuselinten kommunistijäsenille saman iltaisessa Iisalmen kaupunginvaltuuston kokouksessa. Samanlaiset lähetystöt valittiin myös muihin paikalla oleviin kuntiin. Kokouksen päätteeksi perustettiin yhteinen Suomen Lukon Iisalmen, Iisalmen maalaiskunnan, Sonkajärven ja Vieremän paikallisosasto, jonka toimikuntaan valittiin Sahlström ja Lyytikäinen Iisalmesta, maanviljelijät Otto Laitinen ja Aatu Suhonen Iisalmen maalaiskunnasta, kauppias Iisak Kumpulainen ja isännöitsijä Martin Jäderholm Sonkajärveltä ja maanviljelijä H. Räsänen ja apteekkari Hjalmar Nyberg Vieremältä.¹

Kansalaiskokouksen valitsema iisalmelaislähetystö esitti heti kokouksen jälkeen erovaatimuksen valtuuston kommunistisille jäsenille, vesitehtailija Alfred Kumpulaiselle ja suutari Eero Tuoviselle. Nämä allekirjoittivat eronpyyntönsä, jotka toimitettiin heti valtuuston puheenjohtajalle, apteekkari Yrjö Hirvensalolle.

Valtuusto myöntyi eronpyyntöihin yksimielisesti. Perusteluiksi ilmoitettiin, ettei Kumpulaisella ja Tuovisella "epäisänmaallisen puoluekantansa vuoksi ole enää mahdollisuuksia toimia valtuuston jäsenenä". Päätöksen jälkeen paikalle saapui kansalaiskokouksen lähetystö, joka havaitsi tavoitteensa toteutuneen.² Valtuusto toimi vuoden loppuun ilman varajäseniä.

Kommunististen työväentalojen vastaista liikettä kaupungissa ei esiintynyt. Maaherra Ignatius oli määrännyt Iisalmen työväentalon suljettavaksi jo 25.7.1930.

Iisalmen maalaiskunnan kommunististen kunnallismiesten painostuksesta vastasivat yläsavolaisten pitäjien kansalaiskokouksessa 12.8. valitut lapualaisaktivistit, maanviljelijät Antti Väisänen, Herman Kiiskinen ja Kalle Rönkkö. Painostus tehoi siinä määrin, että kaikki valtuuston seitsemän kommunistijäsentä olivat pyytäneet eroa ennen valtuuston elokuista kokousta 14.8. Yksikään heistä ei saapunut

¹ Savo 13.8.1930.

² Iisalmen kaupunginarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930. Valtuuston pöytäkirja liitteineen 12.8.1930.

kokoukseen. Jokaisen valtuutetun erokirjeessä kuvastui huolestuneisuus tai peräti suoranainen pelko rauhattomaksi käyneitä oloja kohtaan.¹

Elokuisessa kunnanvaltuuston kokouksessa sukeutui vilkas keskustelu, jossa toisistaan erottautuivat eri näkökulmat kunnanvaltuuston puhdistukseen. Porvarillisista valtuusmiehistä valtuuston puhdistuksen tueksi asettuivat näyttävästi kunnanvaltuuston varapuheenjohtaja, agronomi Lassi Olli Hirvensalo sekä maanviljelijät Ana Lyyra ja Alpo Säisä. Hirvensalo vetosi siihen, että kommunistien ero olisi lähes ainoa tae “yleisen mielipiteen” rauhoittumiselle. Säisä meni perusteluissaan vielä pidemmälle: valtuuston eropäätös oli tärkeä, “ei ainoastaan yleisen mielipiteen vuoksi, vaan myöskin kommunististen valtuusmiesten itsensä turvallisuuden vuoksi”.²

Valtuuston sosialidemokraattinen puheenjohtaja Jalmari Laaksonen ei vastustanut sinänsä kommunistijäsenten eroa. Sitä vastoin hän kritisoi sitä tapaa, jolla eronpyynnöt olivat syntyneet. Laaksonen toivoi, että asiat olisi voitu ratkaista “laillisin keinoin”. Valtuutettu Lyyra vastasi Laaksoselle, että oli turhaa puhua painostuksesta, “koska eroa pyytävät valtuuston jäsenetkään eivät tästä puhu mitään”. Lopulta ero myönnettiin kommunistijäsenille yksimielisesti. Tämän jälkeen sisään astui kansalaiskokouksen lähetystö, joka havaitsi tavoitteensa toteutuneen.³

Valtuustoa täydennettiin syyskuussa porvarillisilla ja sosialidemokraattisilla varajäsenillä, kun kommunistien varamiehet olivat sitä ennen pyytäneet eroa.⁴

Työväentalojen vastaista liikettä Iisalmen maalaiskunnassa ei syntynyt. Runnin työväentaloa valvottiin heinäkuisen hallinnollisen erityismääräyksen nojalla, joka kielsi kaikki kommunistiset tilaisuudet.

¹ Iisalmen kaupunginarkisto, Iisalmen mlk:n arkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930 , I Cb:4. Valtuuston pöytäkirja liitteineen 14.8.1930.

² Id.

³ Id.

⁴ Iisalmen kaupunginarkisto, Iisalmen mlk:n arkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930, I Cb:4. Valtuuston pöytäkirja 19.9.1930.

Yläsavolaisten pitäjien kansalaiskokouksessa 12.8. oli valittu sonkajärveläisten lähetystö viemään erovaatimusta kunnanvaltuuston kommunistijäsenille. Lähetystöön kuuluivat opettaja Eero Tuovinen ja maanviljelijät Eino Kainulainen ja Kusti Rautiainen.

Kokousta seuraavina päivinä pitäjän lapualaismielisten talollisten, sivistyneistön ja kauppiaitten mielialat olivat kohonneet myös sosialidemokraatteja ja laillisuuslinjalle liputtavia maalaisliittolaisia vastaan. Erityisesti lapualaisaktivistien silmiin oli joutunut maalaisliittolainen kunnankirjuri Eino Rahikka.

Sonkajärven kunnanvaltuuston kokousta 19.8. edelsi kansalaiskokous, jossa vaadittiin myös sosialidemokraattien ja kunnankirjuri Rahikan eroa kunnallisista luottamus- ja virkatoimista. Sosialidemokraattisia valtuusmiehiä pidettiin piilokommunisteina. Kansalaiskokouksen valitsemina edusmiehinä valtuuston kokousta painostivat läsnäolollaan metsänhoitaja Emil Tuompo ja kauppias Iisak Kumpulainen. Lisäksi kunnantalon pihalla hyrиси kauppias Kaarakaisen Nash-auto. Samaisella autolla oli kyyditty sosialidemokraattinen kunnallismies Heikki Timonen kesäkuussa Neuvostoliittoon.¹

Painostus johti siihen, että valtuusto tyhjени kaikista vasemmistolaisista jäsenistä. Kommunistivaltuutettu Pekka Kaarakainen oli pyytänyt eroa jo etukäteen. Kokouksessa eroa pyysivät Lauri Huttunen, Ville Räikkönen, Pekka Komulainen ja Kalle Eskelinen. Heistä Eskelinen ja Räikkönen ilmoittivat olevansa sosialidemokraatteja. Eroihin myönnyttiin lyhyen keskustelun jälkeen yksimielisesti.²

Maalaisliittolaisten painostuksessa lapualaisaktivistit eivät sitä vastoin onnistuneet. Kunnankirjuri Rahikka mittautti kannatuksensa äänestyksessä, jolloin hänen eroaan vaati valtuutetuista vain lapualaismielinen opettaja Tuovinen. Lapualaisaktivistien syytöksiltä katosi pohja, kun Rahikka osoitti arkistojen

¹ Suomen Sosialidemokraatti 23.9.1930.

² Sonkajärven kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930, I Cb:3. Valtuuston pöytäkirja 19.8.1930.

perusteella hänen valintaansa tukeneen ainoastaan porvarillisten valtuutettujen, ei vasemmistolaisten, kuten oli väitetty.¹

Kunnanvaltuuston puhdistusliikettä seurasi Sonkajärvellä myös vaatimus työväentalojen sulkemisesta. Ponsi muotoiltiin samassa kokouksessa kuin kunnanvaltuuston kommunistijäsenille esitetty erovaatimus. Alustuksen työväentaloista piti kokouksessa opettaja Tuovinen. Ponsilauselmaa muotoilemaan valittiin kahdeksanhenkinen toimikunta, johon kuului tasapuolisesti pitäjän maanviljelijöitä, elinkeinonharjoittajia ja sivistyneistöä. Lapualaisten ydinryhmittymää - lukkolaisia - toimikunnassa edustivat kauppias Kumpulainen ja metsänhoitaja Tuompo. Toimikuntaan kuului myös suojeluskunnan paikallispäällikkö O. Hänninen. Ponnessa ei eroteltu kommunistisia ja sosialidemokraattisia työväentaloja toisistaan.²

Sonkajärven lapualaisaktivistit vaativat Sukevan ja Kainuunmäen työväentalojen sulkemista, koska niiden omistajayhdistykset olivat "virallisesti kommunistisia". Sonkajärven ja Kauppilanmäen työväentalot olivat kyllä sosialidemokraattisia, mutta sitä ne olivat ponnien laatijoiden mielestä ainoastaan näennäisesti. Mainittujen talojen koettiin vaarantavan yleisen järjestyksen ja turvallisuuden paikkakunnalla.³

Maaherran kautta kaikki ponnessa olleet työväentalot siirtyivät hallinnollisen prosessin piiriin. Sonkajärven ja Kauppilanmäen työväentalojen omistajayhdistykset todettiin sosialidemokraattisiksi, joten ne eivät antaneet aiheita lisäkäsittelylle. Sitä vastoin Sukevan ja Kainuunmäen työväentalojen omistajayhdistyksiä pidettiin kommunistisina, niillä kun oli yhteyksiä Työväen ja pienviljelijäin vaaliliittoon. EK:n Kajaanin alaosasto ei tyytynyt ainoastaan toteamaan omistajayhdistysten poliittista linjaa vaan myös ponnekkaasti ajoi Sukevan ja Kainuunmäen työväentalojen

¹ Id.

² JOMA, KLHA, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteeri) 1930, KD 1742/311 1930. Jäljennös Sonkajärven kansalaiskokouksen pöytäkirjaotteesta 19.8.1930.

³ JOMA, KLHA, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteeri) 1930, KD II 1742/311 1930. Jäljennös Sonkajärven kansalaiskokouksen valitseman toimikunnan anomuksesta Kuopion läänin maaherralle 19.8.1930.

sulkemista. Tämä oli vastoin EK:n pääosaston ohjeita, mistä alaosastoa myöhemmin muistutettiin.¹

Maaherra Ignatius määräsi Sukevan ja Kainuunmäen työväentalot suljettaviksi syyskuun alkupuolella. Nimismies sinetöi ovet 13.9.²

Miksi sosialidemokraattien toiminta oli koettu Sonkajärven lapualaisaktivistien keskuudessa kommunistisena? Selitykselle löytyy vahva perusta vaaliyhteistyöstä 1920-luvulla. EK:n tilastojen mukaan sosialidemokraatit ja kommunistit olisivat harjoittaneet vaaliliittoyhteistyötä Sonkajärvellä. Tiedoissa lienee tulkinnallinen virhe. Pikemminkin kyse oli ollut yleisehdokkuuksista, jolloin yksittäisiä sosialidemokraatteja oli ollut Työväen ja pienviljelijäin listoilla. Ainakin lapualaisaktivistit vetosivat siihen, että sosialidemokraattien äännet olivat lähtöisin kommunisteilta.³

Vieremäläiset vaativat kunnanvaltuuston puhdistusta kahdessa kansalaiskokouksessa. Ensimmäinen kokous pidettiin Vieremällä 2.8. paikkakunnan porvarillisten talollisten, opettajien ja kauppiaiden voimin. Heistä 65 allekirjoitti kunnanvaltuustolle adressin, jossa vaadittiin Työväen ja pienviljelijäin listoilta valittujen jäsenten, toisin sanoen "isänmaan pettureiden", eroamista kaikista kunnallisista luottamustoimista.⁴

Toisen kerran joukko vieremäläisiä vaati kunnanvaltuuston puhdistusta yläsavolaisten pitäjien kansalaiskokouksessa Iisalmessa 12.8. Kokouksessa valittiin vieremäläisten edusmiehiksi apteekkari Hjalmar Nyberg, kauppias Erkki Heiskanen ja tilanhoitaja F.E. Moberg valvomaan vaatimuksen perille menoa.⁵

¹ JOMA, KLHA, Saapuneita kirjeitä (lännsihteeri) 1930, KD II 1742/311 1930. Iisalmen pohjoispiirin nimismiehen lähete Kuopion läänin maaherralle 20.8.1930; KA, EK-Valpo I, Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet, Kansio Kommunistiset työväentalot ja kirjapainot. EK:n Kajaanin alaosaston KD 463/102 1930.

² JOMA, KLHA, Lännsihteerin konseptit 1930, KD II 1742/313.

³ KA, EK-Valpo I, Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet, Kommunistit kunnalliselämässä. Kansio Kunnanvaltuustot EK:n Kajaanin ja Kuopion alaosaston piirissä.

⁴ Vieremän kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930. Valtuuston pöytäkirja liitteineen 18.8.1930.

⁵ Id.

Vieremän kunnanvaltuuston seitsemästä Työväen ja pienviljelijäin vaaliliitosta valitusta jäsenestä kaksi pyysi eroa ennen valtuuston kokousta 18.8. Pienviljelijä Aaro Korhonen kiisti olevansa kommunisti, mutta taipui eronpyyntöön “radaltaan järkytetyn yhteiskuntarauhan nimessä”. Korhonen ei allekirjoittanut väitettä siitä, että häntä olivat äänestäneet kommunistit. Hän piti kannattajinaan puolueisiin kuulumatonta, järjestäytymätöntä työväkeä ja pientalojen isäntiä. Työmies Ilmari Partanen anoi eroa “nykyisen sisäpoliittisen tilanteen takia”.¹

Valtuuston kokouksessa käytiin keskustelu muiden kommunistivaltuutettujen asemasta. Heistä Taavetti Kellberg oli jättäytynyt kokouksesta pois pyytäen sitä ennen eroa suullisesti valtuuston puheenjohtajalta. Itse kokousta edelsi kansalaiskokouksen lähetystön visiitti, jonka aikana kauppias Heiskanen esitti vieremäläisten adressin sekä yläsavolaisten yhteisen pönten. Lyhyen tauon jälkeen pyysivät eroa valtuusmiehet Vihtor Komulainen, Robert Lappalainen, Lauri Degelberg ja Pekka Lappalainen. Sosialidemokraatti August Juslinia ei vaadittu eroamaan, vaikka hän ilmoittikin olleensa yleisehdokkaana Työväen ja pienviljelijöiden listalla. Juslin oli pelännyt valtuustosta eroamista, “sillä onhan tunnettua ettei kommunisteilla nykyisin ole minkäänlaisia oikeuksia”. Kun myös kommunistien varajäsenet ilmoittivat eroavansa, paikalle kutsuttiin salin ulkopuolella odottaneet porvarillisten listojen varamiehet.²

Kommunististen työväentalojen sulkemiseksi liikehdyttiin Vieremällä ainoastaan Haajaisten kylällä. Haajaisilla neuvoteltiin asiasta pian ensimmäisen kansalaiskokouksen jälkeen 5.8. Mitään suuria joukkoja ei ollut liikkeellä, sillä lopulta Haajaisten työväentalon sulkemisadressin allekirjoitti kymmenen paikallista talollista, joukossa suojeluskunnan osastopäällikkö R. Ahonen. Kyläläiset väittivät nähneensä talolle viedyn “kiihoituskirjallisuutta”. Työväentalo oli adressin laatijoiden mielestä vaalien alla “taas erinomainen kiihoituksen pesäpaikka, mikä

¹ Id.

² Id.

johtaisi lopulta rauhattomuuteen”. Maaherralta vaadittiin talon sulkemisen lisäksi sen takavarikoimista valtiolle.¹

Vieremän nimismies Aku Räihä puolsi Haajaisten työväentalon sulkemista. Adressia hän piti selkeänä osoituksena paikkakunnan mielialoista. Räihä esitti lisäksi muidenkin pitäjän vasemmistolaisten työväentalojen sulkemista, perusteluinaan omistajayhdistysten kommunistisuus.²

Nimismiehen lähete siirsi Haajaisten, Kaarakkalan, Laidinmäen, Poroveden, Varpasten ja Vieremän työväentalot hallinnollisen prosessin piiriin. Lisäselvityksessään Räihä viittasi adressin allekirjoittaneiden kansalaisten yleisesti tunnettuihin isänmaallisiin mielipiteisiin. Laidinmäen työväenyhdistyksen kommunistisuutta selitti se, että sen puheenjohtaja oli aiemmin ilmoittanut iisalmelaisessa Salmettaressa luopuneensa kommunistisista toimintamuodoista. Nimismiehelle tämä oli riittävä peruste siitä, että yhdistys oli ollut kommunistinen lähimenneisyydessä. Räihä viittasi myös saamiinsa nimettömiin uhkauksiin, joissa peloteltiin epäjärjestyksellä, mikäli taloja ei suljettaisi. Räihän mielestä kuntalaisissa herätti “ymmärrettävää pahennusta se seikka, jos kommunistit edelleenkin saavat toimia”.³

Kun EK:n Kuopion alaosaston lausunto määrätti Haajaisten työväen ja pienviljelijäin yhdistyksen kommunistiseksi, maaherra Ignatius määräsi Haajaisten työväentalon suljettavaksi 13.9.1930. Sitä vastoin muiden talojen sulkemisten osalta syntyi ennen näkemättömiä erimielisyyksiä maaherran ja lääninsihteerin Väinö Mielosen välille. Mielonen piti nimismiehen lisäselvityksiä riittämättöminä, sillä uhkailussa oli ollut loppujen lopuksi kyse vain yhdestä nimettömästä kirjeestä. Mielonen epäili omavaltaisuuksien mahdollisuuksia, olihan nimismies itsekkin pitänyt kommunistien toimintaa loppuneena heinäkuisen kommunistien julkiset tilaisuudet

¹ JOMA, KLHA, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteerin) 1930, KD 358/342 1930. Jäljennös Haajaisten kyläläisten adressista Kuopion läänin maaherralle 5.8.1930.

² JOMA, KLHA, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteerin) 1930, KD 358/342 1930. Iisalmen pohjoispiirin nimismies Kuopion läänin maaherralle 13.8.1930.

³ JOMA, KLHA, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteerin) 1930, KD 358/342 1930. Iisalmen pohjoispiirin nimismiehen lähete Kuopion läänin maaherralle 30.8.1930 ja Iisalmen pohjoispiirin lähete Iisalmen kihlakunnan kruununvuodille 30.8.1930.

ja kokoukset kieltävän erityismääräyksen jälkeen. Lääninsihteeri kysyi, mitä vaaraa oli taloista, joita ei käytetty. Mielonen näki selvästi, että talojen sulkeminen kyseisin perustein ei ollut enää hallinnollisen erityisvaltuuden alkuperäisen hengen mukaista. Mikäli kaikki Vieremän työväentalot suljettaisiin ainoastaan omistajayhdistysten järjestöyhteyksiin vedoten, maaherran täytyisi lopulta sulkea kaikki maakunnan työväentalot, joilla oli yhteyksiä Työväen ja pienviljelijäin vaaliorganisaatioon. Mielosen mielestä kommunististen työväentalojen valvontaan riitti heinäkuinen hallinnollinen määräys niin kauan, kun yleinen järjestys ja turvallisuus eivät olleet konkreettisesti uhattuina.¹

Maaherran tasapainoilu kahden vaihtoehdon välillä päättyi lopulta sulkemisten kannalle. Hän vastasi lääninsihteerille, ettei ollut mitään syytä jäädä odottamaan epäjärjestyksiä, vaikka niitä ei ollut vielä esiintynytäkään. Talon omistajayhdistysten kommunistisuus oli maaherran mielestä riittävä peruste sulkemisille. Nimismies Rähkä sinetöi Kaarakkalan, Laidinmäen, Varpasten ja Vieremän työväentalot 30.9.1930 ja Poroveden työväentalon 7.10.1930.²

Vieremän työväenyhdistys valitti päätöksestä ensin maaherralle ja sen jälkeen sisäasiainministeriöön saakka. Yhdistyksen aktiivit ilmoittivat yhdistyksen liittyneen vuonna 1929 SDP:hen. Heidän epäonnekseen yhdistysrekisteristä ei vain löytynyt tällaista merkintää. Maaherran lausuntojen perusteella valitus hylättiin myös ministeriössä. Ignatius oli esittänyt, että "kysymyksessä on vain naamio, jonka alla pyritään vanhaa toimintaa jatkamaan".³

¹JOMA, KLHA, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteeri 1930, KD III 358/342 1930. Lääninsihteerin kirjelmä Kuopion läänin maaherralle 19.9.1930.

² JOMA, KLHA, Lääninsihteeri (saapuneita kirjeitä) 1930, KD III 358/342 1930. Kuopion läänin maaherran vastaus lääninsihteerin kirjelmään 20.9.1930.

³ JOMA, KLHA, Kirjekonseptit 1930, N.o 5056; JOMA, KLHA, Lääninsihteerin konseptit 1931, KD 227/378 1931.

5.3.8. Säyneisen porvarilliset valtuutetut junailevat puhdistuksen

Maa- ja metsätalousvaltaisen Säyneisen kansalaiskokous pidettiin 12.8. Kokousyleisö esitti erovaatimuksen kunnan kommunistisille luottamushenkilöille, jonka pohjalta muotoiltiin ponsi valtuuston puheenjohtajalle. Siinä vaadittiin kommunisteja jättämään “vapaaehtoisesti” paikkansa kunnallisissa hallintoelimissä kunnallisvaalilakien heinäkuisten muutosten perusteella. Ponnen lopuksi todettiin uhmakkaasti, ettei “entinen olotila voi ilman isänmaallisten kuntalaisten mieliä kiihoittamaan enää täälläkään pitempään jatkua”.¹

Kokouksessa oli mukana porvarillisia valtuutettuja. Kokouksen päätyttyä ponnen kopioon tehdyissä lisämerkinnöissä laskelmoitiin, että valtuutetuista neljä tulee puoltamaan erovaatimusta ja loput porvarillisista valtuutetuista pysyvät ääneti.²

Säyneisen kunnanvaltuusto kokoontui 14.8. Ennen esittelylistan mukaista käsittelyjärjestystä valtuuston puheenjohtaja Antti Kettunen puhui “voimakkaan ja päättäväisen kansanliikkeen” puolesta, joka oli noussut “isänmaata ja sen kalleimpia etuja vastaan harjoitetun rikollisen toiminnan lopettamiseksi”. Kettunen jatkoi tämän kansanliikkeen saaneen “monin paikoin ilmaisuja myös siten, että kunnanvaltuustoista kommunistit ovat poistuneet”. Siten hän katsoi velvollisuudekseen, “useiden kuntalaisten toivomuksesta”, kehottaa kommunistien listalta valittuja jäseniä jättämään paikkansa. Tämän jälkeen Kettunen luki kansalaiskokouksen ponnen.³

Lyhyen keskustelun jälkeen eroa pyysivät talollinen Heikki Niskanen, työmies Antti Laasanen ja puuseppä Pekka Vartiainen. Seppä Olli Pehkonen kieltäytyi alkuun eroamasta, mutta myöntyi lopulta, kun porvarilliset valtuutetut Martti Huttunen ja P. Keinänen kehottivat harkitsemaan uudelleen. Kokousta jatkettiin

¹ Juankosken kaupunginarkisto, Säyneisen kunnanarkisto, Muut yksityisten kirjelmät 1923 - 1970, Ea 14 b:1. Säyneisen kansalaiskokouksen ponsi kunnanvaltuustolle 12.8.1930.

² Id.

³ Juankosken kaupunginarkisto, Säyneisen kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930. Valtuuston pöytäkirja 14.8.1930.

vajaalukuisena, koska valtuusto oli yhä päätösvaltainen.¹ Syyskuisessa kokouksessa ero myönnettiin kommunistien varajäsenille, jonka jälkeen valtuustoa täydennettiin porvarillisilla varamiehillä.² Valtuuston puhdistus oli toteutunut lapualaisaktivistien ja porvarillisten valtuutettujen yhteispelinä.

5.3.9. Kiuruveden uskonnollisten piirien mitta täyttyy

Maatalousvaltaisesta Kiuruvedestä kehittyi osittain suosiollisen sijaintinsa ja osittain radikaalin lapualaisuuden kannatuspohjan johdosta Keski-Suomesta itään johtavan kyyditysreitien etappikeskus, jossa kyydittävät siirrettiin uusiin ajoneuvoihin tai kyyditsijät opastettiin eteenpäin. Etapin perustajina oli ollut paikallisia suojeluskunta-aktivisteja, joukossa mm. suojeluskunnan paikallispäällikkö, talollinen Paavo Jauhiainen.³ Pitäjän suojeluskunta-aktivisteilla oli ollut yhteyksiä Pohjanmaan aktivistipiireihin jo tammikuussa 1918, jolloin oli hankittu aseita Kiuruveden suojeluskunnalle.⁴

Kiuruveden “eri puolueisiin kuuluvien isänmaallisten kansalaisten” kansalaiskokous pidettiin nuorisoseurantalossa 13.8. Alustajina kokouksessa toimivat vapaussodan veteraanit ja suojeluskunta-aktivistit Jauhiainen ja talonomistaja Antti Tikkanen.⁵

Kokouksessa hyväksyttiin yksimielisesti vaatimukset kunnanvaltuuston kommunistijäsenten eroamisesta ja kommunististen työväentalojen sulkemisesta. Samalla perustettiin Suomen Lukon paikallisosasto, jonka toimikuntaan valittiin

¹ Id.

² Juankosken kaupunginarkisto, Säyneisen kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930. Valtuuston pöytäkirja 22.9.1930.

³ Siltala 1985, s. 293, 302; Leo Huovinen, Kiuruvesi 1873 - 1980, Kiuruvesi 1988, s. 256.

⁴ Savo 15.8.1930; Huovinen 1988, s. 228 - 230.

⁵ JOMA, KLHA, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 31, Kotelo Ead 2. Jäljennös Kiuruveden kansalaiskokouksen pöytäkirjaotteesta 13.8.1930.

talolliset Jauhiainen, Alfred Kärkkäinen ja Antti Tenhunen, talonomistaja Tikkanen ja pankinjohtaja August Läksy.¹

Lukkolaisten tehtäväksi annettiin kansalaiskokouksen nimissä kommunistivaltuutetuille lähetettävän erovaatimuksen muotoilu. Kommunististen työväentalojen sulkemisvaatimusta muotoilemaan valittiin sitä vastoin erillinen valtuuskunta, johon kuuluivat lukkolaiset Jauhiainen ja Tikkanen sekä pitäjän tunnettua pappissukua edustava teologian ylioppilas Paavo Malmivaara.²

Kiuruveden kansalaiskokous pelästytti jo ennestään aroiksi käyneet kommunistivaltuutetut. Heistä Pekka Kärkkäinen, Matti Kangaskokko, Heikki Katainen, Matti Tikkanen ja Pekka Tossavainen olivat lähettäneet jo ennen kansalaiskokouksen järjestäytymistä valtuustolle eroanomuksensa, jossa viittasivat työskentelynsä kunnallisissa luottamustoimissa käyneen vaikeaksi “nykyisten poliittisten olojen vuoksi”. Valtuusto suostui eroihin yksimielisesti 15.8. Tämän jälkeen kommunistivaltuutettu Juho Kumpulainen pyysi eroa suullisesti, mihin myös suostuttiin. Valtuusto oli tyhjentynyt kaikista kommunistijäsenistä. Koska valtuusto oli jäänyt yhä päätösvaltaiseksi, työtä jatkettiin siten, että varajäsenet kutsuttiin vasta seuraavaan kokoukseen. Syyskuussa valtuustoa täydennettiin porvarillisilla varamiehillä.³

Pitäjän kommunististen työväentalojen sulkemisvaatimus toimitettiin nimismies Vilho Heinolle samana päivänä, kun kunnanvaltuusto oli tyhjentynyt kommunisteista. Listalle olivat joutuneet “kommunistisen ruton tärkeimmät henkiset saastuttajat”, Kiuruveden kirkonkylän, Luupuveden, Remeskylän, Kalliokylän, Koivujärven ja Rytbyn työväentalot. Niistä oli lapualaisaktivistien mukaan levitetty kumouksellista toimintaa, joka oli ollut syypäänä työväestön “isien uskon, Jumalan pelon sekä lähimmäisen ja isänmaan rakkauden” unohtamiseen. Työväestöä sinänsä ei tuomittu, vaan sitä turmeleva aate. Nimismies Heino lähetti vaatimuksen

¹ Savo 15.8.1930.

² JOMA, KLHA, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 31, Kotelo Ead 2. Jäljennös Kiuruveden kansalaiskokouksen pöytäkirjaotteesta 13.8.1930.

³ MIMA, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat, Kiuruveden kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930, Cb:4. Valtuuston pöytäkirja 15.8.1930.

maaherralle lisäviittauksella, että talojen omistajayhdistykset olivat hänen mielestään kommunistisia.¹

Kun EK:n Kuopion alaosasto määritti edellä mainittujen työväentalojen omistajayhdistykset kommunistisiksi, maaherra Ignatius määräsi listalle joutuneet talot suljettaviksi 25.8.² Pitäjään jäi enää yksi toimiva työväentalo, joka oli sosialidemokraattisen Ruutanan työväenyhdistyksen hallussa. Sekin määrättiin huvilupakieltoon neljäksi kuukaudeksi syyskuusta 1930 alkaen. EK:n Pääosasto oli todennut, että omistajayhdistys oli kuulunut SSTP:hen, mutta liittynyt sittemmin SDP:hen. Kommunistisena taloa ei siten voitu sulkea. Talon sulkemista oli vaatinut maaherralta opettaja Jalmari Maijala, joka oli suhtautunut penseästi työväenjärjestöihin niiden syntyhetkestä lähtien.³

Kiuruveden kommunisminvastainen liikkeen argumentoinnille antoi erityissävyn sen syvästi latautunut uskonnollisuus. Nuoremista kirkonmiehistä paikallisten lapualaisaktivistien ydinryhmittymään kuuluivat mm. pastori Elias Simojoki ja teologian ylioppilas Paavo Malmivaara. Kiuruvesi oli Pohjois-Savossa tunnettu herännäispitäjänä. Herännäisyydellä oli ollut vankka sija pitäjässä etenkin 1800-luvun loppupuolella, jolloin peräti kolmasosa seurakuntalaisista oli ollut herännäisiä. Kirkkoherra Wilhelmi Malmivaara oli ollut koko maan herännäisyyden johtomiehiä. Uusi herätyksen aalto oli koettu jälleen kansalaissodan jälkeen.⁴

Syvä uskonnollisuus torjui kommunismin paljolti yhteiskuntamoraalin kannalta. Pelko ja vihamielisyys kommunismin turmelevaa aatetta vastaan ulottui vieläkin kauemmaksi kuin vapaussodan aikaan, vaikka vapaussodan kokemuksillakin oli tärkeä vaikuttimensa valkoisen aktivismin uudelleen järjestäytymisessä.

¹ JOMA, KLHA, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 31, Kotelo Ead 2. Kiuruveden nimismiehen lähete Kuopion läänin maaherralle ja jäljennös kiuruvetisten anomuksesta Kuopion läänin maaherralle 15.8.1930.

² JOMA, KLHA, Lääninsihteerin konseptit 1930, KD 1720/309 1930.

³ JOMA, KLHA, Lääninsihteerin konseptit 1930, KD 1931/328 1930; Huovinen 1988, s. 200; TA, SDP:n Puoluetilastot. Puolueen asema vaalipiireittäin 1929 - 31; KA, EK-Valpo I, Kuopion alaosaston arkisto, Kiertokirjeitä 1921 - 31, EK/KD 729/103 1930.

⁴ Huovinen 1988, 193 - 194.

5.3.10. Lapinlahden porvarilliset koolla

Maa- ja metsätalousvaltaisen Lapinlahden kansalaiskokous pidettiin suojeluskuntatalossa aamulla 14.8. Kokouksessa laadittiin lista kunnallisten luottamuselinten kommunistijäsenistä, joille vaadittiin eroa. Erovaatimusta tehostettiin 133 "isänmaallisen lapinlahtelaisen" allekirjoittamalla adressilla. Allekirjoittajat julistivat valvovansa sitä, että "vaatimuksemme tulee täytetyksi". Kokouksen päätteeksi agronomi Hemmo J. Salmi, maanviljelijä Johan Jääskeläinen ja kansanopistonjohtaja Vilho Pesonen valittiin viestinviejiksi kunnanvaltuuston samanpäiväiseen kokoukseen.¹

Lapinlahden kunnanvaltuusto kokoontui kireässä tunnelmassa. Kansalaiskokouksen lähetystö odotti kokoushuoneen ulkopuolella. Kommunistivaltuutetut Yrjö Asikainen ja Antti Vainikainen olivat pyytäneet eroa kirjallisesti ennen kokousta, mutta kuusi kommunistia oli uskaltanut paikalle. Kunnanvaltuuston puheenjohtaja, opettaja O.S. Nygren avasi kokouksen lukemalla kansalaiskokouksen adressin. Sitä seurasi tiukkanainen keskustelu, jonka päätteeksi valtuutetut Kalle Martikainen, Johanna Byman, Paavo Väisänen, Otto Rosenberg, Kalle Korhonen ja Juho Vainikainen poistuivat kokoushuoneesta pyydettyään sitä ennen eroa. Ennen kuin valtuustossa jaettiin puheenvuoroja, puheenjohtaja kutsui sisään kansalaiskokouksen lähetystön, joka saattoi havaita vaatimuksensa toteutuneen. Tämän jälkeen kommunistivaltuutetuille myönnettiin ero yksimielisesti.²

Päätösvallatta jäänyt valtuusto siirsi kokousta seuraavaan päivään. Kommunististen varamiesten pyydettyä eroa heidän tilalleen oli kutsuttu valtuutettuja porvarillisilta ja sosialidemokraattisilta listoilta. Kunnanvaltuuston tyhjennyttyä kommunisteista puheenjohtaja Nygren piti puheen, jossa korosti kokouksen historiallista merkitystä. Hän huomautti kuitenkin, ettei

¹ Lapinlahden kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930. Valtuuston pöytäkirja 14.8.1930.

² Lapinlahden kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat. Valtuuston pöytäkirja 14.8.1930.

kommunistivaltuutettujen “eroaminen merkitse kunnan vähempiosaisten edustuksen lakkaamista”. Nygrenin mukaan kunnallislakien muutoksen kautta tuli vain “kumouksellisten aineiden pääsy kunnallisiin luottamustoimiin estetyksi”.¹

Elokuun 14. päivänä - heti kunnanvaltuuston kokouksen jälkeen - pidettiin toinen kansalaiskokous, jonka avasi agronomi Salmi. Kokouksen 60 osanottajaa vaativat Lapinlahden kirkonkylän, Mäntylahden ja Pohjois-Ollikkalan työväentalojen sulkemista kommunistisina. Omistajayhdistysten linjan määrittelyssä viitattiin siihen, että niiden johtokuntien jäseniä oli juuri eronnut kunnanvaltuustosta kommunisteina. Erityisenä ärsyksenä lapualaismielisille oli ollut Lapinlahden kirkonkylän työväentalon kahvila, josta oli voitu jakaa kommunistisia oppeja. Kokousyleisö kehotti viranomaisia pitämään silmällä myös sosialidemokraattisia työväentaloja, jottei niihin pesiä kommunistista toimintaa.²

Kokouksen jälkeen päätettiin perustaa Suomen Lukon paikallisosasto. Se ei kuitenkaan kerännyt suojiinsa kovin suuria joukkoja, sillä jäseniksi ilmoittautui vain 20 paikkakuntalaista. Paikallisosaston toimikunnan puheenjohtajaksi valittiin kansanopistonjohtaja Vilho Pesonen, sihteeriksi rovasti Kaarlo Parikka ja jäseniksi nimismies Vilho Räsänen, maanviljelijä Juho Martikainen ja maanviljelijä Juho Mykkänen.³

Kansalaiskokouksen vaatimuksen kohteina olleet työväentalot siirtyivät nimismies Räsänen välityksellä hallinnollisen prosessin piiriin. Kun sekä nimismies että EK:n Kuopion alaosasto määrittivät niiden omistajayhdistykset kommunistisiksi, maaherra Ignatius määräsi listalle joutuneet talot suljettaviksi 2.9.1930.⁴

¹ Lapinlahden kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat. Valtuuston pöytäkirja 15.8.1930.

² JOMA, KLHA, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 31, Kotelo Ead 2. Jäljennös Lapinlahden kansalaiskokouksen pöytäkirjasta 14.8.1930.

³ Savo 16.8.1930.

⁴ JOMA, KLHA, Lääninsihteerin konseptit 1930, KD 1759/313 1930.

5.3.11. Kuopion maalaiskunnan kommunistipainostus

Kuopion maalaiskunnan kansalaiskokous pidettiin Kuopion osuuskahvilassa muutamaa tuntia ennen valtuuston kokousta 15.8. Kokouksessa laadittiin kunnanvaltuuston kommunistijäsenten eroa vaativa adressi, jonka allekirjoitti 40 kuntalaista, pääosin maanviljelijöitä, liikkeenharjoittajia ja sivistyneistöä.¹

Adressin luki valtuuston kokouksessa agronomi Aarne Mikander. Tämän jälkeen alkoi tiukka sananvaihto porvarillisten valtuutettujen ja erolistalle joutuneiden valtuutettujen välillä. Valtuutettu Juho Rissanen ilmoitti, "ettei kuulu kommunistiseen puolueeseen eikä näin ollen suostu eroamaan muutoin kuin väkivalloin". Muut kommunistivaltuutetut eivät sitä vastoin pysyneet yhtä lujina. Eero Launonen, August Keinänen, Enok Hoffren, Davit Kerman ja Eino Savolainen pyysivät eroa vuoron perään; neljä viimeksi mainittua tosin halusivat kirjattavan, että he erosivat "pakotettuna". Lopulta myös Rissasen rohkeus mureni, ja hänkin pyysi eroa. Kun valtuusto suostui yksimielisesti eronpyyntöihin, kaikki paikalla olleet kommunistivaltuutetut poistuivat istuntosalista. Päätösvallattomaksi jäänyt valtuusto siirsi kokousta 20.8., jolloin paikalle kutsuttiin eronneiden valtuutettujen varamiehet. Kun varamiehiä kutsuttiin 11, ero myönnettiin ilmeisesti myös niille neljälle kommunistivaltuutetulle, jotka eivät olleet kokouksessa paikalla; heidän joukkoonsa lukeutui kansanedustaja August Turunen, joka oli pakoillut poliisia Työväen ja pienviljelijäin eduskuntaryhmän vangitsemismääräyksestä lähtien.²

Elokuun 20. päivän kokouksessa oli läsnä ainoastaan kolme kommunistista varamiestä. Kun he pyysivät eroa, valtuustoa täydennettiin yhdeksällä etukäteen paikalle kutsutulla porvarillisten listojen varamiehellä. Muiden kommunististen varamiesten katsottiin luopuneen tehtävistään jättäytymällä kokouksesta pois.³

¹ Kuopion kaupunginarkisto, Kuopion maalaiskunnan arkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930. Valtuuston pöytäkirja 15.8.1930.

² Id.

³ Kuopion kaupunginarkisto, Kuopion maalaiskunnan arkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930. Valtuuston pöytäkirja 20.8.1930.

Pitäjän kommunistisia työväentaloja vaadittiin suljettavaksi melko omalaatuisella tavalla pian kunnanvaltuuston 14.8. kokouksen jälkeen. Kuopion piirin nimismies vastaanotti allekirjoittamattoman kirjeen, jossa "joukko maltillisia isänmaallisia kansalaisia" kyseli, miksi osa kunnan kommunistisista työväentaloista oli suljettu ja osa jätetty auki. Kirjeessä viitattiin kaikkien työväentalojen sulkemisen tärkeyteen, jotta "rauha paikkakunnalla säilyisi nykyisenä kiihkeänä aikana". Nimismies oli kirjeen laatijoiden kanssa samalla kannalla: kirje puhui hänen mielestään "selvää kieltä siitä, mihin tilanne saattaa johtaa ja johtaakin, ellei jotain väliin tule". Lisäksi nimismies ilmoitti kuulleensa huhuja Autiorannan työväentalolla öiseen aikaan pidetystä kommunistisesta tilaisuudesta. Poliisikonstaapelin oli hänen mielestään mahdotonta valvoa saloseutujen työväentaloja.¹

Nimismiehen anomusta seurannut kirje reunustettiin lääninkansliassa usein kysymysmerkein. Vaikka kirje olisi voinut olla yhtä hyvin nimismiehen käsialaa, tapaus ulotettiin hallinnollisen prosessin piiriin. Kun EK:n Kuopion alaosasto määrätti omistajayhdistykset kommunistisiksi, maaherra Ignatius määräsi Autiorannan, Haminalahden ja Niemisjärven työväentalot suljettaviksi 20.8.1930.²

5.3.12. Riistavedellä järjestäytyään kommunistijahtiin

Riistaveden kansalaiskokous kokoontui käsittelemään kunnan kommunististen luottamusmiesten erovaatimusta 15.8. Kokousyleisö valtuutti pastori E.V. Saunion viemään kansalaiskokouksen vaatimuksen samana päivänä kokoontuvalle kunnanvaltuustolle. Lisäksi kokouksessa perustettiin Suomen Lukon paikallisosasto,

¹ JOMA, KLHA, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 31, Kotelo Ead 2. Kuopion maalaiskunnan nimismiehen lähete Kuopion läänin maaherralle 18.8.1930 ja Päivämätön kirje Kuopion maalaiskunnan nimismiehelle.

² JOMA, KLHA, Lääninsihteerin konseptit, KD 1591/297 1930.

jonka toimikuntaan valittiin maanviljelijät Tatu Smolander ja Aaro Toivanen, opettaja Yrjö Karttunen, seppä Iivari Haring ja pastori Saunio.¹

Kommunistisista kunnallismiehistä maanviljelijät August Happonen ja Erik Tuovinen olivat pyytäneet eroa kirjallisesti jo muutamaa päivää ennen valtuuston kokousta. Ero myönnettiin heille yksimielisesti, jonka jälkeen pastori Saunio saapui esittämään läsnäolleille kommunistivaltuutetuille kansalaiskokouksen vaatimusta. Tähän vaatimukseen yhtyivät myös valtuuston porvarilliset jäsenet. Sen jälkeen esittivät maanviljelijät Pekka Lipponen ja Taavetti Kankkunen, kupariseppä Juho Kekäläinen ja räätäli Antti Smolander anomuksensa "heidän vapauttamisestaan kaikista luottamustehtävistä". Valtuuston jäsenyydestä vapautettiin myös kaikki kommunistiset varajäsenet. Tämän jälkeen valtuustoa täydennettiin porvarillisten listojen varamiehillä.²

Valtuuston puhdistuksen jälkitunnelmissa ei Riistavedellä syntynyt työväentalojen vastaista liikettä. Pitäjän kommunistiset työväentalot oli suljettu edellisenä päivänä samanaikaisesti kuin naapurikunnan Tuusniemen kommunistiset työväentalot.³ Syy löytyi siitä, että Riistaveden kommunistiset työväentalot olivat olleet liitettyinä kuntaa valvovan Tuusniemen piirin nimismiehen sulkemisanomukseen elokuun alkupuolella.

¹ Kuopion kaupunginarkisto, Riistaveden kunnan arkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930. Valtuuston pöytäkirja 15.8.1930; Savo 16.8.1930.

² Kuopion kaupunginarkisto, Riistaveden kunnan arkisto. Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930. Valtuuston pöytäkirja 15.8.1930.

³ JOMA, KLHA, Lääninsihteerin konseptit 1930, KD 1621/299 1930.

5.4. Kunnanvaltuutettujen painostusta ilman kansalaiskokousta tai Suomen Lukon paikallisosastoa

5.4.1. Menneisyys polttopisteessä Leppävirralla

Leppävirran lapualaisaktivistit olivat aloitekykyisiä, mikä oli ilmennyt mm. kyyditysten etappijärjestelyissä. Kuntaan ei kuitenkaan saatu perustettua kommunisminvastaisen taistelun käsikassaraksi toivottua Suomen Lukon paikallisosastoa, vaikka leppävirtalaisilla Nike Riihikalliolla ja Aaro Hokkasella oli ollut merkittävä osuus Suomen Lukon piiriorganisaation luomisessa. Leppävirtalaiset lapualaisaktivistit harjoittivat siten painostuspolitiikkaansa täysin virallisen järjestökentän ulkopuolelta. Tämä tekee jossain määrin heidän liikkeidensä seuraamisen vaikeaksi.

Leppävirran lapualaisaktivistien kommunisminvastainen taistelu löysi paikalliset kohteensa heinäkuun puolivälissä. Oleellisena selittäjänä oli eduskunnan asettuminen kunnallisvaalilakien muutosten taakse 15. päivänä heinäkuuta. Uuden, kommunistien vaalitoiminnan kieltävän lain oli määrä astua voimaan seuraavissa kunnallisvaaleissa, mutta leppävirtalaiset aktivistit katsoivat sen velvoittavan käytäntöön välittömästi.

Leppävirran kunnanvaltuuston kommunistisia jäseniä lähestyttiin pian sen jälkeen, kun tieto eduskunnan päätöksestä saavutti julkisuuden. Painostuksen kohteeksi joutui kommunistien lisäksi Tuppurinmäen työväenyhdistyksen aktiivi Kusti Räsänen, joka oli erotettu kirkonkylän työväenyhdistyksestä ja SDP:stä vuonna 1928 kommunisteja suosivan linjansa vuoksi. Tapauksen teki monimutkaiseksi se, että Tuppurinmäen työväenyhdistys kuului SDP:hen.¹

Todennäköisesti kommunistivaltuutettuja painostettiin eroamaan kirjeitse. Pientilallinen Otto Turunen ja torppari Aleksander Leivo pyysivät eroa kunnallisista luottamustoimistaan 19.7.1930 epämääräisesti "yleiseen tilanteeseen" viitaten.

¹ Hovi Olavi, Leppävirran historia II. Pieksämäki 1995, s. 435 - 436.

Painostuksen alkuperää he eivät ilmaisseet, eivätkä he myöskään käyneet kiistämään kommunistisuuttaan. Kusti Räsänen sitä vastoin kiisti syytökset siitä, että hän oli kommunistisen puolueen jäsen tai tullut valituksi valtuustoon kommunistien äänillä. Silti Räsänenkään ei paljastanut, ketkä häntä olivat painostaneet eroamaan. Sekavien tunteiden myllerryksessä syntyneessä erokirjeessään hän vetosi taloudellisiin vaikeuksiin, yleiseen tilanteeseen, sosialidemokraattiseen taustaansa ja pasifistiseen luonteeseensa.¹

Täysin suunnitellusti painostus ei vaikuttanut ensi alkuun: kolme painostuksen kohdetta oli tosin pyytänyt eroa, mutta Työväen ja pienviljelijäin listoilta valitut Abel Immonen, Abel Kosunen ja Antti Hartikainen eivät olleet taipuneet.

Päätös kunnanvaltuuston puhdistuksesta oli siirtynyt valtuuston sosialidemokraattien ja porvarillisten jäsenten käsiin. Paikkakunnan lapualaisaktivistit eivät olleet läsnä valtuuston kokouksessa 21.7., jolloin Leivolle, Räsäselle ja Turuselle myönnettiin ero kaikista kunnallisista luottamustoimista. Kun valtuuston enemmistö oli päätöksessään yksimielinen, läsnä olleet kommunistivaltuutetut Immonen, Kosunen ja Hartikainen pyysivät lopulta eroa "samoihin syihin" vedoten. Päätösvaltottomaksi jäänyt valtuusto päätti siirtää kokousta elokuun alkuun ja kutsua paikalle eronneiden valtuutettujen varajäsenet.²

Valtuuston puhdistuksella oli kaikkien porvarillisten valtuutettujen tuki. Valtuuston sosialidemokraattinen ryhmäkään ei protestoinut kommunistivaltuutettujen eroja millään lailla. Räsäsen tapaus lienee ollut sosialidemokraateille kiusallinen, sillä mies oli toiminut SDP:hen kuuluvassa yhdistyksessä, vaikka olikin erotettu puolueesta. Sosialidemokraateilla oli painoarvoinen osa kunnanvaltuuston puhdistuksen läpi viemisessä, muodostivathan he valtuuston suurimman ryhmän. Myös valtuuston puheenjohtaja Aaro Kolehmainen oli sosialidemokraatti.

¹ Leppävirran kunnanarkisto, Ca:6, Pöytäkirjojen liitteet. Aleksander Leivon, Kusti Räsäsen ja Otto Turusen kirjeet kunnanvaltuustolle 19.7.1930.

² Leppävirran kunnanarkisto, Cb:9, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat, Pöytäkirja 21.7.1930.

Leppävuiran kunnanvaltuusto oli myöntänyt eron kommunistisille valtuutetuille ensimmäisenä maakunnassa. Kunnanvaltuuston lopullisesta puhdistuksesta muodostui kuitenkin melkoinen karuselli, kun puheenjohtaja Kolehmainen säännönmukaisesti kutsui eronneiden valtuutettujen tilalle Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton varajäseniä. Ensin erosivat tutun kaavan mukaisesti varajäsenet elokuussa ja sitten varajäsenten varajäsenet syyskuussa. Laillisen järjestyksen hitauteen kyllästyneet porvarilliset valtuutetut painostivat viimein viimeisetkin kommunistiset varajäsenet ulos kunnanvaltuuston kokouksesta 30.9.¹ Valtuusto jatkoi loppuvuoden vajaalukuisena.

Tuppurinmäen ja Paukarlahden työväentalot joutuivat elokuussa tulilinjalle ikään kuin luonnollisena jatkeena sille, että niiden omistajayhdistysten aktiiveja oli savustettu ulos kunnallisista luottamustoimista. Mitään laajempaa työväentalojen vastaista rintamaa pitäjään ei syntynyt. Tähän oli yksi selitys: Leppävuiralla ei ollut kommunististen yhdistysten omistamia työväentaloja. Tuppurinmäen ja Paukarlahden työväentalot olivat SDP:hen kuuluvien yhdistysten hallussa. Tämä luonnollisesti vaikeutti niiden sulkemista.

Leppävuiran historian kirjoittajan Olavi Hovin mukaan suurin osa paikkakunnan sosialidemokraattisista työväenyhdistyksistä oli ollut 1920-luvulla puolueen linjaa radikaalimpia. Kirkonkylän työväenyhdistystä oli siivottu vuonna 1928 radikaaleimmista jäsenistä, joiden oli arveltu toimineen sosialidemokratiaa vahingoittavasti. Ilmeisesti puolueen kontrolli oli kuitenkin heikko pienten korpiyhdistysten suhteen; esimerkiksi Tuppurinmäen työväenyhdistyksessä vaikutti peräti neljä sellaista henkilöä, jotka oli erotettu puolueesta vuonna 1928.²

Leppävuiran lapualaismielinen nimismies Tyko Havas anoi maaherra Ignatiukselta Paukarlahden ja Tuppurinmäen työväentalojen sulkemista 21.8. Koska talot kuuluivat sosialidemokraattisille yhdistyksille, niiden sulkemisille tarvittiin

¹ Leppävuiran kunnanarkisto, Cb:9, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat. Valtuuston pöytäkirjat 11.8.1930 ja 30.9.1930.

² Hovi 1995, s. 435 - 438.

konkreettisempaa näyttöä kuin kommunististen työväentalojen tapauksissa. Havas joutui tarkentamaan anomustaan.¹

Ensimmäisessä anomuksessaan Havas oli perustellut talojen sulkemispäätöstä sillä, että Tuppurinmäen työväenyhdistyksen johtohenkilö Kusti Räsänen oli eronnut valtuustosta ja Paukarlahden työväenyhdistyksen johtokunnan jäsen Herman Turunen oli “mielipiteiltään kommunisti”.² Lisäselvityksensä tueksi Havas liitti paikallisten lapualaisaktivistien Nike Riihikallion, Aaro Hokkasen, Hannes Koposen ja Juho Halosen kirjelmän: siinä mainittiin molemmat omistajayhdistykset kommunistisiksi, koska niiden “johtohenkilöinä on ollut ja on yhä edelleenkin kommunisteja”. Syytökset viittasivat siihen, että yhdistykset olivat kommunistien soluttamia. Nimismiestä tuki myös Rautalammin kihlakunnan kruununvouti Gustaf Calonius, joka esitti talojen sulkemista, koska kirjelmän laatijat olivat “luotettavia ja Leppävuiran kuntalaiset hyvin tuntevia henkilöitä”.³

Lapualaisaktivistien näkökulma selittyi paljolti vapaussodan kokemuksilla. Leppävirta oli ollut punaisessa komennossa nelisen viikkoa sodan syttymisestä. Sinä aikana oli takavarikoitu ja tuhottu talollisten omaisuutta ja surmattu yhdeksän valkoisten yhdysmieheksi epäiltyä. Kirjelmän laatineet lapualaisaktivistit olivat olleet muodostamassa pitäjän suojeluskuntaa ja toimineet punaista hallintoa vastaan. Paukarlahti ei ollut vapautunut kunnolla kapinakuukausien punakaartilaiskeskuksen maineesta. Tiettyjen yksityishenkilöiden - kuten Kusti Räsänen - kommunistisuuden osoitus oli myös siinä, että heitä oli tuomittu vankeuteen osallisuudesta punakapinaan.⁴

Lopulta maaherra Ignatius päätyi EK:n Kuopion alaosaston suosittelien poliisikuulustelujen kannalle. Nimismies Havas määrättiin kuulustelemaan

¹JOMA, KLHA, Saapuneita kirjeitä (läninsihiteeri) 1930, KD II 1748-49/312 1930, Leppävuiran nimismiehen anomus Kuopion länin maaherralle 21.8.1930.

² Id.

³ JOMA, KLHA, Saapuneita kirjeitä (läninsihiteeri) 1930, KD II 1748-49/312. Läninsihiteerin lähete Leppävuiran piirin nimismiehelle 27.8.1930, jäljennös Leppävuiran nimismiehen läheteeseen liitetystä kirjelmästä 31.8.1930 ja Rautalammin kihlakunnan kruununvoudin lähete Kuopion länin maaherralle..

⁴ Hovi 1995, s. 345 - 347; Hersalo 1968, s. 363.

Paukarlahden ja Tuppurinmäen työväenyhdistysten johtokuntien jäseniä 16.9.¹ Ratkaisu oli harvinaislaatuinen. Sekä maaherra että EK:n alaosaston päällikkö Aarne Korpimaa olivat varovaisia, koska eivät halunneet sulkea sosialidemokraattisia työväentaloja ilman riittäviä perusteita.

Nimismiehen suorittamissa etsinnöissä Tuppurinmäen työväenyhdistyksen johtohenkilöiltä löytyi raskauttavaa aineistoa. Kusti Räsänen oli todistettavasti vastaanottanut useita kappaleita kommunistista Punalippu-lehteä. Yhdistyksen sihteerin Vilho Miettisen kotoa tavoitettiin kommunistista kirjallisuutta ja vaalijulkaisuja. Rikosoikeudellisesti kommunistisen kirjallisuuden säilyttämistä sen edelleen levittämistä varten pidettiin avunantona valtiopetoksen valmisteluun. Kuulusteltavien puolustautumiset tietämättömyydellä kaikuivat melko kuuroille korville. Tuppurinmäen työväentalon kohtalo oli ratkaistu, kun sitä varten saatiin painoarvoinen sulkemista puoltava lausunto EK:n pääosastolta. Maaherra määräsi talon suljettavaksi 3.11.1930.²

Paukarlahden työväenyhdistyksen johtohenkilöitä vastaan ei löytynyt yhtä lailla raskauttavaa todistusaineistoa. EK:n Kuopion alaosastossa tosin laskettiin omalaatuisella logiikalla, että "yhdistyksen jäsenistöä tuskin voidaan pitää sosialidemokraattisena, sillä jos paikallisen puolueyhymityksen perusteella voidaan tehdä johtopäätöksiä, viime eduskuntavaaleissa oli sosialidemokraateilla Paukarlahdessa 45 äänestäjää, kommunisteilla 53". Valtiollisen poliisin miehet unohtivat, että Paukarlahden työväenyhdistyksessä oli ainoastaan 18 jäsentä. Näin viranomaisille selvitettiin työväenyhdistyksen aktiivien taholta. Yhdistyksen aktiivit tekivät muutoinkin kaikkensa järjestönsä olemassa olon turvaamiseksi. Johtokunnan

¹ JOMA, KLHA, Saapuneita kirjeitä (läninsihiteeri) 1930, KD II 1748-49/312 1930. EK:n Kuopion alaosaston lausunnot Luopion länin maaherralle 26.8.1930, 14.9.1930 ja 16.9.1930 ja läninhallituksen lähete Leppävuiran nimismiehelle 16.9.1930.

² JOMA, KLHA, Saapuneita kirjeitä (läninsihiteeri) 1930, KD II 1748-49/312 1930. Nimismies Havaksen laatima poliisitutkintapöytäkirja 7.10.1930; JOMA, KLHA, Läninsihiteerin konseptit, KD 1749/312 1930; KA, EK-Valpo I, Kommunistiset työväentalot ja kirjapainot, EK/KD 17/326 1930, EK:n Pääosaston lausunto Kuopion länin maaherralle 29.10.1930; Björne Lars, "... syihin ja lakiin eikä mielivaltaan...". Vammala 1977, s. 51.

jäsen Herman Turunen oli erotettu yhdistyksestä, ja viranomaisille vakuuteltiin sosialidemokraattisuutta.¹

Paukarlahden työväenyhdistyksen sosialidemokraattisuus varmistettiin lopulta EK:n pääosaston toimesta. Kyseinen lausunto teki työväentalon sulkemisen mahdottomaksi, vaikka nimismies ja lapualaisaktivistit pysyivät yhä kannassaan. Maaherra Ignatius määräsi eräänlaisena kompromissiratkaisuna Paukarlahden työväenyhdistyksen huvilupakieltoon neljäksi kuukaudeksi 6.11.1930 lukien.²

Leppävuiran sosialidemokraattisista työväentaloista suurin osa oli jäänyt lapualaispainostuksen ulkopuolelle. Leppävuiran kirkonkylän työväenyhdistyksen johdossa siunailtiin vuoden 1928 päätöstä radikaaleimpien jäsenten erottamisesta.³ Nyt samat henkilöt olivat vetäneet surman listalle Tuppurinmäen työväenyhdistyksen, joka haastettiin oikeuteen vuoden loppupuolella ja tuomittiin lakkautettavaksi joulukuussa 1931.⁴

5.4.2. Tervon talolliset uhmakkaina

Suomen Sosialidemokraatti tiesi kertoa, että Tervon kunnallislautakunnan esimiehen Onni Mäkeläisen asunnolla oli vierailut 21.7. "hämäräperäinen rankaisuretkikunta". Kahdella autolla saapuneet tuntemattomat miehet olivat kolistelleet Mäkeläisen ovea yön tunteina. Mäkeläistä oli vaadittu tulemaan ulos. Oli myös huudeltu vaatimuksia siitä, että Mäkeläisen pitäisi erota kunnallisista luottamustoimistaan ja muuttaa

¹ JOMA, KLHA, Saapuneita kirjeitä (läninsihteeri) 1930, KD II 1748/312 1930. Nimismies Havaksen laatima poliisitutkintapöytäkirja 19.9.1930 ja EK:n Kuopion alaosaston lausunto Kuopion läänin maaherralle 16.9.1930.

² KA, EK-Valpo I, Kommunistiset työväentalot ja kirjapainot, EK/KD 16/326 1930, EK:n Pääosaston lausunto Kuopion läänin maaherralle 16.9.1930; JOMA, KLHA, Läninsihteerin konseptit, KD 1748/312 1930.

³ Hovi 1995, s. 436.

⁴ Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä. Sisäasiainministeriön julkaisu. Helsinki 1934.

viikon kuluessa paikkakunnalta. Haulikolla varustautunut kunnallislautakunnan esimies ei ollut antanut myöten, jolloin tunkeilijat olivat poistuneet yöhön. Yhden heistä Mäkeläinen oli tunnistanut oman kylän mieheksi.¹

Lapualaispainostusta harjoitettiin Tervolla myös päivänvalossa. Heti kunnanvaltuuston 26.7. kokouksen jälkeen suuntasi "pari tunnettua talollista ja eräs opettaja" sosialidemokraattisen kunnankirjurin Oili Kyöstilän asunnolle laatimaan uusiksi elokuisen kokouksen esityslistaa. Kun Kyöstilä harasi vastaan, osa miehistä lähti kunnanvaltuuston sosialidemokraattisen puheenjohtajan Eemil Koskisen luokse. Sieltä he palasivat Koskisen allekirjoittama eroanomus taskussaan. Miesten seuraan oli liittynyt valtuuston porvarillinen varapuheenjohtaja Pekka Nuutinen. Hän ilmoitti Kyöstilälle järjestävänsä seuraavan kokouksen. Kokouksessa otettaisiin käsiteltäväksi kommunismi kunnalliselämässä.²

Tervolaiset lapualaisaktivistit kokoontuivat laatimaan adressia elokuuksi suunnitellun kunnanvaltuuston puhdistuksen tueksi. Laajaa kommunisminvastaista liikehdintää pitäjässä ei syntynyt, sillä paikalla oli ainoastaan kymmenen henkeä, joista enemmistö oli pitäjän talollisia. Adressi lähetettiin kunnanvaltuustolle 28.7. Erovaatimusta perusteltiin uudella kunnallislaiilla.³

Tervon kunnanvaltuusto kokoontui 12.8. pitäjän lapualaisaktivistien kaavailemalla tavalla. Puhetta johti varapuheenjohtaja Pekka Nuutinen, joka totesi puheenjohtaja Koskisen sekä talollisen poika Onni Mäkeläisen, tilallinen Aapeli Sutisen, rakennusurakoitsija Edvard Partasen, kartanonomistaja Kalle Venäläisen, työmies Eljas Tolosen, kartanonomistaja Taavetti Nuutisen ja työmies Lauri Koskisen pyytäneen eroa kunnallisista luottamustoimistaan. Puheenjohtaja oli kutsunut heidän varajäsenensä paikalle, mutta nämäkin pyysivät eroa ja poistuivat kokouksesta. Tämän jälkeen valtuustoa täydennettiin porvarillisilla varamiehillä.

¹ Suomen Sosialidemokraatti 1.8.1930.

² Suomen Sosialidemokraatti 6.8.1930.

³ Tervon kunnanarkisto, Saapuneet kirjeet 1928 - 1930, Eb:1. Tervolaisten adressi kunnanvaltuustolle 28.7.1930.

Valtuustoon jäi vielä kaksi sosialidemokraattia, jotka eivät poistuneet suhteellisen kiivaasta painostuksesta huolimatta.¹

Miksi sosialidemokraatit olivat joutuneet Tervon lapualaisaktivistien silmissä samaan riviin kommunistien kanssa? Lapualaisaktivistit viittasivat siihen, että sosialidemokraatteja oli ollut kunnallisvaaleissa Työväen ja pienviljelijäin listoilla. EK:n tiedostojen mukaan kyse olisi ollut jopa vaaliliitosta vasemmistopuolueiden kesken.² Todennäköisimmin kyse oli ollut siitä, että sosialidemokraatteja oli ollut yleisehdokkaina Työväen ja pienviljelijäin listoilla.

Tervon sosialidemokraattiset ja kommunistiset kunnallismiehet oli pelotellut heinäkuinen lapualaispainostus. Sitä vastoin Tervon sosialidemokraattisen työväentalon - ainoan toimivan paikkakunnalla - lapualaisaktivistit jättivät rauhaan.

5.4.3. Juankosken ja Muuruveden kunnanvaltuustot tyhjenevät kommunisteista

Juankosken teollistuneessa kunnassa työväenliikkeen vasemmisto oli nauttinut laajaa vaalikannatusta. Vuoden 1929 eduskuntavaaleissa Työväen ja pienviljelijäin vaaliliittoa oli tukenut 47 % äänioikeutetuista. Kunnanvaltuuston 15:stä jäsenestä seitsemän oli valittu vuonna 1928 Työväen ja pienviljelijäin listalta.³

Juankoskella kommunistisia ja vasemmistososialistisia valtuutettuja painostettiin eroamaan valtuuston oikeistolaisten jäsenten taholta. Kunnanlääkäri Kalle Puranen esitti valtuuston kokouksessa 24.7., ettei voi enää jatkaa yhteistyötä kommunistien listalta valittujen valtuusmiesten kanssa. Hänen rinnalleen asettuivat opettaja Eino Sipilä, maanviljelijä Oskari Iskenius ja maanviljelijän poika Kusti Miettinen. Tämän

¹ Tervon kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930, Ca:2. Valtuuston pöytäkirja 12.8.1930.

² KA, EK-Valpo I, Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet, Kommunistit kunnalliselämässä. Kansio Kunnanvaltuustot EK:n Kuopion alaosaston piirissä.

³ SVT XXIX, Eduskuntavaalit 1929; KA, EK-Valpo I, Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet, Kommunistit kunnalliselämässä. Kansio Kunnanvaltuustot EK:n Kuopion alaosaston piirissä.

jälkeen pyysivät leipuri P. Vartiainen, maanviljelijät Heikki Hirvonen ja Adam Hiltunen ja työmies Eero Leskinen eroa kaikista kunnallisista luottamustoimista, mihin suostuttiin. Muut kommunistivaltuutetut olivat jääneet kokouksesta pois.¹

Kunnanvaltuuston seuraavassa kokouksessa 27.8. erosivat loputkin kommunistivaltuutetuista, samoin heidän varajäsenensä. Valtuustoa täydennettiin porvarillisten listojen varamiehillä.²

Muuruveden maa- ja metsätalousvaltaisessa kunnassa ei ollut suurta kommunistien kannattajajoukkoa. Valtuustossa oli ainoastaan kaksi Työväen ja pienviljelijäin listoilta valittua jäsentä, joista toinen - pienviljelijä Kalle Leskinen - ilmoitti jo 25.6. eronneensa edellisenä syksynä kyseisen vaaliliiton jäsenyydestä tultuaan "tietoisiksi pyyteistä ja päämääristä joita ei voinut hyväksyä". Leskinen oli anonut eroa valtuustosta, mutta enemmistö valtuutetuista ei ollut suostunut siihen. Eroa Työväen ja pienviljelijäin vaaliorganisaatiosta pidettiin kunnan maalaisliittolaisten joukoissa riittävänä takeena kommunistisesta aatteesta luopumiselle.³

Muuruvedellä ei pidetty kunnanvaltuuston puhdistusliikkeen mukaista kansalaiskokousta. Joka tapauksessa valtuuston ainoaa kommunistijäsentä, vaatturi Väinö Vepsäläistä oli painostettu jollain tavoin, sillä hän jätti valtuustolle eronpyyntönsä ennen 14.8. määrättyä kokousta. Ero myönnettiin Vepsäläiselle yksimielisesti. Sitä vastoin lapualaismielisen maanviljelijän Yrjö Zittingin vaatimukseen Kalle Leskisen erottamisesta valtuusto ei suostunut. Tässä tapauksessa viitattiin valtuuston kesäkuisen kokouksen päätökseen. Zitting ei voinut muuta kuin merkityttää vastalauseensa pöytäkirjaan.⁴

Muuruveden kunnanvaltuuston maalaisliittolainen enemmistö piti huolen siitä, että kommunistikysymys hoidettiin valtuuston sisäisenä asiana. On epäselvää, oliko

¹ Juankosken kaupunginarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930. Valtuuston pöytäkirja 24.7.1930.

² Juankosken kaupunginarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930. Valtuuston pöytäkirja 27.8.1930.

³ Juankosken kaupunginarkisto, Muuruveden kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930. Valtuuston pöytäkirja 30.6.1930.

⁴ Juankosken kaupunginarkisto, Muuruveden kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930. Valtuuston pöytäkirja 14.8.1930.

kommunistivaltuutettu Vepsäläistä painostettu valtuuston taholta vai kyläyhteisön harvojen lapualaisaktivistien toimesta. Joka tapauksessa lapualaisaktivisteilla ei ollut kunnanvaltuuston puhdistuksessa juurikaan sananvaltaa, kuten Zittingin epäonnistunut yritys osoittaa.

5.4.4. Kommunisminvastaisen liikkeen ulkopuolinen Nilsinä

Nilsinäissä kommunistisia valtuutettuja kehotti eroamaan valtuuston pitkäaikainen puheenjohtaja, opettaja Paavo Jäntti. Jäntin keskeistä asemaa pitäjän kunnalliselämässä kuvastaa se, että hän oli tullut kuntakokouksen kirjuriksi jo vuonna 1906. Valtuuston puheenjohtajana Jäntti oli toiminut vuodesta 1919.¹ Todennäköisimmin Jäntti halusi yhtä lailla kitkeä kommunismia kuin myös pitää kuntansa radikaalin oikeistoliikkeen vaikutuksen ulkopuolella.

Elokuun 12. päivänä pidetystä kokouksesta olivat poissa lähes kaikki Jäntin kehotuksen saaneet valtuutetut. Pientilallinen Kalle Ruotsalainen ja palstatilallinen Pekka Taskinen olivat pyytäneet eroa kirjeitse, joihin valtuusto suostui yksimielisesti.²

Loput kommunistivaltuutetuista - pientilallinen Kalle Kainulainen, palstatilallinen Juho Pekkonen ja pientilallinen Taavetti Taskinen - pyysivät eroa seuraavassa valtuuston kokouksessa 9.9. Tätä ennen puheenjohtaja Jäntti oli toistamiseen kehottanut heitä eroamaan.³ Kunnanvaltuuston puhdistuksen jälkeen valtuusto toimi vuoden loppuun vajaalukuisena, tosin yhä päätösvaltaisena.

¹ Nilsinäen kunnanarkisto, Kuntakokousten ja kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1906 - 1945. - Opettaja Paavo Jäntti jätti valtuuston puheenjohtajan tehtävät vuonna 1945. Siten hän oli toiminut valtuuston puheenjohtajana yhtäjaksoisesti 26 vuotta.

² Nilsinäen kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930, I Bb:3. Valtuuston pöytäkirja 12.8.1930.

³ Nilsinäen kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930, I Bb:3. Valtuuston pöytäkirja 9.9.1930.

Lienee selvää, että Jäntin takana seisoivat koko porvarillinen ryhmittymä. Tällä taholla oli huomattavaa, ettei 1920-luvulla ollut tapahtunut selkeää puoluepolitisoitumista vaan vaaleihin oli käyty "yhdistyneen porvariston" nimikkeellä.¹ Kunnanvaltuuston puhdistusliikettä Nilsissä ei ollut syntynyt, eikä liikehdintää syntynyt myöskään kommunististen työväentalojen sulkemiseksi.

6. KUNNANVALTUUSTOJEN PUHDISTUSTEN DYNAMIIKKA POHJOIS-SAVOSSA

6.1. Painostuksen huippu elokuussa

Tutkimuksessa käytetyn aineiston perusteella on selvää, että kunnanvaltuustojen puhdistuksissa oli kyse Lapuan liikkeen yhtäaikaista, suunnitelmallista ja järjestelmällisestä kommunismin tukahduttamisesta. Varsinaisesti valtuustojen puhdistuksissa ei ollut kyse valtiovallalle suunnatusta painostuspolitiikasta, kuten vaikkapa Lapuan liikkeen kesä-heinäkuuisessa kyyditysterrorissa. Kunnanvaltuustojen puhdistukset tukeutuivat toisaalta laajalti vallinneeseen kommunisminvastaiseen ilmapiiriin ja toisaalta hallituksen kiristyneeseen repressiopolitiikkaan. Huippupisteen kunnanvaltuustojen puhdistukset saavuttivat Pohjois-Savossa elokuussa pian sen jälkeen kun tasavallan presidentti oli vahvistanut kunnallislain muutokset: ensimmäinen valtuuston puhdistus tapahtui Leppävirralla 21.7., viimeinen Sonkajärvellä 19.8; kommunististen varajäsenten osalta puhdistukset toteutuivat elo-syyskuussa.

Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton helsinkiläinen keskuselin oli osoitettu heinäkuussa rikolliseksi, mikä vaikutti kaikkien sen jäsenyhdistysten aktiivien

¹ Nilsin kunnanarkisto, Keskusvaalilautakunta, III 3 Dc. Tilastojen toisteet 1920 - 1930.

kannalta tuomitsevan ilmapiirin lisääntymiseen. Oleellista kunnanvaltuustojen puhdistusten laajamittaisuudelle oli, että jokaisen kunnan hallinto- ja luottamuselimissä toimi kommunistisia ja vasemmistososialistisia jäseniä kesällä 1930. Kun kommunistien toimintaa oli rajoitettu heinäkuussa kovalla kädellä muualla poliittisessa julkisuudessa, oli lähes luonnollista että Lapuan liikkeen aktiivien huomio kohdistui kunnallisiin hallintoelimiin.

6.2. Olivatko valtuustojen puhdistukset spontaaneja mielenilmauksia

Lapuan liikkeen johto ei antanut julkisuudessa mitään tarkempia ohjeita kunnanvaltuustojen puhdistuksille. Liikkeen heinäkuinen julkilausuma korosti ainoastaan siveellisen pakotuksen käyttöä.

Mikäli mahdollista, kunnanvaltuuston puhdistukselle pyrittiin luomaan kansan spontaanin mielenilmauksen julkisivu. Tässä suhteessa Lapuan liikkeen painostuspolitiikka oli tukeutunut alusta lähtien kansalaiskokouksiin, ja sellaisia pyrittiin järjestämään nytkin. On oletettavaa, ettei kunnanvaltuustojen puhdistusten vastaisten kansalaiskokousten järjestäminen sujunut täysin halutulla tavalla. Olennaisesti tähän vaikutti se seikka, että porvarillisten puolueiden suhteisiin oli tullut säröjä eduskuntavaalien vaalilyön käynnistyessä.

Pohjois-Savossa kunnanvaltuustojen puhdistusta vaativia kansalaiskokouksia järjestettiin 17 paikkakunnalla: Iisalmessa, Iisalmen maalaiskunnassa, Kaavilla, Kiuruvedellä, Kuopion maalaiskunnassa, Lapinlahdella, Rautalammilla, Riistavedellä, Siilinjärvellä, Sonkajärvellä, Suonenjoella, Säyneisissä, Tervossa, Tuusniemellä, Vehmersalmella, Vesannolla ja Vieremällä.

Kokoontuiko kansa noin vain spontaanisti suojeluskuntataloille tai seurojentaloille vaatimaan valtuustojen ja lautakuntien kommunistijäsenten eroa? Näin ei suinkaan ollut asian laita, sillä jokainen kansalaiskokous vaatii aina

valmistelunsa ja valmistelijansa. Pohjois-Savossa kansalaiskokoukset oli ajoitettu kussakin kunnassa valtuuston elokuisen kokouspäivän alle. Erovaatimukset lähetettiin kommunistivaltuutetuille kansalaiskokouksen nimissä, mutta tosiasiallisesti niiden laatijoina oli aina pitäjän lapualaisaktivistien ydinjoukkoa; samoja toimijoita, jotka olivat olleet mukana aikaisemmassakin painostuspolitiikassa. Vaatimuksen toteutumista asetettiin aina valvomaan erillinen toimikunta, joka seurasi valtuuston elokuista kokousta lehtereiltä. Monissa tapauksissa joku toimikunnan jäsenistä oli samalla valtuuston jäsen, jolloin kysymykseen oli mahdollisuus puuttua itse käsittelyn aikana.

Joissain vasemmiston hallitsemissa kunnissa - kuten Tuusniemellä - kansalaiskokous keräsi satoja osanottajia. Oli myös kuntia, joiden yhteydessä on enää vaikea puhua kansalaiskokouksesta: esimerkiksi Tervossa puhdistusta vaatimaan kokoukseen osallistui vain 10 talollista. Keskimäärin kunnanvaltuuston puhdistusta ajavat kansalaiskokoukset keräsivät n. 100 - 200 osanottajaa.

Usein kunnanvaltuustojen puhdistusta vaativien kansalaiskokousten päätteeksi perustettiin Suomen Lukon paikallisosasto. Tuolloin lukkolaiset eivät olleet varsinaisesti mukana kunnanvaltuuston puhdistuksissa, sillä yhtä hyvin puhdistusta valvomaan asetettiin järjestöön kuulumattomiakin henkilöitä - mieluiten porvarillisia valtuutettuja tai kunnallislautakunnan jäseniä, jos sellaisia oli paikalla. Suomen Lukon paikallisosasto perustettiin näissä tapauksissa pikemminkin piiritoimikunnan ohjeiden mukaisesti isänmaallista vaaliliittoa edistämään, eli myöhempää vaalityötä silmällä pitäen.

Miksi elokuiset kansalaiskokoukset eivät enää vetäneet samalla mitalla yleisöä kuin esimerkiksi kesäkuiset, kommunististen kirjapainojen lakkauttamista vaativat kokoukset, joissa oli poikkeuksetta ollut useita satoja kuulijoita? Yksi syy löytyy siitä, että elokuisissa kansalaiskokouksissa asetuttiin kunnanvaltuustojen puhdistusvaatimuksen ohella tukemaan isänmaallista vaaliliittoa. Suonenjokea lukuun ottamatta kaikkien elokuisten kokousten organisoijilla oli kokoomuslainen leima yllään. Maakunnan porvarillisista puolueista johtavin maalaisliitto ei lähtenyt myöhemmin Pohjois-Savossa mukaan isänmaalliseen vaaliliittoon. Tämä lienee

heijastunut siihen, ettei elokuisissa kokouksissa juurikaan ollut mukana vaikutusvaltaisia maalaisliittolaisia kunnallismiehiä. Maalaisliittolaiset tukivat sittemmin valtuustoissa kommunistijäsenten poistumista, mutta eivät kansalaiskokousten ajamaa kokoomusvetoista isänmaallista vaaliliittoa.

Keitä elokuisten kansalaiskokousten valmistelijat olivat? Yleensä ottaen tästä on vaikea luoda tarkkaa kuvaa, koska kokouspöytäkirjat eivät juurikaan kerro kokousta edeltävistä toimenpiteistä. Jos kokousten valmistelijoiksi lukee ainakin alustajina toimineet henkilöt, niin tässä joukossa oli edustettuina seuraavia ammattiryhmiä: maanviljelijöitä (4), opettajia (2), kirkkoherroja (2) ja yksittäisissä tapauksissa suojeluskunnan aluepäällikkö, metsänhoitaja, talonomistaja ja pastori. Ammatilliselta jakaumaltaan he kuuluivat sivistyneistöön ja maata omistaviin talollisiin, eli samoihin ryhmiin, jotka olivat olleet näkyvästi mukana maakunnan kommunisminvastaisessa taistelussa Lapuan liikkeen alkuajoista lähtien.

6.3. Suomen Lukko kunnanvaltuustojen puhdistuksissa

Suomen Lukon paikallisosasto oli mukana kunnanvaltuustojen puhdistuksissa Pohjois-Savossa etenkin sellaisilla paikkakunnilla, joilla ei järjestetty erityistä kansalaiskokousta. Näissä tapauksissa on syytä olettaa, että ohjeet tulivat piiritoimikunnalta ja sen välityksellä Lapuan liikkeen johdolta. Tällaisia asiakirjoja ei ole kuitenkaan säilynyt jälkipolville, eikä puhelimitse annetuista ohjeista ole luonnollisesti historioitsijalle paljoa jäljellä.

Suomen Lukon paikallisosasto osoitti kommunistivaltuutetuille suoran erovaatimuksen Pohjois-Savossa Maaningalla, Pielavedellä, Sonkajärvellä ja Varkaudessa. Kuopiossa kunnanvaltuuston puhdistusta ajoi Suomen Lukon piiritoimikunta, joten sitä lienee pidettävä eräänlaisena esimerkkitapauksena maakunnan muille lukkolaisille.

Iisalmen maalaiskunnassa, Sonkajärvellä ja Vieremällä lukkolaiset saattoivat tukeutua aiemmin järjestettyyn kansalaiskokoukseen. Yleensä Suomen Lukon lähetystö oli seuraamassa elokuisia valtuuston istuntoja lehtereiltä tai sitten joku lukkolainen valtuutettu antoi sivusta tukea itse kokouskäsittelyn aikana. Kyydityksellä painostusta ei lehtitietojen mukaan esiintynyt elokuisten kokousten aikana muualla kuin Sonkajärvellä.

Suomen Lukon paikallisosastojen muotoilemia erovaatimuksia ei ole säilynyt arkistoissa. Sitä vastoin kommunistivaltuutettujen kunnanvaltuustoille osoittamista vastauksista voi päätellä, että erovaatimukset on otettu äärimmäisen vakavasti, joskus jopa pelonsekaisin tuntein vastaan. Tämä voi liittyä siihen, että Suomen Lukossa toimivat aktivistit yhdistettiin jossain määrin kesä-heinäkuiseen kyyditysterroriin.

Kunnanvaltuustojen porvarilliset jäsenet huomioivat Suomen Lukon vaatimuksen yleensä varsinaisen kokouksen ulkopuolisena asiana; tässä suhteessa lukkolaisten painoarvoa korostaa se, että järjestön kirjelmät luettiin aina ennen listan mukaisten asioiden käsittelyä. Kaikissa tapauksissa lukkolaisten vaatimus sai tukea joko joidenkin tai kaikkien porvarillisten valtuutettujen keskuudessa. Sitä vastoin sosialidemokraatit protestoivat lukkolaisten tapaa viedä asioita laillisen järjestyksen edelle, kun valtuustot olisivat tyhjentyneet automaattisesti kommunisteista vuoden loppuun mennessä.

Lukkolaisten tavoitteet toteutuivat Maaninkaa lukuun ottamatta kaikissa esimerkkikunnissa. Maaninka olikin jo vaikeampi tapaus, sillä siellä vasemmistovaltuutetut oli valittu sosialidemokraattien listoilta. Kun sosialidemokraattiset valtuutetut eivät suostuneet eroamaan, Suomen Lukon paikallisosastoon kuuluneet valtuutetut uhkasivat lopulta erota itse. Ristiriidat purkautuivat Maaningalla vasta vuoden 1931 jälkeen, kun entiset lukkolaiset ja joukko paikallisia talollisia oli saanut työväentalon naulauksella maaherran huomion kohdistumaan pitäjän sosialidemokraattisten yhdistysten aatteelliseen linjaan. Kihlakunnanoikeus tuomitsi lopulta yhden paikallisen työväenyhdistyksen

lakkautetuksi kommunistisena keväällä 1932, jolloin myös yhdistyksen valtuustossa toimivat aktiivit joutuivat eroamaan kunnallisista luottamustehtävistään.

Suomen Lukon kautta kunnanvaltuustojen puhdistukseen tuli selkeää aloitteellisuutta, yhdenmukaisuutta ja järjestelmällisyyttä. Siinä suhteessa järjestön osuus valtuustojen puhdistuksissa oli merkittävä. Toisaalta kunnanvaltuustojen puhdistusliikkeellä oli myös merkittävä osuus maakunnan Suomen Lukon järjestöverkoston muotoutumisessa myöhempää vaalityötä varten. Oma tutkimusaiheensa olisi, miten lukkolaiset painostivat äänestäjiä, vasemmistolaisia järjestöaktiiveja ja kunnallisia vaalilautakuntia kunnallis- ja eduskuntavaaleissa vuoden 1930 loppupuolella.

6.4. Porvarilliset valtuutetut vievät puhdistuksen läpi

Porvarilliset valtuutetut olivat kaikissa esimerkkitapauksissa lopulta viemässä valtuuston puhdistusta läpi, mutta muutamassa kunnassa he myös olivat ainoana osapuolena vaatimassa kommunistivaltuutettujen eroa. Pohjois-Savossa oli kuntia, joissa ei järjestetty kansalaiskokousta eikä myöskään organisoiduttu Suomen Lukon paikallisosastoihin. Tällaisia kuntia voi pitää jossain määrin kommunisminvastaisen liikkeen ulkopuolisina, vaikka valtuusto tyhjjeni niissäkin Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton jäsenistä.

Juankoskella kunnanvaltuuston puhdistus toteutui niinkin aikaisin kuin 24.7.1930. Työväen ja pienviljelijäin valtuutettujen eroa vaati osa porvarillisista valtuutetuista heinäkuisessa kokouksessa. Jos eroon ei olisi suostuttu, olisivat porvarilliset valtuutetut eronneet.

Muuruvedellä porvarilliset valtuutetut kehottivat yhtä kommunistista jäsentä eroamaan elokuisessa kokouksessa. Sitä vastoin erään lapualaismielisen valtuutetun syytökset toista kommunistiseksi epäiltyä valtuutettua vastaan jätettiin huomioimatta, kun samainen henkilö oli aiemmin kesällä ilmoittanut luopuneensa kommunismista.

Nilsissä kommunistijäsenten eroa vaati valtuuston pitkäaikainen puheenjohtaja, opettaja Jännti. Ensin hän esitti vaatimuksensa elokuisen kokouksen alla, ja sen jälkeen vielä uudelleen syyskuussa, jolloin loputkin Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton jäsenet erosivat. Kokouksissa valtuuston puheenjohtajaa tukivat kaikki porvarilliset jäsenet.

Nilsin tapausta voi pitää osoituksena kunnassa vallinneesta suuresta konsensuksesta. Kommunistivaltuutettujen erovaatimuksella haluttiin säädellä ristiriitoja, joita kommunistien läsnäolo valtuustossa mahdollisesti synnyttäisi. Porvarillinen rintama oli esiintynyt aina tähän saakka vaaleissa yhdellä listalla, eikä tätä yhtenäisyyttä kenties haluttu menettää. Kunnanvaltuustot tyhjenivät kommunisteista kaikkialla muuallakin maakunnassa, jolloin yksittäiseksi saarekkeeksi jääminen olisi mahdollisesti tuottanut paineita. Toki kommunistivaltuutettuja vastaan lienee ollut olemassa myös aitoa vastenmielisyyden tunnetta, mutta toisaalta kysymys vietiin läpi hyvin maltillisesti ja varoen, jottei laillisuutta vain millään muotoa rikottaisi. Kommunistivaltuutettujen omakohtaiseen eronpyyntöön painostaminen olikin sitten jo lainaa muualta maakunnasta.

6.5. Miten vajaalukuisia kunnanvaltuustoja täydennettiin syksyllä 1930

Kunnanvaltuustojen puhdistukset jättivät valtuustot kaikissa tapauksissa vajaalukuisiksi, useissa tapauksissa myös päätösvallattomiksi. Sisäasiainministeriö, jonne saapui kyselyjä valtuustojen täydennysperiaatteista, katsoi tähän löytyvän ohjeet heinäkuun lopulla hyväksytyyn uuden kunnallisen vaalilain 43 § 1 ja 2 momenteista.¹

Lain perusteella valtuustoja oli täydennettävä siinä järjestyksessä, että ensin kutsuttiin varajäsenet eronneiden valtuutettujen puolueyhmittymistä ja vasta sen

¹ KA, Sisäasiainministeriön arkisto, Kirjediaarit 1930. SM KD 192/383 1930.

jälkeen kun näitä ei ollut enää jäljellä muista edustettuina olleista puolueryhmistä. Näin ei kuitenkaan aina tapahtunut, sillä monissa kunnissa varajäsenet kutsuttiin suoraan porvarillisista puolueyhmittymistä. Lisäksi oli kuntia, joissa varajäseniä ei nähty tarpeelliseksi kutsua lainkaan paikalle, mikäli valtuusto säilyi yhä päätösvaltaisena. Mikäli varajäseniä kutsuttiin Työväen ja pienviljelijäin listoilta, heitä painostettiin luopumaan luottamustoimistaan.

Pohjois-Savossa 13 kuntaa toimi vuoden 1930 loppupuolelle täysilukuisena porvarillisten varajäsenten turvin: tällaisia kuntia olivat Tervo, Juankoski, Kaavi, Tuusniemi, Vesanto, Rautalampi, Siilinjärvi, Vehmersalmi, Vieremä, Säyneinen, Kiuruvesi, Kuopion maalaiskunta ja Riistavesi. Porvarillisilla ja sosialidemokraattisilla varajäsenillä valtuustoja täydennettiin Kuopiossa, Pielavedellä, Karttulassa, Iisalmen maalaiskunnassa ja Varkaudessa. Ilman varajäseniä jatkettiin vuoden loppuun Muuruvedellä, Leppävirralla, Iisalmessa ja Nilsiässä.

Kaikissa tapauksissa vuosikymmenen vaikuttaneet kunnalliset voimasuhteet muuttuivat jyrkästi. Suurimpia hyötyjiä kunnanvaltuustojen puhdistuksista olivat porvarilliset puolueyhmittymät, joilla oli vuoden loppuun saakka selkeä yliote vasemmistoon nähden, sosialidemokraatit kun olivat maakunnassa Varkautta, Leppävirtaa ja Iisalmen maalaiskuntaa lukuun ottamatta kunnallisen päätöksenteon kannalta hyvin vähäisessä asemassa. Kunnallisten valtasuhteiden muutos ilmeni välittömästi mm. suojeluskuntamäärärahojen hyväksymisenä seuraavan vuoden budjettia käsiteltäessä niissä kunnissa, joissa oli ollut aiemmin kommunistien ja vasemmistososialistien jarrutusta kyseiselle päätökselle. Porvarilliset puolueyhmittymät saattoivat myös miehittää kaikki lautakunnat omilla edustajillaan vuoden loppuun saakka.¹

¹ Tuusniemen kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1920 - 30; Vehmersalmen kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1920 - 30; Juankosken kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1920 - 30; Lapinlahden kunnanarkisto, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1920 - 30.

7. VIRANOMAISET JA PAINOSTUSPOLITIikka TYÖVÄENTALOJEN SULKEMISSA

7.1. Etsivä Keskuspoliisi kommunismin valvojana

Työväentalojen sulkemisten virkatiessä korostui kolmen valtiollisen viranomaistahon osuus: maaherrojen, paikallisten poliisiviranomaisten ja Etsivän Keskuspoliisin. On syytä tarkastella näiden viranomaistahojen kytkeytymistä “ensimmäisen tasavallan” Suomeen ja sen poliittiseen kulttuuriin.

Pian kansalaissodan jälkeen perustetun Etsivän Keskuspoliisin (EK) pääasiallisena tehtävänä oli maanpetoksellisen toiminnan ehkäiseminen. Käytännössä tämä tarkoitti kommunistisen liikkeen seuraamista ja sen tukahduttamista käytettävissä olleiden resurssien puitteissa.¹

EK:n toiminta oli parlamentaarisen valvonnan alaista: valtiollisen poliisin menosääntö vahvistettiin vain vuodeksi kerrallaan, mikä alisti kysymyksen laitoksen tarpeellisuudesta säännöllisesti poliittisen keskustelun alaiseksi.² On siis ylimitoitettua väittää, että EK olisi muodostanut valtion valtiossa, vaikka sen vaikutusvalta nimenomaan viranomaispiirien mielipiteen muokkaamisessa oli ilmeisen suuri.

EK:n asema kommunismin määrittelyssä oli merkittävä 1920-luvun Suomessa. Pääasiassa EK:n kautta keskeiset viranomaiset saivat tietonsa kommunistisen liikkeen tilasta kotimaassa ja ulkomailla. Valtiollisen poliisin luonteen huomioon ottaen tällainen asiantuntijan rooli oli monin tavoin hyvin problemaattinen. Luuloihin ja huhupuheisiin EK ei voinut tukeutua, mutta muutoin sen toiminta eräänlaisena virallisena tiedottajana kommunistisesta liikkeestä saattoi olla hyvinkin tarkoitushakuista.

¹ Ahti Martti, *Kaappaus?*. Helsinki 1990, s. 140.

² Siltala 1985, s. 342.

Ensinnäkin valtiollisen poliisin henkilökunta oli rekrytoitunut - Juha Siltalan sanoin - "valkoisen Suomen" luonnollisista puolustajista. Valintakriteereinä oli käytetty osallistumista vapaussotaan, kuulumista suojeluskuntaan sekä sopivaa puoluekantaa ja -taustaa. Kommunismi loi EK:n henkilöstölle selkeän vihollisasetelman. Etenkin Lapuan liikkeen aikana EK:n henkilökunnan valinnassa noudatetut kriteerit muodostivat painavan ongelman, kun saman taustan omasivat myös aktiiviset lapualaiset.¹

EK:ssa oli ilmennyt tyytymättömyyttä siihen, miten valtiovalta oli rajoittanut kommunistien toimintaa 1920-luvulla. EK:ssa oli yleisesti haluttu pitemmälle menevämpiä toimia. Kun Lapuan liike toteutti kommunismin juurimista, se tapahtui paljolti samassa hengessä, johon EK oli turhaan hakenut tukea porvarillisen yhteiskunnan taholta kymmenvuotisen toimintansa aikana.

7.2. Etsivän Keskuspoliisin Kuopion alaosasto

EK:n tiedonhankinta pohjautui osaltaan alaosastojen verkostoon: kaikkiaan valtiollisen poliisin alaosastoja oli koko maassa 17. Pohjois-Savossa työväentalojen sulkemisiin tarvittavat lausunnot omistajayhdistysten aatteellisesta linjasta antoi suurimmalta osin Kuopion alaosasto, jossain määrin lausuntoja antoivat myös Kajaanin ja Joensuun edustustot. EK:n Kuopion alaosaston henkilökunta oli valikoitunut valtiollisen poliisin yleisten valintakriteerien perusteella. Alaosaston päällikkönä oli ollut vuodesta 1927 lähtien oikeustieteiden kandidaatti Arne Korpimaa. Hän oli syntynyt 1892 Hämeenlinnassa, hankkinut nimismiehen kokemusta kansalaissodan jälkeen Lammilla ja Akaalla ja astunut EK:n palvelukseen 1921, jonka jälkeen hän oli toiminut mm. kuulustelijana Viipurissa ja Hämeenlinnassa. Korpimaalla oli aktivistitausta jääkäri liikkeen ajoilta. Valtiolliseksi

¹ Ibid., s. 352-354.

puoluekannakseen hän oli ilmoittanut alaosaston päällikön tointa hakiessaan kokoomuksen.¹

Korpimaan alaisuudessa työskentelivät Kuopiossa kanslia-apulainen Ernst Stenbäck ja etsivä Oiva Pajari. Lisäksi EK:lla oli lukuisia nimettöminä pysytelleitä tietolähteitä ympäri maakuntaa.

EK:n alaosasto raportoi havainnoistaan kuukausittaisissa tilannekatsauksissaan. Pääasiassa katsaukset olivat Korpimaan käsialaa, ja ne käsittelivät ainoastaan maakunnan kommunistista liikettä: oma osuutensa oli katsauksilla kommunistiseen sanomalehdistöön, julkiseen järjestötoimintaan, kommunistien salaiseen verkostoon ja yleiseen mielipideilmapiiriin. Ajoittain Kuopion alaosaston tilannekatsauksia siteerattiin laajempaan virkamiesjakeluun ulottuvissa EK:n pääosaston tilannekatsauksissa. EK:n raporttien perusteella Kuopio oli saanut maineen erityisen vilkkaana vasemmistoradikalismin majapaikkana.

Korpimaan kuva kommunismista ei ollut suinkaan yksioikoinen, vaikka hän luonnollisesti pitikin aatetta turmiollisena ja pyrki jo virkansakin puolesta rajoittamaan sen olemassaoloa. Kommunismien Korpimaa jaotteli kannattajakunnan perusteella kahteen eri lohkoon: ensiksikin maaseudun talonpoikaiskommunismiin ja toiseksi kaupunkien työläiskommunismiin. Korpimaa epäili suuresti talonpoikien liittymistä aseellisen vallankumouksen puolelle. Luokkavastakohtat eivät Korpimaan mielestä olleet maaseudulla siihen liian räikeät, ja yleisesti ottaen pohjoissavolaiset olivat maltillista joukkoa, joka lähti liikkeelle vasta kun lähtölaukaukset oli jo muualla ammuttu ja silloinkin johtajiltaan neuvoa kysellen. Kaupunkien työläiskommunismi oli Korpimaan mielestä jo sitä vastoin huomattavasti luokkatietoisempaa ja radikaalimpaa.²

Korpimaa erotteli kommunistisessa liikkeessä myös joukot ja johtajat, joiden väliin jäi useita, erilaisen aatteellisen sisäistämisen asteen omaksuneita ryhmiä. Uloimpana olivat valtiollisissa ja kunnallisissa vaaleissa äänioikeuttaan käyttävät, jotka olivat osallistuneet hyvin vähän kommunistiseen järjestötoimintaan. He tuskin

¹ KA, EK-Valpo I, Henkilömäpit. Aarne Korpimaa.

² KA, EK-Valpo I, Alaosastojen tilannekatsauksia, EK:n Kuopion ed. tk n:o 9/1929.

tulisivat piittaamaan SKP:n ja Kominternin ohjeista. Seuraavana olivat yhdistystoiminta-aktiivit, joista enemmistö liittyisi sosialidemokraattisiin yhdistyksiin omien tultua lakkautetuiksi. Ainoastaan jyrkimpiä SKP:n linjalaisia, ”härkäkommunisteja”, Korpimaa piti siinä määrin ”maailmanvallankumousopin rienaamina”, ”etteivät he usko hyvää lähtevän muualta kuin Moskovasta”.¹

Lapuan liikkeeseen EK:n Kuopion alaosaston suhde oli alusta alkaen myönteinen. ”Kommunisminvastaisen kansanliikkeen” väkivaltaisuuksiinkin suhtauduttiin hyväksyvästi tekojen jyrkkyyttä vähätellen ja niiden moraalista oikeutusta puolustellen.² Itse Korpimaa näyttäisi pitäneen Lapuan liikkeen Pohjois-Savon ydinryhmittymään tiettyä etäisyyttä. Sitä vastoin alaosaston etsivä Pajari otti mitä ilmeisimmin osaa kyyditysaktivismiin avustamalla kiuruvetisen Elias Simojoen iskuryhmän kommunistiaktiivi Emanuel Juutin asunnolle kesäkuussa 1930. Näin ainakin Juuti itse myöhemmissä oikeusprosesseissa väitti.³

7.3. Kuinka Etsivä Keskuspoliisi pitäytyi aloitteentekijän roolista

Valtiollisen poliisin pääosasto oli määrännyt alaosastoja pitäytymään aloitteentekijän roolista työväentalojen sulkemisprosesseissa. Tässä suhteessa alaosastojen toimivalta oli tiukasti rajattu, mutta kuinka ne onnistuivat pysyttelemään suhteellisen neutraaleina viranomaistahoina omien ambitoidensa ja painostuspolitiikan ristipaineessa?

Etsivän Keskuspoliisin toimivaltaan kuului työväentalojen sulkemisen virkatiessä omistajayhdistysten aatteellisuuden määrittely. Kommunistisiksi EK luki automaattisesti kaikki Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton jäsenyhdistykset.

¹ KA, EK-Valpo I, Alaosastojen tilannekatsauksia, EK:n Kuopion ed. tk n:o 3/1931.

² KA, EK-Valpo I, Alaosastojen tilannekatsauksia, EK:n Kuopion ed. tk n:o 6,7,8/1930.

³ Siltala 1985, s. 344.

Kyseistä perustetta alettiin soveltaa jo ennen varsinaisen painostuspolitiikan huippukautta elokuussa 1930. Tällöin EK:n alaosasto ainoastaan esitti, oliko virkatielle joutuneen työväentalon omistajayhdistys kommunistinen vai sosialidemokraattinen.

On katsottava, että EK:n alaosastot olivat sen verran tiukasti pääosaston ohjeiden sitomia, ettei painostuspolitiikka vaikuttanut niiden rooliin työväentalojen sulkemisissa. Kun EK:n Kajaanin alaosasto poikkesi ohjeista Sonkajärven kohdalla esittäen pitäjän kommunististen työväentalojen sulkemista kansalaiskokouksen painostukseen vetoamalla, sai se pian pääosaston moitteet toimivaltansa ylittämistä.¹ Tämä oli ainoa kerta maakunnassa, kun joku alueella vaikuttaneista alaosastoista omaksui jonkin asteisen aloitteentekijän roolin työväentalojen sulkemistapauksissa.

EK määritteli kaikki Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton jäsenyhdistykset kommunistisiksi eräänlaisen ketjuuntumisperiaatteen mukaan. Lars Björnen mukaan ketjuuntumisperiaate oli ollut vallitsevana oikeudellisena periaatteena, kun STP:n järjestöverkosto oli lakkautettu Turun Hovioikeudessa 1920-luvulla; tuolloin oikeuteen haastetut järjestöt oli pyritty osoittamaan aikaisemmin lakkautetun järjestön toiminnan jatkajiksi tai aikaisemmin tuomittujen vallankumousoppien toteuttajiksi.²

EK ilmiselvästi määritteli Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton jäsenyhdistykset kommunistisiksi sen perusteella, että vaaliliiton helsinkiläinen keskuselin oli tuomittu lakkautettavaksi rikollisena heinäkuussa 1930. Tässä suhteessa EK loi käytännön, joka oli sittemmin pohjana myös muiden viranomaisten päätöksissä, kun työväentalojen sulkemiset mahdollistava hallinnollinen erityisvaltuus sai yhä enemmän repressiivisiä ulottuvuuksia.

¹ JOMA, KLHA, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteeri) 1930, KD II 1742/311. EK:n Kajaanin alaosasto Kuopion läänin maaherralle 4.9.1930.

² Björne Lars, "...syihin ja lakiin eikä mielivaltaan...". Tutkimus Turun Hovioikeuden poliittisista oikeudenkäynneistä vuosina 1918 - 1939. Vammala 1977, s. 101.

7.4. Nimismiehet työväentalojen sulkijoina

Nimismiehet olivat viime kädessä työväentalon sinetöinnin toimeenpanijoita ja valvojia. Hallinnollinen erityisvaltuus soi heille myös aloitteentekijän roolin työväentalojen sulkemisissa, oletettiinhan heidän tuntevan parhaiten toimipiirinsä mielialat.

Nimismiesten rooli työväentalojen sulkemisissa oli etukäteisasetelmiltaan yhtä lailla ongelmallinen kuin EK:n kohdalla: molemmissa virkatielle päästiin tiukan seulan läpi, jossa kysyttiin mm. osallisuutta vapaussotaan ja puoluekantaa. Tärkeän hakijan luotettavuudesta oli suojeluskuntajäsenyys tai jonkun suojeluskuntaan kuuluvan suositus.¹

Nimismiehen poliittinen kanta on luonnollisesti vaihdellut pitäjittäin. Kuinka nimismiehet sitten pystyivät sovittamaan yhteen virkamiesroolinsa, kunnallisen luottohenkilön aseman ja oman yksityishenkilönsä Lapuan kesänä, jolloin väki liikehti sankoin joukoin ja usein asioilla joihin nimismiehen olisi ainakin lain valvojana pitänyt puuttua?

Nimismiesten asema oli työväentalojen sulkemisprosesseissa äärimmäisen vaikea, sillä heihin lapualaisaktivistien painostuspolitiikka ensimmäisenä kohdistui. Sen teki vieläkin vaikeammaksi se seikka, että toisaalta heidän oli vastattava järjestyksestä ja turvallisuudesta kiristyneessä poliittisessä ilmapiirissä ja toisaalta jäsennettävä oma kantansa lapualaisten vaatimuksiin.

Lapualaismielisimmät nimismiehet löytyivät maakunnassa Vieremältä, Pielavedeltä, Suonenjoelta ja Leppävirralta. Pielaveden nimismies Väinö Mielonen oli Suomen Lukon paikallisosaston toimikunnan jäsen²; Suonenjoella nimismies Jussi Saarinen toimi puolestaan sihteerinä kunnanvaltuuston puhdistusta vaatineessa

¹ Hietaniemi Tuija, Lain vartiassa. Poliisi Suomen politiikassa 1917 - 1948. Vammala 1992, s. 75; Ylikangas Heikki, Keskushallinnon virkamiesten rekrytointi Suomessa ajanjaksolla 1809 - 1984. Hallintohistorian monisteita. Helsinki 1991, s. 136.

² Savo 2.8.1930.

kansalaiskokouksessa.¹ Iisalmen pohjoispiirin ja samalla Vieremän nimismies Aku Räihä esitti pitäjän kaikkien kommunististen työväentalojen sulkemista, vaikka lapualaisaktivistien ponnassa oli mainittu ainoastaan Haajaisten työväentalo. Leppävirralla nimismies Tyko Havas tukeutui lapualaisaktivistien Nike Riihikallion, Aaro Hokkasen, Hannes Koposen ja Juho Halosen lausuntoon paikkakuntansa mielialoja kuvatessaan. Muissa pohjoissavolaisissa kunnissa nimismiehet eivät olleet näkyvästi mukana järjestäytyneessä lapualaisuudessa tai ylipäänsä vaatineet muiden työväentalojen sulkemista kuin lapualaisaktivistien vaatimuksissa oli esitetty.

Maakunnan nimismiesten enemmistö toimi aloitteentekijän roolissa lähinnä lapualaispainostuksen välittäjänä maaherralle. Yleensä nimismiehet puolsivat lapualaisten vaatimien työväentalojen sulkemista järjestyksen ja turvallisuuden uhanalaisuuteen vetoamalla, liitteenä oli aina kansalaiskokouksen tai Suomen Lukon paikallisosaston ponsi. Tässä suhteessa on ilmiselvää, että lapualaispainostus vaikutti nimismiehiin ratkaisevasti heidän aloitteentekijän roolia vahvistaen ja vauhdittaen. Suurin osa nimismiesten lähettämistä työväentalojen sulkemisalotteista laadittiin sen jälkeen, kun kansalaiskokousliikehdintä aktivoitui maakunnassa kohdistuen painostustoimensa viranomaistaholle. Omavaltaisuuksiin maakunnassa ei syyllistytty, joten siinä suhteessa nimismiehiin myös luotettiin pitäjän tuntojen välittäjinä.

7.5. Maaherra Ignatius lain ja omantunnon ristipaineessa

Gustav Ignatius oli valittu Kuopion läänin maaherraksi heti itsenäistymisen jälkeen. Hänellä oli koulutuksensa ja työuransa kautta lakimiehen tausta. Suvussa oli vaikutusvaltaisia upseereita, kuten mm. Mannerheimin uskottu mies Hannes Ignatius.

¹ Savo 12.8.1930.

Aktiivisena suojeluskuntalaisena Ignatius kaipaili kansakunnalta yksimielisyyttä ja kammoksui maakuntaansa juurtunutta kommunistista aatetta. Ignatius oli ahkera harrastajatutkija, joka toimi aktiivisesti mm. kuopiolaisissa museo- ja kotiseutuseuroissa. Kokoomuksessa hänellä oli pätevän oikeusoppineen maine, ja hänet kutsuttiin useita kertoja sisäministeriksi 1920-luvulla.

Ignatius kieltäytyi kesällä 1930 hänelle tarjotusta oikeuskanslerin toimesta, koska “näinä aikoina siinä virassa joutuisi sovittamattomiin konflikteihin lain ja omantunnon kanssa”. Häneltä löytyi huomattavasti ymmärrystä ja myötätuntoa jopa laillisuuden rajat ylittäneille kyyditsijöille, joita oli hänen mielestään innostanut “voimakas isänmaallinen suuttumus”.¹

Ignatius kirjoitti 19.6.1930 savolaissyntyiselle teollisuuspatruunalle ja diplomaatille A.H. Saastamoiselle, että kansaa ei tullut saattaa lainrikkomusten tielle. Hänen mielestään oli parempi, jos hallitus rikkoisi lakia kuin että sen tekisi kansa.²

Työväentalojen sulkemisprosesseissa Ignatiuksen kanta muuttui elokuisen painostuksen myötä sellaiseksi, että hallinnollista erityisvaltuutta sovellettiin yhä useammin repressiivisenä toimenä kommunismia vastaan. Kantaan lienee ollut vaikuttamassa osaltaan EK:n noudattama ketjuuntumisperiaate, jonka mukaan jokainen Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton jäsenyhdistys määriteltiin kommunistiseksi yksinomaan sen järjestöyhteyksien perusteella. Syyskuun loppupuolelta lähtien - ennen varsinaisten kommunistilakien hyväksymistä - Ignatius sovelsi työväentalojen sulkemisen mahdollistavaa erityisvaltuutta jo täysin kommunismia kriminalisoivassa hengessä, sillä työväentalot eivät olleet enää muodostaneet minkäänlaista häiriötekijää nimismiehille.

Työväentalojen sulkemisprosesseissa lopullisen päätöksen tekevä Ignatius oli hyvin herkkä vetoamaan kansalaispainostukseen ja yleiseen kommunisminvastaiseen ilmapiiriin. Muodollisesti hallinnollisen erityisvaltuuden reunaehdoista tiukasti kiinni pitävä maaherra vetosi tässä suhteessa siihen, että oli turha jäädä odottamaan epäjärjestyksiä, kun ne voitiin mahdollisesti välttää ennakoivasti talojen

¹ Siltala 1985, s. 388.

² Vares Vesa, Vanhasuomalainen Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa. Juva 1996, s. 423.

sulkemispäätöksillä. Lääninsihteeri Väinö Mielonen oli asiassa huomattavasti varovaisemmalla kannalla: hänen mielestään ei ollut syytä sulkea kaikkia kommunistisia työväentaloja maakunnassa, jos liikehdintää oli esiintynyt ainoastaan muutaman ympärillä.¹

Ignatiuksen kannan voitto työväentalojen sulkemispäätöksissä tiesi maakunnan kaikkien kommunististen ja vasemmistososialististen työväentalojen sulkeutumista ennen kuin eduskunta oli antanut hyväksyntänsä hallituksen toimille kommunistilakien muodossa.

On vaikea sanoa, missä määrin Ignatius koki tehneensä ratkaisunsa painostuksen alaisena ja missä määrin hän toteutti työväentalojen sulkemisissa omia ambitioitaan. Maailmankatsomukseltaan kommunisminvastaisen Ignatiuksen kannat tulivat kyllä esille etenkin syyskuun jälkeisissä päätöksissä, mutta tuolloin kommunismin kriminalisoiva henki oli jo muutoinkin tullut yleisesti hyväksytyksi periaatteeksi. Yleisesti ottaen Ignatius noudatti hyvin ankarasti hallinnollisen erityisvaltuuden reunaehtoja: ratkaisut tehtiin EK:n Kuopion alaosaston ja nimismiesten lausuntojen pohjalta, ja nimismiehiltä vaadittiin aina lisäselvityksiä, jos heidän kirjelmänsä olivat olleet yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpidon suhteen liian epämääräisiä. Maaherran perehtyneisyys oikeuskäytäntöön paistoi selkeästi ilmi hänen päätöksistään. Epäselvissä tapauksissa maaherra halusi asioita tutkittavan huolellisesti ennen lopullista päätöksentekoa: näin Leppävirralla toimeenpantiin poliisikuulustelut ja lisäksi lausunto pyydettiin EK:n pääosastolta, kun sulkemisvaatimukset olivat kohdistuneet sosialidemokraattisiin työväentaloihin.

¹ JOMA, KLHA, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteeri) 1930, KD 1696/302 1930. Lääninsihteeri Väinö Mielonen maaherra Ignatiukselle 19.9.1930 ja maaherra Ignatius lääninsihteeri Mieloselle 20.9.1930.

8. POHJOIS-SAVOSSA VUONNA 1930 SULJETUT TYÖVÄENTALOT

8.1. Sulkemisten ensimmäinen periodi

Pohjois-Savon työväentalojen sulkemisissa on erotettavissa kolme toisistaan poikkeavaa periodia, joiden aikana heinäkuun alussa maaherroille myönnetyn erityisvaltuuden luonne muuttui oleellisesti.

Ensimmäinen periodi kattoi maakunnassa ajan heinäkuun alusta saman kuun loppupuolelle. Tuolloin maakunnassa suljettiin Kuopion ja Iisalmen ja Vehmersalmen ja Siilinjärven kommunistiset työväentalot sekä neljä kommunistista työväentaloa Kuopion maalaiskunnassa. Sulkemistoimenpiteitä voi pitää preventiivisinä, jossa pelotteen tarjosi kaupunkikeskuksissa kommunisminvastaisen ilmapiirin kuumentuminen kirjapainojen edustalla tapahtuneen liikehännän jälkeen. Valitettavasti nimismiesten anomuksia näiden tapausten osalta ei ole löytynyt lääninkanslian arkistosta.

Työväentalojen sulkemisten ensimmäisen periodin aikana muodostui se virkatie, joka oli sittemmin käytössä kaikissa sulkemispäätöstä edeltävissä tapauksissa. Lopullinen päätösvalta oli maaherra Ignatiuksella. EK:n Kuopion alaosaston tehtävänä oli määritellä talon omistajayhdistyksen aatteellinen linja: käytännössä EK piti kommunistisena kaikkea Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton toimintaa, eivätkä sen lausunnot usein sisältäneet muuta kuin että tietty yhdistys on kuulunut mainittuun järjestöyhteyteen ja on siten tulkittava kommunistiseksi. Asianosaista yhdistystä ei kuultu asiassa lainkaan. Nimismiesten osuudeksi jäi toimialueidensa poliittisten mielipiteiden ja ilmapiirin kuvaaminen; sitä myötä heistä tuli myös aloitteentekijöitä työväentalojen sulkemisiin johtaneissa prosesseissa. EK:lta aloitteenteko oli kielletty valtiollisen poliisin pääosaston määräyksellä.

Työväentalojen sulkemisten ensimmäisen periodin aikana viranomaiset saivat toimia suhteellisen rauhassa ilman konkreettista ulkopuolista painostusta. On todennäköistä, että tällaisissa olosuhteissa työväentalojen valvontaan riitti heinäkuun puolivälissä annettu hallinnollinen määräys kommunististen tilaisuuksien ja kokousten kieltämisestä.

8.2. Sulkemisten toinen periodi

Lapuan liikkeen painostuspolitiikka kohdistui heinäkuun loppupuolelta lähtien kunnallisten hallintoelinten kommunistisiin jäseniin niin sanottuina kunnanvaltuustojen puhdistuksina. Pohjois-Savossa kaikki kunnanvaltuustot tyhjentyivät kommunistisista jäsenistä heinäkuun loppupuolen ja syyskuun välisenä aikana 1930.

Kommunistiset työväentalot joutuivat lapualaisaktivistien tulilinjalle ikään kuin luonnollisena jatkeena sille, että talojen omistajayhdistysten jäseniä oli savustettu ulos kunnallisista luottamustoimista. Mitään viitteitä Lapuan liikkeen johdon ohjeista ei ole löytynyt työväentalojen vastaisen liikehdinnän suhteen, mutta kun sellainen toisaalta oli olemassa kunnanvaltuustojen puhdistusten osalta, kaikki merkit viittaavat siihen, että jonkinlaiseen yhdenmukaisuuteen ja järjestelmällisyyteen pyrittiin myös työväentalojen sulkemisten osalta. Kuuminta työväentalojen vastaista aikaa oli Pohjois-Savossa elokuun ensimmäinen puolisko.

Kuten kunnanvaltuustojen puhdistuksissa myös työväentalojen sulkemista vaatineessa liikehdinnässä haluttiin saada toimenpiteelle kansan spontaanin tuen ilmiasu kansalaiskokousten muodossa. Tältä osin työväentalojen sulkemista vaatineita kansalaiskokouksia järjestettiin Pohjois-Savossa kuudessa kunnassa: Kiuruvedellä, Lapinlahdella, Sonkajärvellä, Suonenjoella, Tuusniemellä ja Vieremällä. Kokousten organisoijina oli samoja lapualaisaktivisteja kuin kunnanvaltuustojen puhdistusta vaatineissa kokouksissa: järjestönä heitä yhdisti

Suomen Lukko. Omavaltaisuuksia maakunnassa ei esiintynyt, vaikka paikoin tunteet kävivät hyvinkin kuumina, mm. Tuusniemellä poltettiin punalippuja ja Sonkajärvellä uhkailtiin kyydityksellä.

Mikäli kansalaiskokousta ei saatu järjestettyä, suora aloite työväentalojen sulkemisista oli lähtöisin Suomen Lukon paikallisosastolta. Tämänkaltaista painostusta nimismiesten ja maaherran suuntaan esiintyi Karttulassa ja Maaningalla. Leppävirralla aloite työväentalojen sulkemisille oli lähtöisin Suomen Lukon piiritöimikunnassa vaikuttaneilta aktivisteilta.

Työväen ja pienviljelijäin yhdistysten toimitalojen osalta painostustoimenpiteet johtivat aina listalle joutuneiden talojen sulkemisiin. Tällöin viranomaiset saattoivat viitata siihen, että järjestys ja turvallisuus oli uhattuna, mikä oli eräs hallinnollisen erityisvaltuuden täytäntöönpanon reunaehdoista. Toisaalta oli melko tulkinnanvarainen kysymys, miten suuressa määrin järjestys ja turvallisuus oli jossain kunnassa uhattuna: esimerkiksi Vieremällä kansalaiskokous oli koonnut adressia laatimaan ainoastaan kymmenen henkilöä. Alkuun paikallinen nimismies oli vedonnut saamiinsa uhkavaatimukseen, mutta lopulta ne paljastuivat yhdeksi nimettömäksi yhteydenotoksi. Lääninsihteeri Väinö Mielonen piti tällaisissa tapauksissa hallinnollisen erityisvaltuuden käyttöä liioiteltuna, mutta lopulliseen päätöksentekijään, maaherraan, järjestyksen ja turvallisuuden uhanalaisuudella pelottelu vaikutti. Toisaalta maaherran päätöksiin lienee vaikuttanut yhtä lailla hänen syvä vastenmielisyytensä kommunismia kohtaan.

Työväentalojen sulkemisten toisen periodin aikana hallinnollisen erityisvaltuuden preventiivinen luonne sai rinnalleen myös repressiivisiä piirteitä. Toki järjestyksen ja turvallisuuden uhan koettiin tulevan oikeistoradikalismien suunnalta, mutta samalla saatettiin viitata myös kommunismin yleisesti muodostamaan uhkaan yhteiskuntarauhalle. Siten maaherra myöntyi kaikkien Vieremän kommunististen työväentalojen sulkemisiin, vaikka paikallinen kansalaiskokous oli vaatinut ainoastaan yhden talon sulkemista.

Lääninsihteeri Mielonen näki kaukoviisaasti mihin Vieremän kaltainen prosessi johtaisi: lopulta olisi suljettava kaikki saman järjestöyhteyden alaiset työväentalot

maakunnassa. Mielosen mielestä tämä oli tarpeetonta, koska taloja voitiin valvoa kommunistiset tilaisuudet kieltävän hallinnollisen määräyksen avulla. Lääninsihteeri ei ottanut huomioon sitä, ettei työväentaloja voinut sulkea muutoin kuin hallinnolliseen erityisvaltuuteen tukeutumalla. Juuri tähän erityisvaltuuteen lapualaispainostus usein viittasi.

Työväentalojen sulkemisten toinen periodi kattoi heinäkuun loppupuolen ja syyskuun loppupuolen välisen ajan. Tänä ajanjaksona suljettiin suurin osa maakunnan kommunistisista ja vasemmistososialistisista työväentaloista: 41, kun kaikkiaan suljettuja taloja oli maakunnassa 59 vuonna 1930.

8.3. Sulkemisten kolmas periodi

Syyskuun alun jälkeen lapualaisaktivismi ei muodostanut enää uhkatekijää työväentalojen osalta Pohjois-Savossa. Silti virkatien piiriin aiemmin joutuneet Työväen ja pienviljelijäin jäsenyhdistysten toimitilat määrättiin suljettaviksi, ja lisäksi viranomaiskäsittelyyn joutui useita tähän saakka liikehdinnän ulkopuolella olleita taloja.

Syyskuun loppupuolella hallinnollinen erityisvaltuus sai täysin repressiivisen muodon. Tämä aloitti työväentalojen sulkemisten kolmannen periodin, jota kesti aina vuoden loppupuolelle saakka.

Nilsin ja Varpaisjärven viisi Työväen ja pienviljelijäin jäsenyhdistysten työväentaloa suljettiin jo täysin kommunismia tukahduttavassa hengessä, sillä marraskuun alussa anomuksen lähettänyt nimismies viittasi perusteluissaan ainoastaan omistajayhdistysten aatteelliseen linjaan; järjestystä ja turvallisuutta hän ei sitä vastoin pitänyt erityisen uhattuna.¹

¹ JOMA, KLHA, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 1931, Kotelo Ead 2. Nilsin piirin nimismiehen lähete Kuopion läänin maaherralle 5.11.1930.

Oleellisena vaikuttimena viranomaisten argumentoinnin muutokselle oli kommunistilakien hyväksyminen marraskuussa: lait ratkaisivat työväentalojen kohtalon siltä osin, että talot pysyivät tästä lähtien lopullisesti suljettuina kommunistisilta omistajayhdistyksiltä. Vuoden loppupuolella omistajayhdistyksiä alettiin haastaa tiivistyneessä tahdissa alioikeuksiin lakkautettaviksi.

Nimismiehet määrättiin kartoittamaan toimialueensa suljetut työväentalot, niiden kunnon ja sulkemispäivän vuoden 1930 loppupuolella. Kyseisten tietojen pohjalta lääninkansliassa laadittiin sittemmin taulukko Kuopion läänissä vuonna 1930 suljetuista työväentaloista: tämän mukaan suljettuja taloja oli Pohjois-Savossa 59 ja Pohjois-Karjalassa kuusi, mikä käy ilmi seuraavasta taulukosta (Taulukko 3)¹:

Taulukko 3.

Pohjois-Savossa suljetut työväentalot 1930.

A. Nimismiehen aloite työväentalon sulkemisesta 1930

B. Työväentalon sulkemispäivä 1930

C. Omistajayhdistyksen lakkauttaminen alioikeudessa

Kunta/kaupunki	A.	B.	C.
KUOPIO			
Kuopion ty		30.06.	30.10.1931
KUOPION MLK			
Vehmasmäen tv ja pv		17.07.	23.05.1931
Hiltulanlahden tv ja pv		17.07.	23.05.1931
Toivalan tv ja pv		17.07.	23.05.1931
Kurkimäen tv ja pv		17.07.	17.02.1933
Haminalahden tv ja pv	21.07.	20.08.	23.02.1933
Niemisjärven tv ja pv	21.07.	20.08.	23.05.1931
Autiorannan tv ja pv	21.07.	20.08.	23.02.1933
IISALMI			
Iisalmen ty		25.07.	29.09.1931
KAAVI			
Kortteisten ty	15.07.	30.07.	19.05.1932
Mäntyjärven tv ja pv	15.07.	30.07.	19.05.1932
Viitaniemen ty	15.07.	28.07.	19.05.1932
SIILINJÄRVI			
Siilinjärven tv ja pv	22.07.	25.07.	14.03.1932
Pöljän tv ja pv	22.07.	25.07.	17.03.1931
VEHMERSALMI			

¹ JOMA, KLHA, Kirjekonseptit 1931 I, N:o 634, Taulukko läänin alueella vuonna 1930 suljetuista työväentaloista; Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä. Sisäasiainministeriön julkaisu. Helsinki 1934.

Mustinlahden tv ja pv	22.07.	25.07.	26.09.1931
Kuuslahden tv ja pv	22.07.	25.07.	-
TUUSNIEMI			
Juurikkamäen tv ja pv	26.07.	16.08.	10.02.1932
Laukka-ahon tv ja pv	26.07.	16.08.	10.02.1932
RIISTAVESI			
Melaniemen ty	26.07.	16.08.	20.10.1931
Peltonniemen tv ja pv	26.07.	16.08.	?/1932
PIELAVESI			
Taipaleen tv ja pv	26.07.	26.08.	09.10.1931
Pielaveden tv ja pv	26.07.	22.08.	-
Vaaraslahden tv ja pv	26.07.	25.08.	17.03.1932
Niemisten tv ja pv	26.07.	25.08.	-
KEITELE			
Tossavanlahden tv ja pv	-	30.08.	18.03.1932
SUONENJOKI			
Lietemäen tv ja pv	05.08.	23.08.	22.08.1932
Iisveden ty "Soihtu"	05.08.	22.08.	11.04.1931
Suonenjoen ty "Sointu"	05.08.	22.09.	29.10.1931
Lyytilänmäen tv ja pv	05.08.	23.08.	02.06.1931
KARTTULA			
Itä-Karttulan tv ja pv	11.08.	12.09.	05.11.1931
Syvänniemen tv ja pv	11.08.	12.09.	05.11.1931
Punnonmäen tv ja pv	11.08.	12.09.	05.11.1931
Pihkainmäen tv ja pv	11.08.	12.09.	03.11.1932
Airakselan tv ja pv	11.08.	12.09.	03.11.1932
Talluskylän tv ja pv	11.08.	12.09.	03.11.1932
VIEREMÄ			
Haajaisten tv ja pv	13.08.	15.09.	14.12.1930
Vieremän ty	13.08.	30.09.	14.12.1932
Kaarakkalan tv ja pv	13.08.	30.09.	-
Laidinmäen tv ja pv	13.08.	30.09.	-
Varpasten tv ja pv	13.08.	30.09.	-
Poroveden tv ja pv	13.08.	07.10.	-
KIURUVESI			
Kiuruveden tv ja pv	16.08.	25.08.	30.10.1931
Kalliokylän tv ja pv	16.08.	25.08.	20.04.1933
Koivujärven tv ja pv	16.08.	25.08.	30.10.1931
Kiuruveden Rytlyn tv ja pv	16.08.	25.08.	03.11.1932
Remeskylän tv ja pv	16.08.	25.08.	26.04.1933
Luupoveden tv ja pv	16.08.	25.08.	-
SONKAJÄRVI			
Kainuunmäen tv ja pv	20.08.	13.09.	27.08.1931
Sukevan ty	20.08.	13.09.	27.08.1931
LEPPÄVIRTA			
Tuppurinmäen ty	21.08.	03.11.	07.12.1931
LAPINLAHTI			
Mäntylahden tv ja pv	22.08.	04.09.	07.03.1932
Pohjois-Ollikkalan ty	22.08.	04.09.	07.03.1932
Lapinlahden ty	22.08.	04.09.	10.10.1931
IISALMEN MLK			
Runnin tv ja pv	02.10.	09.10.	14.12.1932
VARPAISJÄRVI			
Korpijärven tv ja pv	05.11.	29.12.	-

Varpaisjärven tv ja pv - 14.01.(-31) -

NILSIÄ

Halunan tv ja pv	05.11.	29.12.	-	
Siikajärven tv ja pv	05.11.	29.12.	05.12.1931	
Palonurmen tv ja pv	05.11.	29.12.	15.12.1931	

ty=työväenyhdistys tv ja pv=työväen ja pienviljelijäin yhdistys

Säyneisistä Rautalammille ulottuva Pohjois-Savon leveys suunnassa jakava vyö oli aluetta, josta ei suljettu Siilinjärveä lukuun ottamatta kommunistisia tai vasemmistososialistisia työväentaloja. Rautalammilla, Vesannolla, Tervossa, Maaningalla, Muuruvedellä, Juankoskella ja Säyneisissä oli sosialidemokraattien omistama työväentalo, muttei sulkemispäätösten perusteella yhtään Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton jäsenyhdistyksen taloa. Rautalammilla ja Vesannolla kommunistisia yhdistyksiä oli lakkautettu jo vuonna 1926, eikä näiden toimintaa ollut sittemmin elvytetty. Muuruvedellä ja Tervossa ei myöskään toiminut vasemmistolaisia työväenyhdistyksiä. Sitä vastoin sosialidemokraateilla oli Muuruvedellä peräti neljä työväentaloa.¹

Sisäasiainministeriön laskelmien mukaan koko maassa suljettiin 202 kommunistista työväentaloa vuonna 1930.² Kun Pohjois-Savossa suljettiin 59 kommunistista työväentaloa, maakunnassa suljettiin yli neljännes koko maan sinetöidyistä työväentaloista.

Tapio Huttula on laskenut SDP:n puoluetoimiston tilastojen perusteella, että kommunistisia ja vasemmistososialistisia työväentaloja suljettiin lääneittäin seuraavanlaisesti vuonna 1930³:

¹ TA, SDP:n tilastot. Puolueen asema vaalipiireittäin vuosina 1929 - 1931; Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä. Sisäasiainministeriön julkaisuja. Helsinki 1934.

² Valtioapäivien pöytäkirjat 1932 I. Ed. Pekkanen ym. välilyönti 9.9.1932, joka koskee erinäisten työväentalojen suljettuna pitämistä.

³ Huttula Tapio, Sallitun rajat. Työväentalojen sulkemiset Lapuan liikkeen painostuspolitiikan osana 1929 - 1932. Lisensiaattityö. JY 1996, s. 172.

Uudenmaan lääni	13
Turun ja Porin lääni	16
Hämeen lääni	10
Viipurin lääni	7
Mikkelin lääni	4
Kuopion lääni	65
Vaasan lääni	20
Oulun lääni	65
<hr/>	
Yhteensä	200

Työväentalojen sulkemiset painottuivat Itä- ja Pohjois-Suomeen, kommunistien ja vasemmistososialistien vahvan kannatuksen alueille. Olisi mielenkiintoista tietää, miten työväentalojen sulkemisten käytäntö poikkesi lääneittäin ja maakunnittain. Tältä osin jatkotutkimuksessa on syytä hahmottaa Lapuan liikettä ydinalueen ja reuna-alueen käsitteiden kautta. Pohjois-Savo oli Lapuan liikkeen reuna-alueita kannatuksen, keskeisten toimijoiden valtakunnallisen painoarvon ja ylipäänsä aloitteellisuuden suhteen. Siitä huolimatta maakunnan vasemmistolainen työväenliike kohtasi vuoden 1930 repression kenties jyrkemmin kuin niillä alueilla, joilla kommunistien ja vasemmistososialistien kannatus oli jäänyt selkeästi SDP:n varjoon. Ainakin työväentalojen osalta vuoden 1930 repressio merkitsi Pohjois-Savossa täydellistä omistajuuden uusjakoa, jossa työväenliikkeen vasemmistolainen linja sysättiin sivuun yli vuosikymmeneksi.

8.4. Työväentalot vaihtavat omistajaa

Hallinnollisella erityisvaltuudella suljetut työväentalot siirtyivät välittömästi nimismiesten ja näiden alaisten poliisikonstaapelien valvontaan. Kommunistisille ja vasemmistososialistisille omistajayhdistyksille jätettiin oikeus käydä taloissa ainoastaan niiden hoitoon kuuluvissa asioissa.

Pohjois-Savon kommunististen ja vasemmistososialististen työväentalojen omistajayhdistyksistä ainoastaan yksi valitti maaherralle sulkemispäätöksestä: kyseinen Vieremän työväenyhdistys hävisi lopulta tapauksen, vaikka oli ulottanut valituksensa aina sisäasiainministeriöön saakka. Miten on sitten mahdollista, että lähes 60 omistajayhdistystä mukautui täysin sulkemispäätöksiin? Erään selityksen tarjoaa se, että sulkemismääräystä pidettiin alkuun väliaikaisena. Oikeastaan sulkemispäätös muuttui lopulliseksi vasta sen jälkeen, kun kommunistilait oli hyväksytty eduskunnassa ja omistajayhdistyksiä oli alettu haastaa alioikeuksiin yhdistyslain vastaisesta toiminnasta.

Pohjois-Savossa toimitalojensa kunnosta - kuten kattojen korjaustöistä, pihamaan hoidosta ja savupiipun peittämisestä - huolehti nimismiesten raporttien perusteella 31 omistajayhdistystä. Suurimmalle osalle niistä oli yhteistä sijainti kaupunkimaisessa ympäristössä tai maaseutupitäjien kirkonkylien välittömässä läheisyydessä. Nimismiesten raporttien mukaan vahtimestareiden sallittiin asua kyseisissä taloissa.¹ Toimitalojensa kunnosta huolehtivia omistajayhdistyksiä voi pitää aktiivisina ja vielä jossain määrin toimivina. Kenties niiden keskuudessa sulkemispäätöstä pidettiin väliaikaisena, jolloin toimitaloa voitiin odottaa avattavaksi jossain tulevaisuudessa.

Suuri joukko omistajayhdistyksiä jätti kuitenkin toimitalojensa hoidon viranomaisille. Näissä tapauksissa voi puhua passiivisista yhdistyksistä, joista osa ei kenties ollut koskaan toiminutkaan kovin säännöllisesti. Tällaisia talojensa hoidon laiminlyöviä yhdistyksiä oli Pohjois-Savossa 23; niistä 17 omisti varsin hyväkuntoisen toimitalon, kuudella oli puolestaan ollut heikkokuntoinen toimitalo. Miten on mahdollista, että yhdistysten kallein omaisuus jätettiin ikään kuin heitteille? On todennäköistä, että monien kommunististen ja vasemmistososialististen järjestöaktiivien keskuudessa vallitsi alistuneisuus, jota olivat olleet synnyttämässä kyyditykset, pidätykset ja yleinen työväenliikkeen vasemmistoa tukahduttava ilmapiiri. Ehkä nousua ei enää edes odotettukaan.

¹ JOMA, KLHA, Kirjekonseptit 1931 I, N:o 634, Taulukko läänin alueella vuonna 1930 suljetuista työväentaloista.

Keskeneräisiä suljetuista olivat Kaavin Mäntyjärven, Kiuruveden Luupuveden ja Varpaisjärven Korpijärven työväentalot. Näissä tapauksissa on vaikea sanoa mitään omistajayhdistysten vireydestä, koska talojen rakentamisen aloittamisesta ei ole löytynyt tietoja. Täysin retuperälle joutuneita taloja suljetuista oli kaksi: Remeskylän työväentalo Kiuruvedellä ja Pohjois-Ollikkalan työväentalo Lapinlahdella. Näiden kohdalla voinee puhua lähinnä paperilla toimineista omistajayhdistyksistä.¹

Kommunististen ja vasemmistososialististen omistajayhdistysten osalta viimeisetkin vaateet omiin toimitaloihin hävisivät sen jälkeen, kun alioikeudet julistivat yhdistyksiä lakkautetuiksi lain ja hyvien tapojen vastaisina vuosina 1931 - 1934. Taloista osa kulkeutui maamiesseuroille, nuorisoseuroille ja suojeluskunnille. Sosialidemokraatit hankkivat suljettuja taloja haltuunsa jo vuonna 1930, mutta niiden avaaminen sallittiin vasta seuraavan vuoden puolella uuden hallituksen sisäministerin Ernst von Bornin toimesta. Tätä oli edeltänyt sosialidemokraattisen lehdistön ärhäkkä kirjoittelu asian tiimoilta. Viranomaisten piirissä oli ilmeisesti pelätty, että kommunistit tulisivat soluttamaan sosialidemokraattisia yhdistyksiä sulkemispäätöksiä kiertääkseen. Vanha epäluulo kommunistien solutustyötä kohtaan johti siihen, että ennen sosialidemokraattien haltuun joutuneen suljetun työväentalon avaamislupaa omistajayhdistyksen aatteellinen linja tarkastutettiin EK:ssa.²

9. SDP:N PROTESTOINNIT KUNNANVALTUUSTOJEN PUHDISTUKSILLE JA TYÖVÄENTALOJEN SULKEMISILLE

Vaikka kunnanvaltuustojen puhdistukset ja työväentalojen sulkemiset kohdistuivat ensi sijassa kommunisteihin, myös sosialidemokraatit joutuivat ottamaan niihin

¹ Id.

² Suomen Sosialidemokraatti 6.9.1930, 11.9.1930, 26.9.1930, 21.10.1930, 27.10.1930, 13.12.1930 ja 14.12.1930; Soikkanen 1975, s. 528; KA, EK-Valpo I, Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet. EK/KD 364/45 1930.

kantaa. Paikoin repressio ulottui koko työväenliikkeeseen, tekemättä eroa sen eri linjojen välillä. Kun vielä kommunistinen ja vasemmistososialistinen lehdistö oli vaiennettu samoin kuin järjestöverkosto saatettu lähes täydellisen toimimattomaksi, sosialidemokraatit edustivat ainoata julkisuudessa vastareaktion mahdollisuuden omaavaa työväenliikkeen osaa.

Viranomaistoimenpiteinä työväentalojen sulkemisissa varottiin ulottamasta repressiota sosialidemokraattisten järjestöjen omaisuuteen, ellei niitä vastaan sitten löytynyt konkreettista näyttöä yhteyksistä SKP:hen tai sen kotimaisina peitejärjestöinä pidettyihin elimiin. Kun kommunistisia ja vasemmistososialistisia työväentaloja suljettiin viranomaisten toimesta heinäkuusta lähtien, sosialidemokraattinen lehdistö ei juuri ottanut aiheeseen. Kyse oli poliittiseen kilpailijaan kohdistuneesta repressiosta.

Tapio Huttulan mukaan sosialidemokraatit olivat tyytyväisiä työväentaloilla vallinneeseen tilanteeseen kesällä 1930: esimerkiksi puolueen syksyllä oikeuskanslerille lähettämässä kirjelmässä ei mainittu työväentaloja vaan ainoastaan kyyditykset ja kunnanvaltuustojen puhdistukset. Työväentalokysymys ei ollut sosialidemokraateille ongelma vuoden 1930 aikana, vaan mahdollisuus hyötyä kommunistisia työväentaloja valtaamalla. Vasta vuoden 1931 lopulla SDP:n yleiskatsauksissa mainittiin omiin työväentaloihin kohdistuneet omavaltaisuudet.¹

Jos sosialidemokraatit olivat seuranneet työväentalokysymystä vuonna 1930 lähinnä sivusta ja hyötyjän näkökulmasta, niin suhde kunnanvaltuustojen puhdistuksiin muodostui jo hyvin toisenlaiseksi. Tämä johtui siitä, että sosialidemokraattisia valtuutettuja joutui paikoittain kommunistijahtiin lähteneiden lapualaisaktivistien tulilinjalle.

Aiemmin on jo mainittu, että SDP valitti kunnanvaltuustojen puhdistuksista oikeuskanslerille syyskuussa 1930.² Erityisen kärkkäästi valtuustojen puhdistuksiin reagoi myös sosialidemokraattinen lehdistö, Suomen Sosialidemokraatti etunenässä. Suomen Sosialidemokraatti asettui puolustamaan kansanvaltaa ja laillisuutta useissa

¹ Huttula 1996, s. 131.

² Id.

pääkirjoituksissa heinäkuun loppupuolen ja syyskuun loppupuolen välisenä aikana. Tältä osin sosialidemokraatit asettuivat puolustamaan myös kunnanvaltuustojen kommunististen jäsenten oikeusturvaa. Tosin yksityiskohtaisemmin ja erityisesti nimeltä mainiten käsiteltiin ainoastaan niitä tapauksia, joissa kunnanvaltuuston puhdistus oli kohdistunut myös sosialidemokraatteihin.

Suomen Sosialidemokraatin mielestä kunnanvaltuustojen puhdistuksissa oli kyse suoranaisestä "terrorista", jolla ei ollut minkäänlaista laillista pohjaa.¹ Kun kommunistijäsenten erottamiset ja eroamiset kiihtyivät elokuussa, lehti neuvoi sosialidemokraatteja noudattamaan kunnalliseen vaalilakiin kirjattua järjestystä valtuustoja täydennettäessä. Sosialidemokraatti ei saanut suostua astumaan lainvastaisessa järjestyksessä kommunistin tilalle.²

Täsmällisemmät ohjeet suhteessa kunnanvaltuustojen puhdistuksiin SDP:n aktiivit saivat puolue toimikunnalta 22.8.1930. Sosialidemokraattisia kuntien luottamushenkilöitä kehoitettiin pysymään toimissaan ja vaatimaan kunnallisen toiminnan säännöllistä jatkamista kaikesta painostuksesta huolimatta. Puolue toimikunta velvoitti sosialidemokraattisia valtuutettuja valvomaan laillisuuden toteutumista, että valtuustoja ei täydennettäisi laittomasti tai etteivät väkijoukot pääsisi sanelemaan istuntojen kulkua. Laillisuuden toteutumista vaadittiin myös valtiovalalta.³

Socialidemokraattisten valtuutettujen kannalta oli merkittävänä apuna, että puolue asettui kriittisellä hetkellä näyttävästi valvomaan laillisuuden toteutumista, so. estämään sosialidemokraattisten valtuutettujen omavaltaiset erottamiset. Kommunisteilta ja vasemmistososialisteilta puuttui tyystin toimivan puolueorganisaation luoma turvallisuuden tunne.

Juha Siltala on todennut osuvasti, että Lapuan liikkeen aika muutti konkreettisesti SDP:n suhtautumista lakiin, oikeuslaitokseen ja rikollisuuteen. Perinteisesti huliganismia oli pidetty sosiaalisten epäkohtien seurauksena, ja kovia rangaistuksia

¹ Suomen Sosialidemokraatti 29.7.1930.

² Suomen Sosialidemokraatti 15.8.1930.

³ Suomen Sosialidemokraatti 22.8.1930.

sekä poliisin valtuuksien lisäämistä pidettiin väärinä parannuskeinoina, mutta väkivallan kohdistuessa sosialidemokraatteihin itseensä he alkoivat vaatia valtiovallalta lujia otteita, samoja keinoja joita he olivat aikaisemmin vastustaneet huliganismin torjunnassa. Enää SDP:ssä ei puhuttu sosiaalisista taustatekijöistä tai poliittisista motiiveista, vaan lapualaiset pyrittiin johdonmukaisesti rinnastamaan kriminaalirikollisiin.¹

10. PAINOSTUSPOLITIIKAN KOVA YDIN

10.1. Suojeluskunnat ja Lapuan liike

Suojeluskuntajärjestön suhde Lapuan liikkeeseen oli monin tavoin ongelmallinen. Vaikka suojeluskuntajohto oli yrittänyt virallisesti pitää järjestönsä puolueettomana ja kieltänyt jäseniään osallistumasta Lapuan liikkeen tilaisuuksiin suojeluskuntapuvussa, ei se voinut mitään sille, että liikehdintä nautti suojeluskuntalaisten piirissä laajaa kannatusta.² Lapualaisuus oli pitkälti mobilisoitunut suojeluskuntaliikkeen piiristä, ja lapualaiset olivat usein pitäneet johtajinaan paikallisia suojeluskuntajohtajia. Suojeluskuntapäällystö sekaantui paikoittain hyvinkin avoimesti kyydityksiin, lievemmistä painostustoimista puhumattakaan.³

Kunnanvaltuustojen puhdistuksia tai työväentalojen sulkemisia vaatineet kansalaiskokoukset pidettiin Pohjois-Savossa useimmiten pitäjien suojeluskuntataloissa. Paikoitellen kommunisminvastaisen liikkeen keulassa oli paikallista

¹ Siltala 1985, s. 492.

² Hietaniemi 1992, s. 122, 148; Ahti Martti, Suojeluskuntalain kolmas pykälä. Teoksessa Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntiin. Toim. Risto Alapuro. Porvoo 1998, s. 261.

³ Siltala 1985, s. 233, 327.

suojeluskuntapäällystä, kuten mm. Kiuruvedellä, Leppävirralla, Sonkajärvellä, Tuusniemellä ja Vieremällä.¹ Kuitenkin on merkille pantavaa, että maakunnassa selkeä enemmistö suojeluskuntapäällystä oli jättänyt lapualaisaktiivisuuden ulkopuolelle kunnanvaltuustojen puhdistuksiin tai työväentalojen sulkemisiin tähtäävissä painostustoimissa.

Miten suojeluskuntajärjestön roolia kunnanvaltuustojen puhdistuksissa ja työväentalojen sulkemisliikkeessä voi tulkita? Risto Alapuron sanoin suojeluskuntajärjestö tarjosi lähinnä sosiaalisen verkoston ja yhteisen kokemusmaailman lapualaisaktiivisteille. Siinä mielessä se oli yhteinen nimittäjä kaikille lapualaisille.²

On todennäköistä, että Pohjois-Savon lapualaisista suurin osa oli suojeluskuntalaisia. Järjestönä suojeluskuntalaitosta ei sitä vastoin mainittu yhdessäkään viranomaisille osoitetuista ponsista: yleisimmin niissä viitattiin "joukkoon isänmaallisia kansalaisia" tai "kaikkia puolueita edustaviin isänmaallisiin kansalaisiin". Pohjois-Savossa maalaisliittolainen lehdistö kritisoi ärhäkästi, jos se tunsu suojeluskuntalaitosta käytetyn puhtaasti kokoomuslaisiin pyyteisiin, millaisena myöhäiskesän lapualaisaktiivismi usein koettiin.³

Suojeluskuntajärjestö ei tarjonnut puolue-erimielisyydet ylittävää kokonaisuutta. Tältä osin porvarillinen yhtenäisyys oli kenties rakoillut jo kauemman aikaa. Kun vielä suojeluskuntajohto vei pohjan suojeluskuntalaitoksen käytöltä lapualaisaktiivisissa, täytyi yhtenäisyyttä tavoitella poliittisilta tavoitteiltaan ahtaammin rajatuissa puitteissa, jollaista edusti järjestönä mm. Suomen Lukko paikallisosastoineen.

Suojeluskuntalaisuus yhdisti lapualaisuutta kenties näkyvimmin vuoden 1918 kokemusmaailmaan. Juha Siltala on esittänyt, että suojeluskuntien luojat loivat myös Lapuan liikkeen. Suunnitelmat ja organisaatio kehittyivät vuonna 1930 tilanteen

¹ Savon Sanomat 23.8.1930.

² Alapuro Risto, Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890 - 1933, Porvoo 1994, s. 290-291.

³ Savon Sanomat 23.8.1930.

mukaan vanhoista aatteista ja järjestäytymismuodoista noudattamatta valmista ohjelmaa.¹

Risto Alapuro on ilmaissut vuosien 1930 - 1932 tilanteesta, että traumaattinen tapahtuma - kansalaissota ja sen kiteyttämä Neuvostoliiton pelko, toisin sanoen ajatus siitä että paha oli pesiytynyt kansakunnan sisälle maanpetturuuden muodossa - synnytti jyrkän oikeistohengen, joka ilmeni suojeluskunnassa, mutta paikalliset sosiaaliset suhteet, ennen kaikkea talonpoikaisuus ja kaupallistuminen sen pohjalta, murensivat ja rajoittivat tätä linjaa vähitellen sisältä päin. Lapuan liike jäi Alapuron mielestä siksi puolitiehen.²

Suojeluskuntaorganisaatio oli tärkeä Pohjois-Savon lapualaisaktiivismin suhdeverkoston muotoutumisen kannalta, mutta järjestönä huomattavasti näkyvämmän ja painoarvoisemman roolin painostuspolitiikassa otti Suomen Lukko.

10.2. Suomen Lukko lapualaisaktiivismin toteuttajana

Suomen Lukko oli perustettu maaliskuussa 1930 puhtaasti kommunisminvastaiseksi järjestöksi, jonka piti korkeamman päämäärän ohjaamana olla kaikkien puolue-erimielisyyksien yläpuolella. Alkuperäisessä ohjelmajulistuksessaan Suomen Lukko liputti laillisuuden puolesta, mutta Lapuan kesän aikana järjestön sitoutuminen laillisuuteen oli yhä useammin kyseenalaista.

Lukkolaisuudelle on löydettävissä useita juuria 1920-luvun kommunisminvastaisista järjestöistä. Näkyviä yhtäläisyyksiä oli olemassa mm. työnantajapiirien lakonmurtajajärjestö Yhtymä Vientirauhaan, eikä ainoastaan samojen

¹ Siltala 1985, s. 208.

² Alapuro Risto, Suojeluskunta paikallisyhteisössä. Teoksessa Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntiin. Toim. Risto Alapuro. Porvoo 1998, s. 237.

aktiivitoimijoiden suhteen: Suomen Lukon päämajana toimi Vientirauhan toimisto Helsingissä.¹

Suomen Lukon paikallisosastoilla oli maaseudulla näkyvä rooli lapualaisuuden muuttamisessa sanoista teoiksi.² Hannu Soikkanen totesi jo 1960-luvulla kirjoittamassaan kunnallishallinnon historiassa, että lukkolaisilla oli merkittävä aloitteentekijän rooli kunnanvaltuustojen puhdistuksissa.³ Millaisena tilanne näyttäytyi Pohjois-Savossa? Seuraavasta taulukosta (Taulukko 4) ilmenee Suomen Lukon paikallisosastojen osuus maakunnan kunnanvaltuustojen puhdistuksiin.

Taulukko 4.

Suomen Lukon paikallisosastojen osuus kunnanvaltuustojen puhdistuksiin Pohjois-Savossa

Kuopio	aloite
Kaavi	paikallisosasto perustettu puhdistusta vaatineessa kansalaiskokouksessa
Pielavesi	aloite
Tuusniemi	paikallisosasto perustettu puhdistusta vaatineessa kansalaiskokouksessa
Vesanto	paikallisosasto perustettu puhdistusta vaatineessa kansalaiskokouksessa
Maaninka	aloite
Suonenjoki	taustalla
Karttula	aloite
Iisalmi	aloite
Iisalmen mlk	aloite
Sonkajärvi	aloite
Vieremä	aloite
Varkaus	aloite
Kiuruvesi	paikallisosasto perustettu puhdistusta vaatineessa kansalaiskokouksessa
Riistavesi	paikallisosasto perustettu puhdistusta vaatineessa kansalaiskokouksessa

Kuopiossa aloite tuli Suomen Lukon Pohjois-Savon piiritoimikunnalta. Samalla Kuopio toimi jonkin asteisena mallina sille, miten kunnallisten hallintoelinten

¹ KA, Martti Pihkalan kokoelma, Kansio 4.

² Siltala 1985, s. 335.

³ Soikkanen Hannu, Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia. Helsinki 1966, s. 604.

kommunistisia jäseniä tuli painostaa eroihin: tässä suhteessa tärkeää oli, että valtuutetut saatiin omakohtaisesti hakemaan eroa, jolloin toimenpide näytti muodollisesti lailliselta.

Kuopion mallin mukaisesti toimittiin sitten muuallakin maakunnassa, jos aloite oli lähtöisin pääasiassa Suomen Lukon paikallisosastolta. Melko yleisesti lukkolaiset ottivat aloitteen käsiinsä siinä tapauksessa, ettei kunnassa järjestetty erityistä kunnanvaltuuston puhdistusta vaativaa kansalaiskokousta. Koska Suomen Lukon paikallisosastoja oli perustettu maakunnassa hyvin harvakseltaan ennen elokuista liikehdintää, niiden osuus tällaisten kansalaiskokousten järjestämiseen jäi Suonenjokea lukuun ottamatta vähäiseksi. Sitä vastoin kansalaiskokousta organisoimassa oli usein samoja henkilöitä, jotka järjestäytyivät myöhemmin Suomen Lukon aktiivijäseniksi. Mikäli Suomen Lukon paikallisosasto perustettiin kunnanvaltuuston puhdistusta vaatineessa kansalaiskokouksessa, sen osuus puhdistusaloitteeseen ei ollut olennainen, sillä vaatimus laadittiin lähes poikkeuksetta kansalaiskokouksen nimissä. Näissä tapauksissa Suomen Lukon paikallisosasto perustettiin lähinnä vaalityötä - isänmaallisen vaaliliiton toteuttamista - silmällä pitäen.

Suomen Lukon paikallisosastojen osuus Pohjois-Savon kunnanvaltuustojen puhdistuksissa oli kaiken kaikkiaan merkittävä: painostuspolitiikan muotoihin ne vaikuttivat yli puolessa maakunnan kunnista. Olennaista oli, että paikallisosastot kanavoivat pitäjien kommunisminvastaisen hengen yhtenäisen ja suunnitelmallisen toimintamallin alle. Maaninkaa lukuun ottamatta lukkolaisten aloite johti kunnallisten hallintoelinten kommunistijäsenten eroihin kaikissa esimerkkitapauksissa. Suomen Lukon taustavaikutus painostuspolitiikassa pelästytti valtuustojen kommunistiset ja vasemmistososialistiset jäsenet huomattavasti suuremmassa mittakaavassa kuin niissä tapauksissa, joissa puhdistusaloite tuli esimerkiksi pelkästään valtuustojen porvarillisilta jäseniltä.

Kunnanvaltuustojen puhdistukset johtivat maakunnassa siihen, että lapu- alaisaktiivisuuden huomio kohdistui myös avoinna oleviin kommunistisiin ja sellaisina pidettyihin työväentaloihin. Seuraavasta taulukosta (Taulukko 5) ilmenee Suomen

Lukon paikallisosastojen osuus työväentalojen sulkemisvaatimukseen Pohjois-Savossa.

Taulukko 5.

Suomen Lukon paikallisosastojen osuus työväentalojen sulkemisvaatimukseen Pohjois-Savossa

Suonenjoki	taustalla kansalaiskokousta organisoimassa
Karttula	aloite
Tuusniemi	taustalla kansalaiskokousta organisoimassa
Maaninka	aloite
Sonkajärvi	taustalla kansalaiskokousta organisoimassa
Kiuruvesi	taustalla kansalaiskokousta organisoimassa
Lapinlahti	taustalla kansalaiskokousta organisoimassa

Suomen Lukon paikallisosastoilla oli ratkaiseva osuus työväentalojen sulkemisiin johtaneessa painostuspolitiikassa. Leppävirtaa, Kuopion maalaiskuntaa ja Vieremää lukuun ottamatta Suomen Lukon paikallisosasto vaikutti työväentalojen sulkemisliikkeen kärjessä kaikissa niissä kunnissa, joissa ylipäänsä esiintyi laajempaa viranomaisten painostusta. Ja ylipäänsä nämä kunnat lienevät olleet sellaisia, joissa vielä oli avoimia kommunistisia työväentaloja.

Suomen Lukon paikallisosastojen painostus johti työväentalojen sulkemisiin kaikissa niissä tapauksissa, joissa talojen omistajayhdistys kuului tai oli ottanut osaa Työväen ja pienviljelijäin vaaliliittoon. Sosialidemokraattisten työväentalojen suhteen maaherra Ignatius sovelsi määräaikaista huvilupakieltoa, mikä on sekin tulkittava tietyn asteiseksi myönnytykseksi lukkolaisille.

Suomen Lukon paikallisosastot levittivät kommunismin tukahduttamisen kaikkialle maakuntaan - sinnekin, jossa liikehdintä ei synnyttänyt erityisiä kansalaiskokouksia. Tässä suhteessa järjestöllä oli painostuspolitiikassa merkittävä, joissain kunnissa jopa ratkaiseva osuus. Suomen Lukon paikallisosastot toivat painostuspolitiikkaan aloitteellisuutta, yhdenmukaisuutta ja suunnitelmallisuutta. Kunnanvaltuustojen puhdistuksissa Suomen Lukko tähtäsi painostustoimensa heinä- elokuisten valtuustojen kokousten alle, jolloin painostus kohdistui suoraan valtuustojen kommunistisia jäseniä vastaan, osittain myös porvarillisten

valtuutettujen mielialojen pehmittämiseksi. Työväentalojen sulkemista lukkolaiset vaativat pian kunnanvaltuustojen puhdistusten tai sellaiseen tähdänneen esiintymisen jälkeen, jolloin painostus kohdistui sulkemisista päättäviin viranomaisiin. Siten lukkolaiset olivat tietoisia viranomaisille 9.7. 1930 myönnetystä työväentalojen sulkemisesta mahdollistavasta erityisvaltuudesta.

10.3. Keitä olivat Pohjois-Savon lukkolaiset

Suomen Lukon paikallisosastojen toimikuntien jäsenet ilmensivät kunnissaan näkyvää lapualaisaktivismia. Miten tällainen suhteellisen tiivis ydinryhmittymä oli syntynyt, keitä lukkolaiset olivat, millaista maailmankatsomusta he edustivat?

Suomen Lukon tutkimiselle luo omat vaikeutensa järjestön persoonallisiin kosketuksiin perustuva luonne. Suomen Lukon valtuuskunnan jäsen, maalaisliittolainen kansanedustaja Albin Manner totesi kesäkuun puolivälissä, “että kun on kysymys tällaisista asioista, niin kaikki kirjelmät ovat pahasta, sillä niissä ei voi sanoa sitä mitä tarkoitetaan”. Manner jatkoi, että kirjelmät olivat kaikin puolin “ikäviä laitoksia”. Sen tähden hän ehdotti muille valtuuskunnan jäsenille, että asiat täytyisi saada käyntiin “persoonallisen kosketuksen kautta”. Mannerin esittämä käytäntö olikin paljolti lukkolaisuuden pohjana.¹ Käskyt ja ohjeet välittyivät useammin puhelinlinjoja myöten kuin postissa.

Tässä tutkimuksessa tieto lapualaisaktivisteista on koottu lehdistön kautta: koska lukkolaiset olivat usein suhteellisen vaikutusvaltaisia henkilöitä, on heistä löytynyt lyhyet henkilötiedot kertovia syntymäpäivämuistioita, joista ilmenee ainakin heidän ikänsä, koulutuksensa, ammattinsa ja puoluesuuntansa. Samoja tietoja on voinut yhdistää henkilöluetteloon, joka on laadittu lehdistön perusteella Suomen Lukon paikallisosastojen toimikuntien jäsenistä. Näin on saatu tietynasteinen kortisto

¹ KA, Martti Pihkalan kokoelma. Kansio 4. Suomen Lukon valtuuskunnan pöytäkirjat 1930.

maakunnan lukkolaisista. Tätä voi pitää lähinnä suuntaa antavana kuvauksena maakunnan lapualaisaktivisteista, ei missään mielessä täysin kattavana.

Aikaisemmin tutkimuksessa on kuvattu sitä, miten aktiivi lapualaisuus rakentui maakunnassa sivistyneistön ja maata omistavan talonpoikaiston projektina, jossa oli jäseniä kaikista porvarillisista puolueista. Kesäkuussa 1930 teollisuuspiirit tulivat toimintaan näkyvämmiin mukaan, mutta vahvimman edustuksen organisoidussa lapualaisuudessa säilyttivät yhä sivistyneistön ja maanviljelijäväestön edustajat. Näkyvää eriytymistä tapahtui kesä-heinäkuussa 1930 siten, että maalaisliittolaisten jäsenten osuus organisoidussa lapualaisuudessa väheni jyrkästi. Kyseinen suuntaus näkyi mm. Suomen Lukon paikallisosastojen perustamisen suhteen: niiden jäsenkunnassa puoluekantana oli yleensä kokoomus, ammatiltaan mukana oli runsaasti opettajia, papistoa, apteekkareita, teollisuuden toimihenkilöitä ja muuta suhteellisen korkeasti koulutettua sivistyneistöä tai sitten maata omistavaa talonpoikaistoa. Siten heinäkuun jälkeistä lukkolaisuutta voi pitää paljolti kokoomuslaisen sivistyneistön, teollisuuspiirien ja maanviljelijäväestön projektina, jossa oli tarkoituksena tukahduttaa kommunismia kansalaistasolla viranomaisrepression rinnalla ja kenties hieman sitä vauhdittaen. Kokoomuslaisesta ilmiästä johtuen Suomen Lukon paikallisosastot eivät kuitenkaan saaneet pohjoissavolaisia laajemmin liikkeelle, joten niiden retoriikka tukeutui paljolti kansan potentiaalisella kommunisminvastaisuudella maalailuun ja siihen, että lukkolaiset edustivat ja tunsivat näitä ”kansan enemmistön mielialoja”. Tässä suhteessa lukkolaiset yrittivät pysyttäytyä puoluepolitiikan yläpuolella, samalla kun he kuitenkin sitoutuivat tiiviisti kokoomusvetoiseen isänmaalliseen vaaliliittoon.

Risto Alapuro on todennut pappien ja monien opettajien lapualaismielisyyden osoittaneen, että kansallisen yhtenäisyyden romahdus 1918 oli iskenyt kipeästi sitä vaalineeseen ryhmään. Kommunistien toiminta loukkasi pyhäksi ymmärrettyä kansakuntaa. Moraalisen ja poliittisen puhdistautumisen tarvetta oli patoutunut pitäjän hallitsevaan kerrokseen kansalaissodan tilanteen etäännyessä ja arkipäivän hajaannuksen vakiintuessa ja lisääntyessä.¹ Teollisuuspiirien ja ehkä myös

¹ Alapuro 1994, s. 282, 288.

maanviljelijäväestön mukanaolo on ymmärrettävä edellisen tulkinnan lisäksi myös arkipäivän työmarkkinasuhteissa muotoutuneeksi vastenmielisyydeksi ja kaunaksi kommunismia kohtaan: kommunismi loukkasi vapaata yritteliäisyyttä, omistusoikeutta ja kaikelle tälle elintärkeää työrauhaa.

Suomen Lukon kautta lapualaisaktivismiin kontaktiverkosto ylitti yhden kylän ja pitäjän rajat ja satoi käytännön paljolti suurempaan kokonaisuuteen, jossa repressio sai oman paikallisen ulottuvuuden lisäksi ulkoa tulleita vaikutteita ja toimintamalleja.

On oletettava, että lapualaisaktivistien persoonalliset kosketukset olivat muotoutuneet kunnan rajat ylittäessään usein jo olemassa olleille yhteyksille, olivat ne sitten olleet tiiviitä tai satunnaisempia. Koska painostuspolitiikka ylitti ajoittain laillisuuden rajat, "taistelukumppaniin" oli tunnettava luottamusta. Tässä suhteessa koeteltu tuttavuus oli parhaana mahdollisena pohjana vuoden 1930 aktivismin järjestäytymiselle.

Lapualaisaktivisteja yhdistävistä kokemuksista oli kenties tärkein vapaussota. Järjestötasolla yhdistävänä tekijänä oli usein suojeluskunnan jäsenyys. Tämän lisäksi tiettyä maailmankuvien yhteyttä ja persoonallista luottamusta oli voinut syntyä monella muulla tasolla, kuten vaikkapa kunnallispolitiikan kädenväännöissä, kokoomuksen paikallisosastoissa ja paikallisten asiamiesten maakunnallisissa tapaamisissa, Yhtymä Vientirauhan asiamiesverkostoissa tai opintovuosien aikana jossain oman pitäjän ulkopuolella.¹ Suomen Lukon järjestöverkosto ei syntynyt tyhjästä vaan jo valmiille sosiaalisille suhteille ja verkostoille.

Kesä 1930 tiivistä Lapuan liikettä sympatiseeraavien oikeistoaktivistien suhdeverkostoa. Maakunnan lapualaisaktivisteja yhteen kokoavia tapahtumia olivat mm. mielenosoitusmarssi Savon kansan kirjapainon edustalla 16.6., talonpoikaismarssi 7.7. ja paikalliset kansalaiskokoukset pitkin vuotta 1930. Yhdeltä osin yhteyksiä oman kunnan ja usein jopa maakunnankin ulkopuolelle luotiin tai solmittiin uudelleen kyyditysten kautta. Maakunnan aktiivisista lukkolaisista

¹ KA, Martti Pihkalan kokoelma, Kansio 3. Yhtymä Vientirauha. - Pohjoissavolaisia Vientirauhan asiamiehiä olivat olleet mm. iisalmelainen kasööri Abel Lyytikäinen ja suonenjokelainen pankinjohtaja Kalle Kanninen, molemmat näkyvästi lapualaisuuteen sitoutuneita aktivisteja ja Suomen Lukon piiritoimikunnan jäseniä.

kyyditysten etappiverkostossa olivat mukana mm. pielaveteläinen pankinjohtaja Yrjö Penttinen, kiuruvetinen talollinen Paavo Jauhiainen, iisalmelainen opettaja Santeri Sahlström ja leppävirtalaiset pankinjohtaja Nike Riihikallio ja eläinlääkäri Aaro Hokkanen.¹

Kyyditysten varjo loi lukkolaisuudelle tietyn väkivallan leiman, vaikka järjestönä pohjoissavolaiset Suomen Lukon paikallisosastot eivät niitä olleet organisoimassa, nämä osastot kun perustettiin pääsääntöisesti vasta laajimman kyyditysterrorin jälkeen. Kyyditsijöiden melko näkyvä rooli ja sitä kautta myös toimenpiteiden hyväksyminen Suomen Lukon paikallisosastoissa tekee ymmärrettäväksi kommunistiaktiivien suoranaisen pelon joissain kunnanvaltuuston puhdistuksiin liittyvissä eroanomuksissa.

10.4. Juridiikkaan ja moraaliin vedoten

Mihin lapualaisaktivismi vetosi painostuspolitiikassaan työväentalojen osalta? Luonnollisesti siihen, että tietyn kunnan kommunistiset työväentalot suljettaisiin, mutta miten näitä vaatimuksia perusteltiin? Tältä osin on säilynyt aineistoa niistä kunnista, joista nimismiehet toimittivat kansalaiskokousten tai Suomen Lukon paikallisosastojen vaatimuksia tai adresseja lääninkansliaan.

Yhdeltä osin lapualaisaktivismi saattoi vedota painostuspolitiikassaan siihen, että kommunismista oli tullut kesän aikana yhä enemmän kriminalisoitua. Tältä osin tärkeä rajapyykki oli Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton helsinkiläisen keskuselimen lakkauttaminen heinäkuussa. Myös työväentalojen sulkemisen mahdollistavasta erityisvaltuudesta oltiin tietoisia lapualaisaktivistien keskuudessa.

¹ Siltala 1985, s. 300-303.

Useimmiten kansalaiskokouksissa tai Suomen Lukon kirjelmissä tukeuduttiin yhtä aikaa sekä juridiseen että moraaliseen argumentointiin: kommunismi koettiin lain ja hyvien tapojen vastaiseksi rikolliseksi liikkeeksi, jonka tukahduttaminen oli sula välttämättömyys yhteiskunnan olemassa olon kannalta. Työväentalot koettiin tämän rikollisen toiminnan apuvälineiksi, “kiihoituksen pesäpaikaksi”¹, “kommunistisen ruton tärkeimmäksi henkiseksi saastuttajaksi”² tai jopa yleisen huliganismin syyksi, “yleisten häiriöiden, puukottelujen, tappelujen ja muun sopimattoman elämän aiheuttajaksi”.³ Hyvin yleisesti vedottiin siihen, että talojen sulkeminen oli edellytyksenä rauhan säilymiselle pitäjän alueella. Näin luotiin potentiaalinen uhka, jonka synnyttäjänä lapualaisaktivistit näkivät kylläkin käänteisesti kommunismin sinällään, eivät niinkään omaa toimintaansa. Omasta mielestään heidän mittansa oli nyt vain täyttynyt, ja he tekivät ainoastaan sen, mikä oli jokaisen isänmaallisen kansalaisen velvollisuus.

Melko yleistä lapualaisaktivisteilla oli yhteiskunnan vertaaminen ruumiin kaltaiseen organismiin ja vastaavasti kommunismin vertaaminen sitä kalvavaan sairauteen. Tämä ei ollut suinkaan uutta perua. Jo 1800-luvun lopulla kielenkäyttöön oli kuulunut keskeisenä kuva valtiosta, yhteiskunnasta tai kansasta organismina, kasvina tai ruumiina. Kuva kommunismista kansanruumista jäytävänä syöpänä oli yleistynyt Suomessa kansalaissodan aikana ja saanut käyttöä etenkin silloisessa valkoisten sotapropagandassa.⁴ Samat kielikuvat olivat käytössä myöhemmin Lapuan kesänä, kun “vapaussodan” ja “kapinan” osapuolet kohtasivat jälleen.

Lapualaisaktivistien valtio- ja yhteiskuntateoreettista näkökulmaa voi pitää traditionaalisen jaottelun pohjalta selkeästi monistisena, jossa on painotettu valtion roolia sekä yhteiskunnallisten arvojen ja tavoitteiden yhtenäisyyttä. Monistisen

¹ JOMA, KLHA, Saapuneita kirjeitä (lääninsihteeri) 1930, KD 358/342 1930. Jäljennös Vieremän Haajaisten kyläläisten anomuskirjeestä Kuopion läänin maaherralle 5.8.1930.

² JOMA, KLHA, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 1931, Kotelo Ead 2. Jäljennös kiuruvetisten anomuksesta Kuopion läänin maaherralle 15.8.1930.

³ Ruuskanen 1996, s. 43.

⁴ Manninen Turo, Vapaustaistelu, kansalaissota ja kapina. Taistelun luonne valkoisten sotapropagandassa vuonna 1918. *Studia Historica Jyväskyläläisiä* 24. Saarijärvi 1982, s. 11, 158.

teorian vastakohtana on pluralistinen teoria, joka kiinnittää myös huomiota yhteiskunnallisiin ryhmiin ja yhteiskunnallisten pyrkimysten moninaisuuteen.¹

10.5. Painostuspolitiikan erot

Lapuan liikkeen painostuspolitiikassa oli suuria sisäisiä eroja, joissa vaikuttivat alueelliset ja ajalliset tekijät samoin kuin myös itse painostuksen kohde.

Juha Siltala on todennut kyyditysterrorin olleen kiivaimmillaan kesäkuussa ennen hallituksenvaihdosta. Kyydityksillä haluttiin selkeästi painostaa Kallion hallitusta eroamaan, samalla kun ne olivat myös konkreettista kommunismin juurimista. Yhdeltä osin kyyditysten onnistumisen takasi Lapuan liikkeen suhdeverkosto, joka ylitti kuntien ja maakuntien rajat osana itään johtavaa etappien ja kyyditysreittien kokonaisuutta. Siltalan mukaan kyyditykset olivat etenkin kesä-elokuussa 1930 suunnitelmallista ja järjestelmällistä painostuspolitiikkaa. Sitä vastoin syksyllä 1930 tapahtuneet kyyditykset olivat jo enemmän paikallisia mielenilmauksia tai painostustoimia, joihin ei enää tarvittu Lapuan liikkeen koko suhdeverkostoa. Yhdeltä osin kyyditysterrorin laajuuden takasi viranomaisten lempeä asennoituminen, osittain jopa ymmärrys, toimenpiteille, jotka lain mukaan olivat yksityishenkilön vapaudenriistoa.²

Kyyditykset olivat osa Lapuan liikkeen painostuspolitiikkaa kuten myös kunnanvaltuustojen puhdistukset ja työväentalojen sulkemisvaatimukset. Yhtäläisyyksiä kyydityksissä ja kunnanvaltuustojen puhdistuksissa oli niiden yksityishenkilöiden koskemattomuuteen kohdistunut luonne. Kuitenkin

¹ Soikkanen Timo, Yrjö Ruutu - näkijä ja tekijä. Itsenäisyyden, eheyttämisen ja uuden ulkopoliittikan juurilla. Juva 1991, s. 179.

² Siltala 1985, s. 135-136, 350-370.

kunnanvaltuustojen puhdistukset ja työväentalojen sulkemiset erosivat Lapuan liikkeen painostuspolitiikassa monelta osin kyydityksistä.

Ajallisesti kunnanvaltuustojen puhdistukset alkoivat huomattavasti kyyditysterroria myöhemmin. Kun Lapuan liikkeen johto 24.7. julistuksellaan halusi vaalirauhan taatakseen lopettaa kyyditykset, se samalla myös aloitti kunnanvaltuustojen puhdistusaallon kehottaen "siveellisellä pakoituksella" painostamaan kommunistivaltuutettuja eroamaan. Toimenpiteelle haettiin kunnallislain muutoksista muodollisesti laillista pohjaa, millainen kyydityksiltä puuttui täysin. Kunnanvaltuustojen puhdistuksia ei ollut tähdätty hallitusta tai eduskuntaa vastaan, vaan ne olivat osa viranomaisrepression rinnalla kulkevaa kansalaisaktiivisuuden käytännön kommunisminvastaista repressiota.

Kunnanvaltuustojen puhdistukset toteutettiin paikallisin voimin. Ulkopuolisia iskuryhmiä niissä käytettiin äärimmäisen harvoin – Pohjois-Savossa ainoastaan yhdessä tapauksessa. Kunnanvaltuustojen puhdistukset olivat monin paikoin pontimina lapualaisaktivistien lailliselle järjestäytymiselle, kun kyyditykset olivat perustuneet salaiseen suhdeverkkoon. Toki on huomattavaa, että kunnanvaltuustojen puhdistusten taustalla eli yhä voimakkaana kyyditysterrorin pelko. Tämä johtui siitä, että usein kyyditykset ja kunnanvaltuustojen puhdistajat olivat samoja miehiä. Kunnanvaltuustojen puhdistus sai muotonsa paikallisyhteisön sisäisistä vuorovaikutusmekanismeista, samalla kun taustalla vaikutti tietoisuus siitä, että toimenpide liittyi laajempaan, valtakunnalliseen kokonaisuuteen. Kunnanvaltuustojen puhdistukset tapahtuivat julkisuudessa, laajan porvarillisen hyväksynnän tukemina. Järjestysvallasta vastaavat viranomaiset eivät kunnanvaltuustojen puhdistuksiin juurikaan puuttuneet muutoin kuin jakamalla ohjeita valtuustojen täydentämisestä. Viranomaiset eivät puuttuneet siihenkään, jos valtuustoa täydennettiin kunnallislain vastaisesti suoraan porvarillisilla varajäsenillä.

Työväentalojen vastaisen mielialan jyrkentyminen oli purkautunut konkreettisesti Lapuan haastejuhlilla 1929. Etelä-Pohjanmaalla oli naulattu kiinni joitain työväentaloja, pakkoliputettu niitä tai häiritty iltamia pitkin kevättä ja alkukesää

1930. Tapio Huttula on pitänyt työväentaloilla keväällä ja alkukesästä 1930 esiintynyttä lapualaisaktivismia lähinnä paikallisena mielenilmauksena.¹

Työväentalojen sulkemisissa aloite siirtyi viranomaisille hallituksen vaihdoksen jälkeen, kun sisäasiainministeriö myönsi maaherroille oikeuden sulkea kommunistiset työväentalot milloin järjestyksen ja turvallisuuden ylläpito sitä vaati. Pohjois-Savossa työväentalojen sulkemisvaatimukset liittyivät Lapuan liikkeen painostuspolitiikassa osaksi kunnanvaltuustojen puhdistusliikettä. Kommunistisia ja osittain sosialidemokraattisiakin työväentaloja vaadittiin suljettaviksi ikään kuin luonnollisena jatkeena sille, että niiden omistajayhdistysten aktiiveja oli savustettu ulos kunnallisista luottamustoimista. Pohjois-Savossa työväentalojen vastainen mieliala ei kohonnut koskaan yhtä lailla väkivaltaiseksi kuin esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalla. Painostus kohdistui viranomaisiin, joilla oli lopulta keskeinen osuus työväentalojen sulkemispäätöksissä. Työväentalojen vastaisessa painostuspolitiikassa oli ratkaiseva osuus Suomen Lukon paikallisosastoilla, jotka oli monesti perustettu hieman aiemmin kunnanvaltuustojen puhdistusta vaatineissa kansalaiskokouksissa. Työväentalojen vastainen painostuspolitiikka toteutettiin paikallisin voimin, joskin menettelytavat olivat kaikkialla yhtenäiset: tukeutuminen viranomaisiin ja tietoisuus maaherroille myönnetystä hallinnollisesta erityisvaltuudesta.

Oman tutkimuksen vertaaminen Huttulan tutkimustuloksiin luo mielenkiintoisen vertailuasetelman Lapuan liikkeen painostuspolitiikan alueellisten erojen suhteen. Etelä-Pohjanmaa oli kaikin tavoin menetelmiltään radikaalimpi kuin Pohjois-Savo. Samoin eteläpohjalaiset olivat aloitteellisempia, eivätkä he myöskään tukeutuneet siinä määrin viranomaisiin kuin pohjoissavolaiset lapualaistoverinsa. Jatkotutkimuksen selvittävänä olisi alueellisten erojen kattavuus koko maassa. On oletettavaa, että Lapuan liikkeen painostuspolitiikka sai varsin erilaiset muodot

¹ Huttula Tapio, Nauloilla laadittu laki. Työväentalojen sulkemiset Etelä-Pohjanmaalla 1930. Suomen historian pro gradu-tutkielma. JY 1993, s. 62-66, 81-82.

liikkeen ydinalueilla ja kannatukseltaan marginaalisimmilla reuna-alueilla, joihin mm. Pohjois-Savo kuului.

11. HILJENTYNYT POHJOISSAVOLAINEN TYÖVÄENLIIKE

Kommunistisen liikkeen alamäki oli syventynyt jo vuonna 1929, mutta lopullisena niittinä liikkeelle oli Lapuan kesä 1930. Etenkin Pohjois-Savossa tämä muutti jyrkästi poliittisia voimasuhteita, kun kommunisteilla ja vasemmistososialisteilla oli ollut aiemmin maakunnan työväenliikettä ja muutoinkin poliittista kenttää hallitseva rooli. Yksilötasolla Lapuan kesästä voinee puhua myös pelon ja epätoivon kesänä, jota sävytti kommunismin kaikinpuolinen kriminalisointi ja tukahduttaminen.

Kyyditykset olivat pelottaneet työväenliikkeen rivijäsenet pois julkisuudesta jo kesäkuun 1930 alussa. Pohjois-Savon kommunistista liikettä tarkkailleen Etsivän Keskuspoliisin Kuopion alaosaston mielestä Savon Työn kirjapainon sulkeminen kesäkuussa 1930 oli lopullisesti kääntänyt mielialat kommunistien keskuudessa pessimistisiksi. Valtiollisen poliisin tietolähteet raportoivat vasemmistolaisten järjestöaktiivien keskuuteen levinneistä huhuista, joiden mukaan tiedettiin odottaa työväenjärjestöjen lakkauttamista. Kommunistiaktiivien pidätykset olivat tehostuneet: vuoden loppuun mennessä pidätettyjä oli maakunnassa yli 20. EK piti kommunismin kannatusta selittävänä tekijänä yhdeltä osin maakunnan pienviljelijäväestön luottamusta nauttivia johtajia, joten tämä oli yksi luonnollinen repression suunta, kun siihen saatiin hallituksen siunaus.¹

¹ KA, EK-Valpo I, Alaosastojen tilannekatsauksia. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaukset n:o 6/1930, 7/1930, 8/1930 ja 12/1930.

Paikallisyhdistyksille lamauttavaa iskua merkitsi heinäkuun puolivälissä annettu hallinnollinen erillismääräys kommunistien kokous- ja huvitoiminnan kieltämisestä. Elokuussa 1930 kommunisminvastainen mieliala levisi kauttaaltaan Pohjois-Savoon ja kunnallisia luottamuselimiä alettiin puhdistaa Työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton jäsenistä. Kunnalliset hallintoelimet olivat olleet viimeisiä yhteiskunnallisen edustuksen laitoksia, joissa kommunistit ja vasemmistososialistit olivat voineet toimia. Uhkaava mieliala ulottui paikoittain myös työväentaloille. Suurin osa maakunnan työväentaloista suljettiin viranomaistoimenpiteinä, alkuun vedottiin oikeistoradikaalin liikehdinnän uhkaan, lopulta kyse oli puhtaasta repressiopolitiikasta.

Syksyllä kommunistisen ja vasemmistososialistisen liikkeen toiminta näkyi enää jyrkän linjan kommunistien haparoivana yrityksenä vastaiskuun salaisen toiminnan kautta; lentolehtisten levittämistä kummempaan ei tosin ylletty.¹

Kommunismi oli tukahdutettu Pohjois-Savossa jo muutamaa kuukautta ennen varsinaisten kommunistien toiminnan kieltävien lakien säätämistä marraskuussa. Tämä tapahtui kaksijakoisina toimenpiteinä, jossa toisaalla olivat lapualaisaktivistit ja toisaalla viranomaiset ja heille myönnetyt hallinnolliset erityisvaltuudet ja -määräykset. Tästä vuoropuhelusta repressio sai käymisvoimansa, tukeutuen myös yhä yleisemmin vallitsevaan kommunismin kriminalisointiin. Kuvaavaa oli, että Svinhufvudin hallituksen toimiessa aloitetta ei haluttu kertaakaan luovuttaa viranomaisilta täysin lapualaisaktivisteille.

Kommunistisen ja vasemmistososialistisen liikkeen tukahduttaminen jätti maakunnan poliittiseen kenttään suuren tyhjiön. Muutoksia tyhjiön täyttymisestä koettiin jo lokakuun eduskuntavaaleissa, joissa maakunnassa altavastaajana toiminut SDP keräsi suuren joukon ennen työväenliikkeen vasemmalle linjalle menneistä äänistä: sosialidemokraatit kasvattivat osuuttaan jokaisessa kunnassa, parhaimmillaan usealla kymmenellä prosentilla (Katso Liite 1). Yhdeltä osin tämä oli osoitus siitä, että järjestäytymättömien työväenliikkeen kannattajien keskuudessa haettiin seuraavaksi parasta vaihtoehtoa. Toisaalta tämä oli osoitus siitä, ettei jyrkän

¹ KA, EK-Valpo I, Alaosastojen tilannekatsauksia. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaus 9/1930.

linjan kommunisteilla ollut juurikaan sananvaltaa työväenliikkeen rivijäseniin: SKP oli kehottanut boikotoimaan vaaleja antamalla ohjeita vaalilippujen täyttämistä sen omilla tunnuksilla, mutta lopulta hylättyjä vaalilippuja kertyi maakunnassa ainoastaan muutama kymmenen, ja nekin pääosin Kuopiosta ja Varkaudesta. Sitä vastoin tuhansia vaalilippuja kirjattiin SDP:lle, SKP:n pääviholliselle, jota nimenomaan oli kielletty äänestämästä.¹

Vaikka SDP sai vaaleissa suurvoiton, ei se kyennyt herättämään järjestökenttää henkiin siinä mitassa kuin kommunistit ja vasemmistososialistit olivat sitä aiemmin hallinneet. Vuosien 1930 ja 1931 vaihteessa Pohjois-Savossa toimi ainoastaan 15 sosialidemokraattista yhdistystä, jotka EK luki aktiivisiksi, mittarina mm. oma toimitalo.² Sosialidemokraattien keskuudessa syynä oman toiminnan horrokseen maakunnassa pidettiin sitä, että kommunistit antoivat mieluummin omaisuutensa mennä porvareille kuin ainoalle jäljellä olleelle työväenliikkeen edustajalle. Työväenliikkeen omaisuus toimitaloineen koettiin monesti sosialidemokraattien keskuudessa alunperin heille kuuluneeksi, jonka hallintaan velvoitti jo historiallinen perintö.³

Sosialidemokraatit näyttivät unohtaneen, että kommunistinen ja vasemmistososialistinen liike lienee monin paikoin edustanut Pohjois-Savossa vanhan työväenliikkeen perinnettä, he olivat lähinnä uusia tulokkaita. Kun sosialidemokraattinen järjestökenttä oli ollut 1920-luvulla maakunnassa kapea, puolueen aktiivien oli tavallaan luotava kaikki alusta. Tähän sisältyi suuri ongelma: toisaalta oli tukeuduttava kommunistien ja vasemmistososialistien entisiin kannattajiin, toisaalta kommunistien tuloa SDP:n jäseniksi oli valvottava jo viranomaistoimenpiteiden pelossa. Rakennustyö kesti vuosikausia. Jännitteet työväenliikkeen sisällä purkautuivat jatkosodan jälkeen, kun poliittinen tilanne muuttui ja kommunistinen ja vasemmistososialistinen liike palasi jälleen puolueena julkiseen politiikkaan sosialidemokratian haastajaksi.

¹ SVT XXIX, Eduskuntavaalit 1930.

² KA, EK-Valpo I, Alaosastojen tilannekatsauksia. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaus 12/1930.

³ Suomen Sosialidemokraatti 6.8.1930.

LÄHDELUETTELO

1. ALKUPERÄISLÄHTEET

1.1. ARKISTOLÄHTEET

KANSALLISARKISTO (KA)

EK/VALPO I

Alaosastojen tilannekatsauksia

Kuopio 1929 - 1934

Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet

IIB. Kommunistien poliittinen organisaatio yms.

IIF. Kommunistit kunnalliselämässä

III. SKP:n salainen toiminta: promemoriota yms. SKP:stä

XXX. Kommunistiset työväentalot ja kirjapainot

EK:n pääosaston tilannekatsauksia 1929 - 1932

EK:n Kuopion alaosaston arkisto

Kiertokirjeitä 1921 - 1931

Sekalaista materiaalia 1920 - 1929

SKP:n toiminta Kuopion piirissä

Henkilömapit

SISÄASIAINMINISTERIÖN ARKISTO

SM:n kirjekonseptit 1930

Maaherrain kokousten pöytäkirjoja 1919 - 1932

MARTTI PIHKALAN KOKOELMA

Kansio 3: Yhtymä Vientirauha

Kansio 4: Suomen Lukko

TYÖVÄENARKISTO (TA)

Kinnulanlahden ty

Tuovilanlahden ty

SDP:n puoluetilastot 1929 - 1931

JOENSUUN MAAKUNTA-ARKISTO (JOMA)

Kuopion lääninhallituksen arkisto (KLHA)

Kirjekonseptit 1930 - 1932

Lääninsihteerin konseptit 1930 - 1932

Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930 - 1931

Saapuneiden kirjeiden diaari 1930 - 1932

Saapuneita kirjeitä (lääninsihteerin) 1930 - 1931

Lääninneuvoksen arkisto

MIKKELIN MAAKUNTA-ARKISTO (MIMA)

Kiuruveden kunnan arkisto

Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1930

Kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1930

KUNNALLISET KESKUSARKISTOT

Kuopion kaupunginarkisto

 Kuopion kaupunginarkisto

 Kuopion maalaiskunnan arkisto

 Riistaveden kunnan arkisto

Iisalmen kaupunginarkisto

 Iisalmen kaupunginarkisto

 Iisalmen maalaiskunnan arkisto

Juankosken kaupunginarkisto

 Juankosken kunnan arkisto

 Muuruveden kunnan arkisto

 Säyneisen kunnan arkisto

Kaavin kunnanarkisto

Karttulan kunnanarkisto

Lapinlahden kunnanarkisto

Leppävirran kunnanarkisto

Maaningan kunnanarkisto

Nilsin kaupunginarkisto

 Nilsin kunnan arkisto

Pielaveden kunnanarkisto

Rautalammin kunnanarkisto

Siilinjärven kunnanarkisto

Sonkajärven kunnanarkisto

Suonenjoen kaupunginarkisto

 Suonenjoen kunnan arkisto

Tervon kunnanarkisto

Tuusniemen kunnanarkisto

Vehmersalmen kunnanarkisto

Vesannon kunnanarkisto

Vieremän kunnanarkisto

Kunnallisissa keskusarkistoissa on käyty läpi kunnanvaltuustojen pöytäkirjat liitteineen 1929 - 1931, kunnallislautakuntien pöytäkirjat liitteineen 1929 - 1931, kunnalliskertomukset 1919 - 1931 ja keskusvaalilautakuntien pöytäkirjat liitteineen 1928 - 1931.

1.2. ALKUPERÄISLÄHTEENÄ KÄYTETTY PAINETTU MATERIAALI

Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä.

Sisäasiainministeriön julkaisu. Helsinki 1934.

Suomen virallinen tilasto, SVT, XXIX. Vaalit 10.

Valtiopäivien pöytäkirjat I 1930, II 1930.

1.3. SANOMALEHDET

Iltalehti, Savo, Savon Sanomat, Savon Työmies, Suomen Sosialidemokraatti, Uusi Suomi, Warkauden Sanomat

2. KIRJALLISUUS

Ahti Martti, Kaappaus?. Helsinki 1990.

Ahti Martti, Suojeluskuntalain kolmas pykälä. Teoksessa Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntiin, toim. Alapuro Risto. Porvoo 1998.

Alapuro Risto, Akateeminen Karjala-Seura. Helsinki 1973.

Alapuro Risto, Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890 - 1933. Porvoo 1994.

Alapuro Risto, Suojeluskunta paikallisyhteisössä. Teoksessa Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntiin, toim. Alapuro Risto. Porvoo 1998.

Andersson Päivi, Pihlajaveden työväentalojen merkitys maaseutuväestön kontakti- ja vuorovaikutustilanteissa vuoteen 1969 asti. Kansatieteen pro gradu-työ. JY 1983.

Björne Lars, "...syihin ja lakiin eikä mielivaltaan...". Tutkimus Turun Hovioikeuden poliittisista oikeudenkäynneistä vuosina 1918 - 1939. Vammala 1977.

Hakalehto Ilkka, Kommunistinen liike. Teoksessa Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919 - 1939, toim. Castren Matti, Jutikkala Eino ja Tommila Päiviö. Porvoo 1964.

Hako Matti, Työväenkulttuuri. Teoksessa Folklore tänään, toim. Launonen Hannu ja Mäkinen Kirsti. Hämeenlinna 1974.

Hakulinen Janne, Työväentalokysymys. Lappeenranta 1955.

Havuaho Osmo, Työväentalo Suomessa. Lähtökohtia työväentalotutkimukseen. Joensuu 1982.

Hersalo N.V., Suojeluskuntain historia I. Vaasa 1965.

Hietaniemi Tuija, Lain vartiassa. Poliisi Suomen politiikassa 1917 - 1948. Vammala 1992.

Hovi Olavi, Leppävuiran historia II. Pieksämäki 1995.

Huovinen Leo, Kiuruvesi 1873 - 1980. Kiuruvesi 1988.

Huttula Tapio, Nauloilla laadittu laki. Työväentalojen sulkemiset Etelä-Pohjanmaalla 1930. Suomen historian pro gradu-työ. JY 1993.

Huttula Tapio, Sallitun rajat. Työväentalojen sulkemiset Lapuan liikkeen painostuspolitiikan osana 1929 - 1932. Suomen historian liseniaattityö. JY 1996.

Hyvämäki Lauri, Kommunisminvastaisen lainsäädännön synty ja lapuanliike. Teoksessa Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919 - 1939, toim. Castren Matti, Jutikkala Eino ja Tommila Päiviö. Porvoo 1964.

Jääskeläinen Mauno, Vähemmistöhallitukset. Valtioneuvoston historia I, toim. Puntila L.A.. Helsinki 1977.

Karemaa Outi, Vihollisia, vainoojia ja syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917 - 1923. Bibliotheca Historica. Helsinki 1998.

Karvonen Lauri, From White to Blue-and-Black. Finnish Fascism in the Inter-War-Era. Commentationes Scientiarum Socialium. Helsinki 1988.

Kettunen Pauli, Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918 - 1930. Jyväskylä 1986.

Klinge Matti, Vihan veljistä valtiososialismiin. Porvoo 1972.

Kokko Arvo, Lapuan laki. Talonpoikaisliike Suomessa v. 1930. Huopalahti 1930.

Kyllönen Matti, Pohjois-Suomen varhaissozialismi. Sen leviäminen ja sosialistisen perinteen synty noin vuosina 1900 – 1910. Studia Historica Jyväskyläensia 55. Saarijärvi 1995.

Lackman Matti, Taistelu talonpojasta. Oulu 1985.

Lackman Matti, Kommunistien salainen toiminta Kainuussa. Teoksessa Korpikansan kintereillä. Kainuun työväenliikkeen historia, toim. Heikkinen Reijo ja Lackman Matti. Kuusamo 1986.

Lakio Matti, Teollisuuden kehittyminen Itä-Suomessa 1830 - 1940. Mikkeli 1975.

Laulajainen Pertti, Sosialidemokraatti vai kommunisti. Mikkeli 1979.

Lehtinen Erkki, Lapuan historia II. Suomen sodasta pitäjäkauden loppuun. Vaasa 1984.

Leinonen Artturi, Vuosikymmenten valinkauhassa. Porvoo 1960.

Manninen Turo, Vapaustaistelu, kansalaissota, kapina. Taistelun luonne valkoisten sotapropagandassa vuonna 1918. Studia Historica Jyväskyläensia 24. Saarijärvi 1982.

Mylly Juhani, Maalaisliitto 1918 - 1939. Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 2. Hämeenlinna 1989.

Nieminen Tommi, Ylistaron talonpoikaismarssijat. Teoksessa Kansanliikkeitten Pohjanmaa. Tutkielmia joukkoluonteisista liikkeistä Etelä-Pohjanmaalla Ylistaroa koskevan aineiston pohjalta, toim. Ilmanen Kalervo. Helsinki 1981.

Norrena Leevi, Talonpoika, pohjalainen - ja punainen. Tutkimus Etelä-Pohjanmaan järvisedun työväenliikkeestä vuoteen 1939. Tampere 1993.

Nousiainen Jaakko, Kommunismi Kuopion läänissä. Joensuu 1956.

Nygård Toivo, Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä. Ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot. Studia Historica Jyväskyläänsia 25. Saarijärvi 1982.

Olson Mancur, The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1971.

Piironen Kaija, Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa II. Kuopion sanomalehdistön historia 1918 - 1979. Kuopio 1982.

Reinikainen Lauri, Yhdistystoiminta Karttulassa. Teoksessa Karttulan kirja, toim. Kylmä Jussi. Jyväskylä 1987.

Ruuskanen Esa, Poliittisen tilanteen muutos ja kiista Pohjois-Savon työväentaloista 1930 - 1932. Suomen historian pro gradu-työ. JY 1995.

Ruuskanen Esa, Paheen pesiä vai kulttuurikehoja. Poliittisen tilanteen muutos ja kiista Pohjois-Savon työväentaloista 1930. Snellman-instituutin B-sarja 38. Kuopio 1996.

Ruuskanen Esa, Aatteella ja työllä, kehityksen tietä. Mäntän sosialidemokraattisen toiminnan historia 1900-luvulla. Tampere 1999.

Saarela Tauno, Suomalaisen kommunismin synty 1918 - 1923. Tampere 1996.

Siltala Juha, Lapuan liike ja kyyditykset. Keuruu 1985.

Soikkanen Hannu, Varkauden kirja. Helsinki 1963.

Soikkanen Hannu, Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia. Helsinki 1966.

Soikkanen Hannu, Kohti kansanvaltaa 1, 1899 - 1937. Vaasa 1975.

Soikkanen Timo, Yrjö Ruutu - näkijä ja tekijä. Itsenäisyyden, eheyttämisen ja uuden ulkopoliittikan juurilla. Juva 1991.

Suomen työväenliikkeen historia. Toimituskunta Haataja Lauri, Hentilä Seppo, Kalela Jorma ja Turtola Jussi. Joensuu 1976.

Tiihonen Seppo, Hallitusvalta. Valtioneuvosto itsenäisen Suomen toimeenpanovallan käyttäjänä. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 3. Helsinki 1990.

Vares Vesa, Vanhasuomalainen Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa. Juva 1996.

Upton Anthony, Kommunismi Suomessa. Englanninkielisestä käsikirjoituksesta suomentanut Upton Sirkka. Rauma 1970.

Ylikangas Heikki, Keskushallinnon virkamiesten rekrytointi Suomessa ajanjaksolla 1809 - 1984. Hallintohistorian monisteita, Helsinki 1991.

Kunta	1924	1927	1929	1930	1924	1927	1929	1930
Kuopio	10,1	11,2	8,9	33,7	32,8	34,8	36,1	-
Iisalmi	15,5	23,9	24,8	32,3	22,4	12,5	16,1	-
Leppävirta	38,9	40,2	33,1	41,3	18,1	17,3	19	-
Varkauden kauppala			63	75,5			17,6	-
Suonenjoki	6,7	7,4	4,6	35,6	33,6	34,2	41,4	-
Rautalampi	12,1	13,9	14	41,5	40,5	39,9	37	-
Vesanto	17,6	15,3	20,4	42,6	35,5	34,5	27,6	-
Karttula	11,9	15	7,3	42,5	39,3	39,5	50,8	-
Tervo			12,1	46,3			41,4	-
Kuopion mlk	6,9	4,2	2,8	26,6	36,8	46,6	46,7	-
Siilinjärvi		7,8	7,2	25		30	29,1	-
Vehmersalmi	5	2,1	2	27,6	43,5	46,8	48,1	-
Tuusniemi	18,9	8,1	4,9	47	43,4	60,3	61,8	-
Riistavesi		2,5	1,4	22,1		40,2	40,2	-
Maaninka	19,9	32,8	24,2	37,2	26,1	17,6	22,9	-
Pielavesi	11,6	14,3	10,4	40,9	33,9	38,5	43	-
Keitele	16,5	15,4	16,6	41,4	39,9	37,5	36,9	-
Kiuruvesi	14,6	21	18,4	29,4	30	23	28,1	-
Iisalmen mlk	29	33,4	28,7	49,4	23,6	22,3	29,1	-
Vieremä	15,7	18	18,5	40,9	30,9	30,1	30,3	-
Sonkajärvi	20,4	35	32,1	36,6	25,6	14,4	15,6	-
Lapinlahti	16	18,3	16,1	37,1	30,6	30,8	31,9	-
Varpaisjärvi	7,3	13,8	7,1	29,4	31,7	26,7	30	-
Nilsjä	12,9	12,9	7,9	25	23,5	28	28,7	-
Muuruvesi	14,6	21,9	20,6	27,8	33,3	17	16,7	-
Juankoski		19,1	18,5	33,3		48,4	47,2	-
Säyneinen		2	2,5	10,1		17,8	17,2	-
Kaavi	19,9	9,3	11,6	19,3	14,4	28,5	28,6	-

Liite 1. SDP:n ja Sosialistisen työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton kannatus eduskuntavaaleissa Pohjois-Savossa 1924 – 1930

A. SDP:n osuus % eduskuntavaaleissa annetuista äänistä

B. Sosialistisen työväen ja pienviljelijäin vaaliliiton osuus % eduskuntavaaleissa annetuista äänistä

Lähde: SVT XXIX, Eduskuntavaalit 1924 – 30.